

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty HUMANISTINEN	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Olavi Salla	
Työn nimi – Title ”MEIDÄNKIN OLII EHDOTTOMAN VÄLTTÄMÄTÖNTÄ SIIJOITTAAN LENTOASE OIKEUDENMUKAISALLE PAIKALLEEN” Sotilaiden ja valtiohallinnon toiminta Suomen ilmavoimien kehittämisessä 1920- ja 1930-luvuilla	
Oppiaine – Subject Suomen historia	Työn laji – Level Pro Gradu-tutkielma
Aika – Month and year Toukokuu 2005	Sivumäärä – Number of pages 110
Tiivistelmä – Abstract <p>Suomen ilmavoimat oli 1920-luvun alussa hyvin vaatimattomassa kunnossa. Kalusto oli maailmansodan aikaista kalustoa, joka oli jäänyt venäläisiltä maahan, saatu lahjoituksina Ruotsista ja myös ostettu ranskalaista ylijäämäkalustoa. Ensimmäisen päätoimisen suomalaisen komentajan johdolla aselajia ryhdyttiin kehittämään pyrkimällä lisäämään rahoitusta valtion menoarviossa. Kasvavan rahoituksen turvin rakennettiin myös oma lentokonetehdas.</p> <p>Ilmavoimien toimintoja ja kokoonpanoa suunnittelemaan asetettiin komiteoita heti 1920-luvun alusta alkaen. Merkittävin 1920-luvun komiteoista oli puolustusrevisioni. Se määritteli ilmavoimille realistisen kokoluokan, jonka sisällä tärkeimmäksi tehtäväksi määrityttiin offensiivinen pommitustoiminta. 1930-luvulla Mannerheimin puolustusneuvosto ja puolustusvoimien perushankintoja suunnitelleet komiteat nostivat ilmavoimat kasvu-uralle. Ilmavoimien hankintamenojen osuus koko puolustusvoimien hankinnoista nousikin vuoden 1920 0,6 prosentista noin 15 prosenttiin 1930-luvun lopussa. Samaan aikaan Suomen puolustusmenot pysyivät länsimaisiin demokratioihin verrattuna melko korkealla tasolla verrattuna sekä BKT:een että valtion kokonaismenoihin. Ilmavoimien rahoitus ei kasvanut lineaarisesti. Kasvu oli voimakasta 20-luvun puoliväliin asti, jonka jälkeen puolustusrevisionin ja teollisuuden etujärjestöjen toimin laivastoa rahoitettiin voimakkaasti ja ilmavoimien resurssien kehitys pysähtyi.</p> <p>Tutkimus edustaa 1960-luvulla Yhdysvalloissa alkunsa saaneen ”New Military History” mukaista lähestymistapaa, jossa tutkitaan rauhanajan yhteiskunnallisen kehityksen. Työssä on metodina käytetty uuden institutionaalisen taloushistorian ”path dependence” -väittämää. Lisäksi työ sisältää henkilö- ja poliittista historiaa.</p> <p>Tuloksena tutkimuksessa on ilmennyt, että ilmavoimien resurssien kehitys oli varsinkin 1920-luvun alkupuolikkaalla ja 1930-luvun loppupuolikkaalla erittäin voimakkaassa nousussa. Rahoitustilannetta juuri ennen talvisotaa voidaan pitää riittävänä, ongelmana oli vain liian lyhyt hankinta-aika. Merivoimiin verrattuna ilmavoimien rahoitus oli moninkertainen, huolimatta 1920-luvun lopun laivastolaista. Teollisuuden etujärjestöjen ajama ja eduskunnan vaatima kotimaisen teollisuuden suosiminen osoittautui ilmavoimille ongelmaksi. Omien lentokonetyyppien rakentamisyrietykset veivät turhaan resursseja ja aikaa, verrattuna suoraan yhteistoimintaan suurien lentokonetehtaiden kanssa.</p>	
Asiasanat – Keywords ILMAVOIMAT – PUOLUSTUSMÄÄRÄRAHAT – KOMITEAT – NEW MILITARY HISTORY	
Säilytyspaikka – Depository Historian laitos	
Muita tietoja – Additional information	

Olavi Salla

”MEIDÄNKIN OLI EHDOTTOMAN VÄLTTÄMÄTÖNTÄ SIOITTA LENTOASE
OIKEUDENMUKAISELLE PAIKALLEEN”

Sotilaiden ja valtiohallinnon toiminta Suomen ilmavoimien kehittämisessä 1920- ja
1930-luvuilla.

Suomen historian
pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopisto
Historian ja etnologian laitos
toukokuussa 2005

1. JOHDANTO.....	4
1.1. Ulko- ja puolustuspoliittisen tilanteen kehitys.....	4
1.2. Suomen Puolustusvoimien tila 1918 - 1939 ja ilmavoimien alkuvaiheet.....	5
1.3. Aikaisempi tutkimus.....	10
1.4. Tutkimustehtävä ja metodi.....	13
1.5. Lähteet.....	20
2. ROHKEAN SUUNNITTELUN ALKUVUODET 1920 –1926	
2.1. Somersalon komentajakausi.....	21
2.2. Rannikkopuolustuskomitean suuret suunnitelmat.....	25
2.3. Määrävahvuuskomitean minimilinja.....	29
2.4. Puolustusrevisioni siirsi ilmavoimat syrjään.....	31
2.5. Ilmavoimien budjettiesitysten tie eduskuntaan.....	37
2.6. Ilmavoimat kansantaloudessa ja puolustusvoimissa.....	42
3. SUVANTOVAIHE LAIVASTOLAIN JA LAMAN PURISTUKSESSA 1926 - 1932	
3.1. Vuoren komentajakausi.....	45
3.2. Ilmailuasiantuntijalautakunta yritti sisältäpäin.....	48
3.3. Ilmavoimat komiteoiden sivuaiheena ja yleisesikunnan hampaissa.....	51
3.4. Ilmavoimien ja lentokonetehtaan oloja tutkimaan asetetut toimikunnat.....	57
3.5. Budjetit laahasivat paikallaan.....	60
3.6. Ilmavoimat kansantaloudessa ja puolustusvoimissa.....	64
4. PUOLUSTUSNEUVOSTO TOI RYHTIÄ 1932 - 1939	
4.1. Lundqvistin komentajakausi.....	68
4.2. Mannerheimin puolustusneuvosto ilmavoimien tueksi.....	75
4.3. Perushankintaohjelmia suunnitelleet komiteat.....	80
4.4. Rahaa alkoi tulla myös eduskunnalta.....	85
4.5. Ilmavoimat kansantaloudessa ja puolustusvoimissa.....	90

5. PÄÄTÄNTÖ.....	94
------------------	----

LÄHDELUETTELO

LIITTEET

1. JOHDANTO

1.1. Ulko- ja puolustuspoliittisen tilanteen kehitys 1918 - 1939

Suomi oli itsenäistymisensä jälkeen uudessa ulkopoliittisessa tilanteessa. Valtiollista toimintaa oli päästy harjoittamaan Venäjän suuriruhtinaskuntana, mutta tuohon toimintaan ei sisällynyt itsenäistä ulkopoliittista toimintaa tai edes organisaatiota. Oman sisäisen tilanteen selkiytyttyä toukokuussa 1918 sodan päätyttyä Suomessa, alkoi oman paikan etsintä kansainvälisessä yhteisössä toden teolla. Tuohon roolin muotoutumiseen vaikutti kotimaisten toimijoiden ja poliittisten valtasuhteiden lisäksi myös senhetkinen maailmanpoliittinen tilanne ja Suomen oma geopoliittinen asema sekä niihin liittyvä historia.

Sodan jälkeen ensimmäinen ulkopoliitiikan suuntaus kohdistui Saksaan, mutta maailmansodan päätyminen ympärysvaltujen voittoon loppuvuonna 1918 asetti Suomen ulkopoliitiikan ja myös sisäpolitiikan taas uuteen tilanteeseen. Suunnaksi muotoutui ympärysvaltoihin haikutuminen tasavaltaa kannattavan suunnan johdolla. Ulkopoliittista toimintaa Neuvosto-Venäjän suuntaan leimasi itsenäisyyden alkuvuosina Suur-Suomi –ajattelu ja interventio-
politiikka¹. Käytännön sopimuksia naapurivaltujen kanssa olivat Tarton rauhansopimus 1920 Neuvosto-Venäjän kanssa ja Ahvenanmaan sopimus Kansainliiton kautta 1921 Ruotsin kanssa.

Suomen maantieteellisen aseman vaikutus turvallisuuspolitiikkaan tuli korostetusti esille Englannin ja Ranskan käytännön toiminnan vähentyessä Suomen lähialueella 1920-luvun alussa. Neuvosto-Venäjän olemassaoloa pidettiin Suomessa vakavana uhkana, jonka torjumiseksi syntyi reunavaltiosuuntaus Puolan ja Baltian maiden kanssa. Ulkoministeri Holstin Varsovassa allekirjoittama liittosopimus reunavaltioiden kanssa johti kuitenkin epäluottamuslauseeseen eduskunnassa ja hallituksen eroon 1922. Varsovan sopimuksen kaatumisen jälkeen suhteissa reunavaltioihin ajaututtiin alemmalle tasolle, ja ulkopoliitiikka passivoitui.²

¹ Paasivirta 1984. Suhteiden vakiintumista Venäjän suuntaan haittasi epäily bolsevikkien vallan pysyvyydestä.

² Paasivirta 1984. s.255 - 269.

Jatkossa Suomen turvallisuuspolitiikkaa leimasi toimiminen korostetummin Kansainliitossa ja pysyvä hakeutuminen Ruotsin ja muiden pohjoismaiden suuntaan. Tultuaan vuonna 1927 kansainliiton neuvoston jäseneksi Suomi teki esityksen ns. finanssiavun antamisesta hyökkäyksen kohteeksi joutuneelle valtiolle³. Oman uhatuksi koetun asemansa mukaisesti Suomi oli kansainliittopolitiikassaan sanktiotulkinnoissa ranskalaisella sanktioartikkelia korostavalla linjalla, toisin kuin muut pohjoismaat, jotka olivat englantilaisella eristäytyvällä linjalla.⁴ Tämä asetelma vaikutti voimakkaasti myös puolustusvoimien kehittämiseen sekä Suomessa että Ruotsissa. Suhteissa Ruotsiin pysyväksi ongelmaksi osoittautui sikäläinen ehdoton puolueettomuus, vaikka mm. molempien maiden sotilasorganisaatioiden toimesta tätä asetelmaa yritettiin murtaa 1920-luvun alkuvuosista aina talvisotaan asti⁵.

1930-lukua leimasivat ulkopoliitikassa kansainliitto-optimismin jatkuva heikkeneminen ja myös Neuvostoliiton suhteiden osittainen normalisoituminen. Kansainliiton toiminnassa puolustusvoimia koskettava kysymys olivat aseidenriisuntaneuvottelut, jotka kuitenkin päättyivät tuloksettomina 1930-luvun puoliväliin mennessä. Neuvostoliiton kanssa solmittiin alkuvuodesta 1932 hyökkäämättömyyssopimus, joka oli kuitenkin puhdasta ulkopoliitiikkaa, turvallisuuspoliittiselta kannalta kysymys oli kuitenkin edelleen suuntautumisesta Ruotsiin ja Skandinaviaan.⁶ Sopimuksia tällä suunnalla ei kuitenkaan saatu aikaiseksi, niinpä Suomi antoi loppuvuonna 1935 puolueettomuusjulistuksen. Saksan aktivoituminen sekä sotilaallisesti että ulkopoliittisesti kansallissosialistien tultua valtaan vaikutti myös Suomen ulkopoliitiikkaan. Syynä oli tuon uudelleen nousevan suurvallan tulo Itämeren piiriin Kansainliitosta irrallisena toimijana ja neuvottelijana omia etujaan hoitamaan.⁷

1.2. Suomen puolustusvoimien tila 1918 - 1939 ja ilmavoimien alkuvaiheet

Suomi itsenäistyi vaiheessa, jossa lähes koko Itämeren alueen rantavaltioiden asema ja jako muuttui kerralla oleellisesti. Aikaisempien viiden itsenäisen valtion tilalle muodostui yh-

³ Arimo 1987, Kallenautio 1985

⁴ Kallenautio 1985 s.106 – 113.

⁵ Turtola 1984

⁶ Suomi ei ollut kiinnostunut turvallisuustakeista Neuvostoliiton tai muidenkaan suurvaltojen taholta, vaan suuntautui mieluummin pohjoismaiseen puolueettomuutta korostavaan ulkopoliitiikkaan, kansainliiton aseman tultua ristiriitaiseksi Saksan erottua siitä ja Neuvostoliiton tultua jäseneksi. Paasivirta 1984. Korhosen mukaan Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden ongelma oli se, että kumpikaan ei ottanut toistaan riittävän vakavasti 1920- ja 1930-luvuilla. Korhonen 1966.

deksän valtiota, ja samalla suurvaltojen voimasuhteet alueella muuttuivat merkittävästi. Ulkopoliittikan hoidon lisäksi, ei sotalaitoskaan Suomen ollessa osa Venäjän keisarikuntaa 1900-luvun alussa kuulunut suomalaisen virkamieskunnan tehtäviin. Suomen oma sotaväki oli 1899 helmikuun manifestin perusteella asteittain lakkautettu vuoteen 1905 mennessä. Itsenäistymisen ja sitä seuranneen sisällissodan jäljiltä muodostettiin valkoisen armeijan pohjalle oma armeija, jonka johto oli saanut koulutuksensa joko tsaarin Venäjän armeijassa tai jääkäri liikkeen avulla Saksan armeijassa.⁸

Itsenäisen valtion sotalaitoksen rakentaminen ja olemassaolo perustuu luonnollisesti lainsäädännölle, joka piti ensimmäisenä luoda. Jo 1918-sodan aikana hallitus otti käyttöön vuoden 1878 asevelvollisuuslain, jonka perusteella saatiin varsinainen miehistö suojeluskuntien ja jääkärien lisäksi⁹. Yleisjärjestelyissä sodan jälkeen päädyttiin ulkopoliittikan suuntauksen mukaisesti saksalaiseen suunnitteluun. Valtionhoitaja Svinhufvudin tätä koskeva päätös aiheutti kenraali Mannerheimin vetäytymisen pois tästä alkuvaiheesta.¹⁰ Ylimmäksi hallintovirastoksi perustettiin asetuksella sota-asiaain toimituskunta (myöhemmin sotaministeriö ja puolustusministeriö) kesällä 1918. Samanarvoisina sotilaallisina johtoportaina toimivat sotaväen ylipäällikkö esikuntineen ja yleisesikunta. Tämä kolmen rinnakkaisen johtoesikunnan järjestelmä ei ollut toimiva ja sen sisäisiä vastuita muuteltiin jonkin verran jo samana vuonna.¹¹ Selkeämmäksi järjestelmä tuli kun yleisesikunta alistettiin vuonna 1924 sotaväen päällikölle, jolloin saatiin hallinnollinen ja operatiivinen johto omiin uomiinsa, tasavallan presidentin ollessa ylipäällikkö. Lakiin perustuvaksi organisointi saatiin vasta 1927.¹²

Varsinaisten joukkojen tarvetta ja varustamista tutkittiin komiteoissa, joista selkeimmän ja laajimman työn teki puolustusrevisioni 1920-luvun puolivälissä. Tätäkään työtä ei pystytty toteuttamaan, mutta se antoi kuitenkin hyvän tavoiteasettelun sodanaikaisen puolustuslai-

⁷ Paasivirta 1984. Kallenautio 1985.

⁸ Kronlund 1992.

⁹ Väliaikainen asevelvollisuuslaki säädettiin 1919 ja varsinainen laki vuonna 1922. Kronlund 1990.

¹⁰ Paasivirta 1984

¹¹ Järjestelyn suunnittelija oli Mannerheim ja se olisi ollut toimiva jos valtionpäämiehenä olisi ollut sotilas. Paasivirta 1984.

¹² Kronlund 1992, Österman 1966. Myös puolustusvoimien ylimmän johdon järjestely oli tyypillinen komiteatyöskentelyn kohde. Erityisesti puolustusneuvosto ja Mannerheim valvoivat vaikutusmahdollisuuksiaan koko 1930-luvun ajan.

toksen laajuudesta, rakenteesta, sijoittelusta ja varustelusta. Seuraavalla vuosikymmenellä varustelukysymyksiä tutkittiin koko ajan realistisemmaksi muuttuvalta pohjalta perushankintakomiteoissa, kunnes talvisodan alkaminen muutti suunnittelun tositoimiksi. Komiteoiden käyttö yhteiskunnan suunnittelussa muodostui Suomen itsenäisyyden ensi vuosista alkaen hyvin yleiseksi, jopa lisääntyvässä määrin 1930-luvun loppua kohti.¹³

Suomen sotilasmaantieteellinen sijainti suuren ja potentiaaliseksi uhkaksi koetun valtion vieressä asetti sotalaitoksen liikekannallepanolle omat ongelmansa. Neuvosto-Venäjän arvioitiin voivan aloittaa hyökkäyksensä kaaderijoukoillaan yllättäen, ilman etukäteisvaroitusta antavaa liikekannallepanoa. Suomen sodanaikainen armeija oli kuitenkin alunperin kaaderiperusteinen, jossa rauhanajan joukko-osastot perustivat ensin sodanajan joukot ja ryhmittivät vasta sitten puolustukseen. Järjestely osoittautui kuitenkin puolustussuunnitelmien tarkentuessa aivan liian hitaaksi. Ongelma ratkaistiin 1930-luvun alussa uudestijärjestelytoimikunnan työn pohjalta siirtymällä aluejärjestelmään, jossa erillinen sotilaspireistä koostuva organisaatio perusti kenttäarmeijan. Samaan aikaan kaikki rauhanaikaiset joukko-osastot siirtyivät suojajoukkoina torjumaan vihollisen hyökkäystä. Ilmavoimien ja merivoimien tehtävä oli tukea suojajoukkojen taistelua ja suojata liikekannallepanoa. Suojajoukkojen ja kenttäarmeijan käyttösuunnitelmat olivat nk. V.K. –suunnitelmia¹⁴, joita uusittiin tarpeen mukaan. Ensimmäiset niistä olivat vuodelta 1919 ja viimeiset vuodelta 1939.¹⁵

Puolustusvoimien johdon organisointi oli vielä 1930-luvulle tultaessa epälooginen. Tasavallan presidentti oli ylipäällikkö, jonka alaisuudessa olivat puolustusministeriö ja yleisesikunta. Näiden kahden viraston tehtävät ja vastuut olivat kuitenkin epäselvät ja jopa ristiriitaiset eikä järjestelmällä ollut selkeää käytännön johtajaa. Suomen puolustusvoimien ylin johto muotoutui vuoden 1918 sodan jälkeen osittain henkilökysymysten, osittain ulkomaitten, lähinnä saksalaisten neuvonantajien luoman mallin mukaiseksi.¹⁶ Järjestelyä yksinkertaistettiin 1920-luvun alussa, mutta senkin jälkeen voimassa oli kaksinapainen järjestelmä, jossa johtosuhteet olivat sotaväen päällikön ja puolustusministerin kohdalla monissa koh-

¹³ Tiihonen 1984

¹⁴ V.K. = Venäjän Keskitys. Vain Ahvenanmaan kysymyksen ollessa vielä ratkaisematta 1921 oli voimassa suunnitelma myös Ruotsin ja Norjan hyökkäyksien varalta. Sark.

¹⁵ Arimo 1987

¹⁶ Österman 1966

dissa päällekkäisiä.¹⁷ Puolustusrevisioli kiinnitti asiaan huomiota heti toimintansa alussa ja esitti perustettavaksi puolustusministerin johtaman ja sotilaista koostuvan puolustusneuvoston. Tällainen neuvosto perustettiin, mutta sen rooli oli hieman erilainen kuin puolustusrevisioli oli esittänyt. Asetuksella määrättiin neuvoston tehtäväksi toimia lähinnä presidentin neuvonantajana sotilaallista asiantuntemusta vaatineissa periaatteellisissa kysymyksissä. Puheenjohtaja oli puolustusministeri ja jäsenenä sotaväen päällikkö, suojeluskuntain päällikkö sekä kaksi kenraalia tai yleisesikuntaupseeria, jotka presidentti nimitti vuodeksi kerrallaan. Jäsenien ja puheenjohtajan vaihtuvuuden, sekä oman aloiteoikeuden puuttumisen takia neuvoston merkitys ja aktiivisuus tässä muodossaan jäivät vähäisiksi.¹⁸ Ilmavoimien asioita neuvosto käsitteli ensimmäisen viiden toimintavuoden aikana hyvin vähän, lähinnä vain laajempien muita puolustushaaroja koskevien kysymysten ohessa.¹⁹ Svinhufvudin tullessa presidentiksi 1931, kutsui hän kenraali Mannerheimin puolustusneuvoston puheenjohtajaksi, antaen samalla neuvostolle itsenäisemmän aseman ja kokonaissuunnitteluun liittyviä tehtäviä. Puolustusneuvostosta muodostuikin koko talvisotaa edeltäväksi ajaksi voimakas katalysaattori ja suunnannäyttävä puolustuslaitoksen organisoinnissa ja varustamisessa. Puolustuslaitoksen ylimmän johdon organisaatiota muutettiin vielä 1930-luvun lopussa siten, että yleisesikunnasta tuli puolustusministeriön osa, pois lukien yleisesikunnan operatiivinen osasto, josta tuli puolustusneuvoston esikunta.²⁰

Kevään 1918 jälkeiset tapahtumat olivat koko puolustusvoimien kannalta vielä suunnanhaakua vähäisillä resursseilla. Erityisesti tämä koski ilmavoimia, joka uutena aselajina joutui vielä etsimään rooliaan perinteisten puolustushaarojen puristuksessa. Käytännössä ilmavoimat joutui taistelemaan vielä pitkään noustakseen aselajin statuksesta puolustushaaraksi maa- ja merivoimien rinnalle²¹. Suomen alueella oli ilmavoimien joukkoja jo Venäjän keisarikunnan aikana. Maailmansodan tapahtumiin liittyen etelärannikollemme oli sijoittunut Venäjän II ilmailuprikaati, jonka esikunta oli Turussa ja tukikohtia lisäksi Ahvenanmaalla, Helsingissä ja Degerbyn saarella. Lisäksi maailmansodan loppuvaiheissa Suomen alueelle

¹⁷ Kronlund 1992

¹⁸ Puolustusneuvostoa kokonaisuudessaan on käsitellyt Kari Selén hyvin perusteellisesti tutkimuksessaan C.G.E. Mannerheim ja hänen puolustusneuvostonsa 1931 – 1939. Käsitellenkin siksi työssäni puolustusneuvostoa vähemmän kuin sen merkitys vaatisi, keskittyen vain muutamaamaan ilmavoimien roolin keskeiseen muutokseen.

¹⁹ Sark Puolustusneuvoston arkisto, kokouspöytäkirjat 1926-1939

²⁰ Selen 1980, Kronlund 1990, Österman 1966.

²¹ Arimo 1985. Arimon mukaan ilmavoimat oli vielä talvisodan alkaessakin apuaselaji.

tukeutui myös saksalaisia ilmavoimien joukkoja.

Vuoden 1918 sotatapahtumiin liittyen valkoinen armeija sai Ruotsista lahjoituksena joitakin lentokoneita. Niistä yhdistettynä venäläisiltä jääneen kaluston kanssa muodostettiinkin Suomeen ilmavoimat jo sodan aikana. Ensimmäiseksi ilmavoimien komentajaksi Mannerheim nimitti ruotsalaisen luutnantti Allan Hygerthin maaliskuussa 1918. Seuraavaksi komentajaksi nimitettiin jo huhtikuussa saksalainen kapteeni Carl Seber, joka sai tehtäväkseen laatia ohjelman ilmavoimien muodostamiseksi Suomen puolustusvoimiin. Saksalaisten jouduttua poistumaan maasta maailmansodan päätyttyä heidän osaltaan tappioon, nimitettiin ilmavoimien komentajiksi oman toimen ohella ensin everstiluutnantti T.F. Aminoff joulukuussa 1918 ja jo tammikuussa 1919 everstiluutnantti Sixtus Hjelmmän. Kummallakaan heistä ei ollut minkäänlaista kokemusta ilmavoimista ja koska heidän päätoimensa olivat muissa puolustusvoimien tehtävissä, voidaan nimityksiä pitää hätäratkaisuin.²²

Alkuvaiheet olivat sangen vaatimattomia olemattomasta rahoituksesta, vähäisestä ja puutteellisesti koulutetusta henkilökunnasta sekä kirjavasta kalustosta johtuen. Lisäksi pätevä johtohenkilöstö aselajilta puuttui kokonaan. Niinpä alkuvaiheissa jouduttiin turvautumaan ulkomaisiin asiantuntijoihin ja myös kouluttajiin. Vuoden 1918 ajan asiantuntijoina toimivat saksalaiset, joiden johdolla uutta aselajia alettiin organisoimaan ja kouluttamaan. Enimmillään saksalaisia asiantuntijoita oli Suomen ilmavoimissa noin neljäkymmentä ja lähes saman verran oli vuoden 1918 aikana suomalaisia koulutettavana Saksassa. Vuoden 1919 aikana asiantuntijoiksi ja kouluttajiksi tulivat ranskalaiset, joiden kausi Suomessa ei ollut yhtä menestyksenkäs kuin saksalaisten. Motiivina Ranskalla oli ilmeisesti oman sodanaikaisen ylijäämäkalustonsa markkinointi, jolloin koulutuksellinen, organisatorinen ja työvoima-apu jäivät vähäisiksi.²³

Ruotsalaisten, saksalaisten ja ranskalaisten neuvonantajien jälkeen oli 1920-luvun alussa aika aloittaa oma suunnittelu sotalaitoksen ja lentoaseenkin rakentamiseksi.²⁴ Ensimmäinen päätoiminen komentaja ilmavoimille nimitettiinkin vasta syksyllä 1920, kun sotaministeri Jalander oli eräisiin lento-onnettomuuksiin liittyen kesällä 1920 tiedustellut sotaväen pääl-

²² Uola 1975

²³ Ibid

²⁴ Kts Kronlund 1992 ja Uola 1975

liköltä kenraali Wilkamalta, täyttääkö ilmavoimien johto ne vaatimukset, jotka sille täytyy voida asettaa.²⁵

1.3. Aikaisempi tutkimus

Suomen itsenäisyysajan kahden ensimmäisen vuosikymmenen valtiollista historiaa on luonnollisesti tutkittu hyvin paljon. Tutkimus on ollut selvästi ulko- ja sisäpolitiikkaan painottunutta. Sen sijaan sotalaitoksen kehitys ja ilmavoimien tapahtumat osana tuota kokonaisuutta samalla aikakaudella ei ole suhteellisesti ollut niin kattavan tutkimuksen kohteena, kuin sotien vaiheet jakson molemmilla puolilla. Kuitenkin valmistautumista sotaan on tutkittu sekä sotahistorian että poliittisen historian kannalta melko kattavasti. Ilmavoimien kannalta tutkimus ja kirjoitukset ovat suurelta osin keskittyneet tapahtumahistoriaan, selvittämättä kokonaisuutena sitä, miksi ja miten ilmavoimien rooli osana sotalaitosta muotoutui sellaiseksi kuin se lopulta muotoutui.

Perustutkimus koko puolustusvoimien kehityksistä ja tapahtumista tutkimallani aikavälillä on Jarl Kronlundin (toim) Suomen puolustuslaitos 1918 - 1939. Se on erittäin laajaa esitys sotaväen tapahtumahistoriasta ja perustuu suurimmalta osalta alkuperäislähteisiin. Tutkimuksen päämääränä on ollut selvittää Suomen puolustuslaitoksen rakenne, toiminta ja niiden muutokset muuttuvassa sotilas- ja sisäpoliittisessa kentässä. Tutkimus lähtee liikkeelle jo Venäjän vallan ajalta ja käsittelee kokonaisuuden kronologisesti jaksottaen puolustusvoimien asiat melko kattavasti, ja antaakin sotilaalliselta kannalta katsoen erinomaisen yleiskuvan tilanteen kehittymisestä. Ilmavoimien osalta se perustuu kuitenkin Mikko Uolan Ilmavoimien historiaan ja on hieman suppea, keskittyen vain koko puolustusvoimien kannalta keskeisiin taitekohtiin.²⁶

Mikko Uolan tutkimus "Suomen ilmavoimat 1918 - 1939" puolestaan on oman esittelynsäkin mukaan kertova historia, joka kyllä toteaa ilmavoimien resurssien ja aseman vaihtelut, mutta tyytyy etenkin ilmavoimien osuutta puolustusvoimissa kuvatessaan aikalaismielipiteisiin, vertaamatta roolia muihin puolustushaaroihin. Kirja perustuu Uolan omaan lisensiaattityöhön "Suomen ilmapuolustuskysymys maailmansotien välisenä aikana vuosina 1918

²⁵ Uola 1975

- 1939". Kirjaan on korjattu lisensiaattityössä arvostelua saaneet kohdat ja lisätty lukujen loppuun lyhyet yhteenvedot.²⁷ Pääasiassa tutkimus keskittyy ilmavoimien sisäiseen kehitykseen, jolloin ilmavoimien tavoitteet kyllä tulevat esiin, mutta kehityksen syyt jäävät osin selittämättä. Kirjassa on kattavasti selvitetty vesikone-maakone –kiistely ja suurimmalta osalta myös lentokonetyyppien osalta käyty kädenvääntö. Rajaankin omasta työstäni nämä alueet pois. Uolan tutkimus on ehdottomasti perustutkimus ilmavoimien kahdesta ensimmäisestä vuosikymmenestä.

Oman tutkimukseni aihepiiriä sivuavia opinnäytetöitä on Suomessa tehty noin parikymmentä kappaletta, joista yksi on edellä mainittu Uolan lisensiaattityö. Muita itselleni käyttökelpoisia tutkimuksia ovat Jari Elorannan lisensiaattityö ”Different needs, different solutions” ja väitöskirja ”The demand for external security by domestic choice”, sekä Jorma Juottosen väitöskirja ”Millainen materiaallinen puolustuskyky?”, jotka perustuvat samantapaiseen valtionalouteen pohjautuvaan tarkastelutapaan kuin oma työni.

Kari Selénin tutkimus Mannerheimin ajan puolustusneuvostosta on lähimpänä ajatusmalliani puolustusvoimien sisäisen ja ulkoisen hallintomallin osalta. Aikajakson pituudesta ja merkittävydestä huolimatta turvaudun 1930 –lukua käsitellessäni suurelta osin tähän tutkimukseen puolustusneuvoston ja Mannerheimin osuudessa, sensijaan keskityn perushankintoja suunnitelleisiin komiteoihin ja eduskunnan rooliin ilmavoimien kehityksessä.

Martti Peltosen kirjoitukset ”Keskustelu ilmavoimista 1920- ja 30-luvuilla”²⁸ ja ”ilmavoimien valmius talvisodan edellä”, käsittelevät osaa tutkimukseni aihepiiristä, mutta puutteena on suppeuden lisäksi turvautuminen joiltakin osin sekundäärilähteisiin, jotka lisäksi ovat asianosaisten sotien jälkeen kirjoittamia. Lähtökohtana ensimmäisessä artikkelissa on ilmavoimien johdon tekemät esitykset oman puolustushaaran kehittämistä. Ilmavoimien kehitystä ei kuitenkaan ole mitenkään verrattu yleiseen kehitykseen puolustusvoimissa, eikä myöskään kansantalouden muutoksiin. Kirjoituksessa on kuitenkin hyvin tuotu esiin ilmavoimien omat esitykset puolustushaaran kehittämistä.

²⁶ Kronlund 1992.

²⁷ Selkeimpänä sisältömuutoksena kirjassa lisensiaattityöhön on majuri Lorenzin roolin esille-tuonti hävittäjätoiminnan puolestapuhujana. Kyseessä lienee 1930-luvulla ilmavoimissa olleiden mielipiteen huomioiminen, sillä säilyneistä asiakirjoista Lorenzin rooli ei tule ilmi juuri mitenkään.

²⁸ Sotahistoriallinen aikakauskirja 15 1996 ja 19 2000.

Aikakaudelta on julkaistu lisäksi runsaasti joukko-osasto- ja kalustohistorioita, jotka aihepiirinsä takia sivuavat vain osittain omaa tutkimustani. 1920- 1930-luvuille ulottuvista joukko-osastohistoriosta tärkeimpiä ovat Juha Pakarisen ja Jari Rajalaisen Satakunnan lennoston historia, Veli Pernaan Karjalan lennoston historia, sekä Martti Peltosen Ilmasotakoulun historia. Kalustohistoriaa ovat hyvinkin laajasti tutkineet mm. Hannu Valtonen, Pentti Manninen, Kalevi Keskinen ja Kari Stenman. Nämä tutkimukset käsittelevät tapahtumahistorian luonteisesti ilmavoimien sisäisiä asioita, puuttumatta juurikaan suhteisiin ilmavoimien ja muun sotalaitoksen sekä yhteiskunnan välillä.

Puolustuslaitoksen ja valtionhallinnon suhteista on tehty joitakin erittäin laajoja tutkimuksia, joista on varmasti paljon hyötyä omalle työlleni, vaikka niissä ei ilmavoimien tapahtumia kovin laajasti tai johdonmukaisesti ole voitukaan käsitellä. Eduskunnan ja puolustusvoimien välisiä suhteita on tutkinut Vilho Tervasmäki, jonka teoksessa “Eduskuntaryhmät ja maanpuolustus valtiopäivillä 1917 - 1939” selvitetään puolueiden asennemuutoksia mielipide- ja käyttäytymistutkimuksena.²⁹ Tulokset on esitetty systemaattisesti asevelvollisuuden, palvelusajan ja perushankintojen osalta, verraten niitä seuraavaksi asenteiden perustekijöihin ja suhtautumisen muutoksiin ajan kuluessa. Laivastolain syntytaustan ja perushankintojen eduskuntakäsittelyn osalta turvaudun kuitenkin suoraan tähän työhön. Myöskään eri puolueiden toimintaa en käsittele muutoin kuin sosiaalidemokraattisen puolueen ja Väinö Tannerin suhtautumisen osalta,³⁰ jotka nekin tulevat esiin vain 1920-luvun lopun menosupistuksissa ja 1930-luvun lopun linjamuutoksissa.

Reino Arimon tutkimus “Suomen puolustussuunnitelmat 1918 - 1939” on erittäin laaja ja seikkaperäinen työ, joka lähtee liikkeelle koko puolustusvoimia koskeneista valmiussuunnitelmista . Arimo käsittelee tutkimuksessaan yleisesikunnan ja komiteoiden suunnitelmat sekä puolustusministeriön ja eduskunnan suhtautumisen niihin.³¹ Ilmavoimat on työssä käsitelty hyvin suppeasti ja panos-tuotos analyysi jää puuttumaan, koska tutkimus ei tehtävänsä mukaisesti pyrikään selvittämään suunnitelmien toteuttamista . Terä - Tervasmäen

²⁹ Tervasmäki 1964

³⁰ Sosiaalidemokraattisen vähemmistöhallituksen vaikutus 1928 supistuksiin ja linjanmuutos 1930-luvun lopulla olivat ilmavoimien kannalta merkittäviä. Väinö Tanner oli avainhenkilö molemmissa vaiheissa.

³¹ Arimo 1985

“Puolustusministeriön historia I. Puolustushallinnon perustamis- ja rakentamisvuodet” on hyvä lähde teos ministeriön organisatoriseen ja toiminnalliseen kehittämiseen.³² Varsinkin 1930-luvun puolustusvoimien ylimmän johdon järjestely on selvitetty perusteellisesti puolustusministeriön kannalta. Ilmavoimien osuutta ministeriön kannalta siinäkin tosin käsitellään hyvin lyhyesti.

Martti Turtolan väitöskirjatyö ”Tornionjoelta Rajajoelle” sitoo hienosti ulkopoliittikan päätäjien ja sotilasjohdon suhteet tai suhteettomuuden. Ajatusmalleina ja todellisina tapahtuminakin tutkimuksessa on esitetty kaksi eri tavalla toteutettua ja toteutunutta sotilaspoliittista tapahtumaketjua. Suomessa avoimempina ja Ruotsissa salaisena tehdyt suunnittelut kuitenkin vaikuttivat myös Suomen ilmavoimien suunnitteluun, erityisesti pakottamalla yleisesikunnan perehtymään ilmavoimien osuuteen puolustuksessa 1930-luvun alusta alkaen. Tuo tutkimus antaa hyviä ajatuksia laajentamaan Arto Nokkalan sotilaspolitiikka-ajattelua³³ nyt tutkimalleni aikakaudelle. Nokkalan sotilaspolitiikka on yhteiskuntatieteellinen laajennus taloushistorian path dependence –väittämälle, johon palaan seuraavassa metodin –luvussa.

Yleisenä piirteenä ilmavoimien osalta tehdyissä tutkimuksissa voidaan todeta, että ne vastaavat pääsääntöisesti kysymykseen mitä, jättäen kysymykset miten ja miksi liian vähälle huomiolle. Toisena puutteena tutkimuksissa on aikalaismielipiteen ottaminen ehdottomana totuutena, vertaamalla sitä esimerkiksi kaikissa vaiheissa tapahtuneisiin tosiasioihin ja ilmavoimien todelliseen kasvupotentiaaliin. Joissakin tapauksissa tutkimusjakson toimijoiden mielipiteet lisäksi sisältävät jälkiviisautta, 1950- ja 60-luvuilla tehtyjä itsetutkiskeluita. Aikalaismielipide kuitenkin auttaa löytämään pääosan ongelmakohdista ilmavoimienkin kehityksessä.

1.4. Tutkimustehtävä ja metodi

Tutkimustehtävänäni on selvittää ilmavoimien kehittämisen taustalla olleet taloudelliset raamit ja niihin vaikuttaneita sotilaallisia ja poliittisia olosuhteita talvisotaan tultaessa.

³² Terä 1973

³³ Nokkala 2001. Arto Nokkala analysoi valtio-opin väitöskirjassaan sotilasorganisaation toimintamalleja ja –tarpeita poliittisten päätöksentekijöiden kentässä.

Suomen ilmavoimien rooli muotoutui itsenäisyyden kahden ensimmäisen vuosikymmenen aikana, vaihtuen kokonaan vielä juuri ennen sotien syttymistä sellaiseksi kuin sitä sodan olosuhteissa kuviteltiin tarvittavan. Tarkoitukseni on komiteatöiden kautta ensin selvittää kulloisessakin vaiheessa ilmavoimien suunniteltu perusajatus ja suorituskyky. Seuraavaksi selvitän rahoituksen muotoutumisen vuosien kuluessa, lähtien liikkeelle ilmavoimien esityksistä, päätyen eduskunnan päättämän rahoituksen muotoutumiseen. Lopuksi selvitän ilmavoimien osuuden puolustusvoimissa lähinnä rahoitusosuuksien tarkastelulla. Lisäksi on tarkoitus selvittää kehittämissvastuun muutokset kyseisellä aikavälillä, pohjana komiteatyöt ja niitä koskevat ilmavoimien lausunnot. Tähän liittyen on tarkoitus selvittää myös vahvojen persoonien roolia tapahtuneessa kehityksessä, varsinkin kun organisaatio haki nuorena itsenäisessä valtiossa vielä muotojaan. Tuloksena selvinnee myös, vastasivatko todelliset tapahtumat tehtyjä suunnitelmia ja oliko myöhemmin vakiintunut kuva ilmavoimien tilasta aikajaksolla oikea. Koko puolustusvoimien kannalta kysymys oli aikalaistenkin kannalta oleellinen ja tärkeä, keskeinen sotilaspolitiikan vaikuttaja koko 1930-luvulla, marsalkka Mannerheim kiteyttikin tilanteen muistelmissaan seuraavasti:

”Valtiot, joiden puolustuslaitos on puutteellinen, eivät saa liittolaisia”

Tutkimuksen kohteeksi on valittu Suomen ilmavoimien kehitys 1920-luvun alun ja talvisodan väliseltä ajalta useastakin eri syystä. Pääsyy on se, että vaikka joissakin tutkimuksissa on todettu, että resursseja ei saatu tarpeeksi, perustuvat nämä väitteet lähinnä aikalaismielipiteeseen. Vaikka joitakin lukujakin on esitetty, puuttuu varsinainen vertailututkimus muuhun sotaväen tilanteeseen, valtion menokehitykseen ja kansantulon kehittymiseen sekä absoluuttiset rahamäärät huomioiden inflaation vaikutus. Muina syinä mainittakoon ”New Military History”, ja sen tarjoama ajatuksellinen vertailu nykypäivän ilmavoimien kehittymiseen ja sen kautta jatkotutkimuksen mahdollisuus aina nykypäivään asti. Tähän saan taustoja eräistä taloushistorian ja myös tuoreempia tapahtumia käsittelevistä tutkimuksista.³⁴

Tutkimus rajoittuu lähes yksinomaan ilmavoimien esikunnasta organisaation mukaan ylöspäin, jolloin joukko-osastojen, kalustojen ja tapahtumien historia jää pääsääntöisesti pois. Vain ilmavoimien roolia ja suuntautumista käsiteltäessä tulevat nämä alueet osittain mu-

³⁴ Erityisesti tarkoitan Elorannan, Ahoniemen ja Nokkalan tutkimuksia.

kaan. Myös ilmavoimien historian alkuvaiheet käsittelen vain johdannossa, koska tuossa vaiheessa kyse oli sotaväen sisäisestä koulutuksesta, eikä valtionhallinto ehtinyt puuttumaan siihen vielä paljonkaan. Hallituksen selonteossa valtion tulo- ja menoarvion laskelmista vuodelle 1922 todetaankin:

“Huolimatta siitä, että ilmailuase nykyaikaisissa armeijoissa luetaan tärkeimpien pääaselajien joukkoon, ovat kuitenkin Suomen puolustuslaitoksen ilmailuvoimat tähän asti varojen puutteessa jääneet melko kehittymättömään asemaan. Kuluneet vuodet ovat olleet etusijassa kokeilu- ja kouluutusvuosia, ilman että toistaiseksi olisi voitu ilmailuvoimien luomistyössä noudattaa määrättyä ohjelmaa.”³⁵

Tutkimuksessa läksin liikkeelle erilaisten komiteoiden, toimikuntien ja neuvostojen tekemistä suunnitelmista niiden ilmavoimien kehitystä koskevilta osiltaan.³⁶ Tämä siksi, että komiteatyöskentely oli vasta itsenäistyneessä Suomessa hyvin tavallinen tapa kehittää yhteiskuntaa ja sen hallintoa. Komiteoita asetettiin maailmansotien välisenä aikana koko ajan lisääntyvästi ja sekä organisaatiot että instituutiot käyttivät niitä hyväkseen etujensa ajamisessa.³⁷ Lisäksi useimmissa asetetuissa komiteoissa oli hyvin monipuolinen jäsenistö, jolloin niiden suunnitelmia ajan myötä voidaan pitää yhä tarkemmin demokraattisena päätöksenä siitä, millaiset ilmavoimat Suomi tarvitsee ja miten suuret se niistä kyetään rakentamaan. Samoin selviävät lentoaseelle suunnitellut tehtävät. Erityisesti 1920-luvulla puolustusvoimien asioita selvitti huomattava määrä komiteoita, mutta tässä työssäni rajaen luonnollisesti pois ne komiteat, joiden tehtävä ei suoranaisesti koskenut ilmavoimia.³⁸

Ilmavoimien asiakirjamateriaalia tutkiessa muotoutui käytettävissä olevan materiaalin pohjalta kolme toisistaan selkeästi eroavaa jaksoa. Muutoskohdat asettuivat ilmavoimien komentajien vaihdosten kohdalle, joka kuitenkin johtuu vain osittain itse komentajien henkilöistä. Varsinaiset syyt kausien eroihin löytyvät puolustusrevisionin työn valmistumisesta 1926 ja uusimuotoisen puolustusneuvoston työn alkamisesta 1931. Komentajien tyylien erojen vaikutukset olivat kuitenkin niin merkittäviä omilla kausillaan, että olen kuljettanut

³⁵ Valtiopäivät 1921 Selonteko s.164 Asiakirjat I

³⁶ Käsittelemäni komiteat ja toimikunnat, niiden puheenjohtajat, toiminta-ajat ja asettajat ovat liitteessä 1.

³⁷ Tiihonen 1984, Eloranta 1997, 2001.

³⁸ Erichin komiteoista Turtola 1984. Holman ja Castrénin komiteoista Nummela 1984.

heidän toimintaansa punaisena lankana läpi työn ja kunkin luvun alkuun tehnyt heidän toiminnastaan analyysin. Sotilaiden osuudessa on tarkoitus selvittää ensin ilmavoimien komentajan ja yleisesikunnan sekä ministeriön mielipiteet ja toiminta niiden saavuttamiseksi, eli virallisen organisaation kehitystoiminta rinnastettuna komiteoiden työhön. Asiapapereista tulee selviämään ristiriitatilanteet, jotka sitten voidaan rinnastaa komiteoiden asettamiin tuloksiin.

Valtiohallinnon toiminnan selvittämisessä metodina on vuosittaisen varainkäytön ja sen perusteluiden seuraaminen sekä sen suhteuttaminen komiteoiden ja sotilasorganisaation toimintaan.³⁹ Tuloksena saan kokoamistani tilastoista kuvaajat, joiden avulla pyrin selvittämään asenteiden ja painopisteiden todellisen suunnan ja etenkin niiden muutokset. Näihin laadullisiin ja määrällisiin tuloksiin vaikuttaneet tekijät pyrin selvittämään ensisijaisesti puolustuspolitiikan kannalta, mutta myös puhtaat ulko- ja sisäpolitiikka tulee ottaa huomioon. Viimeksi mainittujen tekijöiden taustojen selvittämisessä on tarkoitus turvautua alan valmiisiin tutkimuksiin.⁴⁰

Strategian oppikirjassaan ”Turvallisuuspolitiikka ja strategia”, Pekka Visuri toteaa, että voimavarojen ja niiden käyttömahdollisuuksien analyysi on ylipäänsä kaiken strategisen päätöksenteon perusta. Niinpä sekä oman että vihollisen poliittisen, taloudellisen ja sotilaallisen voiman arviointi on päättäjien perustehtävä, jotta he voivat sopeuttaa päämäärät käytävissä oleviin resursseihin.⁴¹ Tätä lähtökohtaa ei vielä 1920-luvulla osattu tai voitu kaikessa puolustusvoimien kehittämisessä ottaa huomioon. Useimmiten puhdas talouspolitiikka vaikutti sotilaallisen voiman syntymiseen ja se taas vuorostaan vaikutti etenkin turvallisuuspolitiikkaan.⁴² Mielestäni monissakin pienissä osakysymyksissä on kuitenkin nähtävissä päinvastaistakin toimintaa. Komiteat ja yksittäiset toimijatkin pystyivät vaikuttamaan poliittisiin päättäjiin, jolloin yhä suurempia turvallisuuspoliittisia ratkaisuja saatiin suunnat-

³⁹ Suomen tuore hallitusmuoto antoi presidentille hyvin suuren vallan, joskin valtioneuvoston asema oli myös keskeinen. Tiihonen 1984. Puolustusvoimien kehittämisen kohdalla presidenttien osuus oli kuitenkin melko vähäinen, Svinhufvud jopa luovutti osan toimivallastaan puolustusneuvostolle. Valtioneuvosto käytti valtaansa paljolti komiteoiden kautta, 1920-luvulla organisoinnin osalta ja 1930-luvulla yhä vahvemmin rahoitukseen keskittyen.

⁴⁰ Ulkopolitiikan osalta esimerkiksi Paasivirta 1984, Turtola 1984, Visuri 2003.

⁴¹ Visuri 1997 s96

⁴² Nokkala 2001

tua tarkoitushakuisesti.⁴³ Tutkimukseni ajan suomalaisessa tilanteessa asetelma oli kyllä lähtökohdaltaan erikoinen, koska nuori valtio oli vasta rakentumassa ja ottamassa samalla asemaansa kansainvälisessä yhteisössä.

Väitöskirjassaan ”Laajeneva sotilaspolitiikka”, asettaa Arto Nokkala tavoitteekseen uuden ymmärryksen löytämisen sille, kuinka sotilaallista voimaa muodostetaan ja käytetään politiikassa. Peruslähtökohtana Nokkalan ajattelussa on, että asevoimat todellakin osallistuu vallankäyttöä koskevaan kamppailuun vaikuttamalla institutionaalisen kentän rakentamiseen. Keinona tässä on nk. asiantuntijavalta, joka oman työni kohdalla ilmavoimien erityisyyden takia on korostuneella sijalla. Tämä kaksisuuntainen tarkastelutapa on yhtenä lähtökohta myös omalle kiinnostukselleni aiheeseeni. Nokkalan teoriapohja yhdistyy näin taloushistorian path dependence –väittämään, jota esittelen lisää jäljempänä Jari Elorannan yhteydessä. Ilmavoimat sinänsä oli 1920- ja 30-luvuilla niin pieni toimija, että turvallisuuspoliittisesti sen rooli suuntautui lähinnä omiin kansalaisiin puolustusvoimien ulkopuolella. Sen sijaan ulkopoliittisesti voidaan epäillä aina vuoteen 1939 jatkuneen offensiivisen ajattelun voineen vaikuttaa Neuvosto-Venäjän johdossa muodostuneeseen kuvaan Suomen tavoitteista. Arto Nokkala toteaa väitöstutkimuksessaan, että 1990-luvulla tilanne Suomen turvallisuuspolitiikassa oli oleellisesti toinen kuin se oli itsenäisyyden alkuaikoina ja kylmän sodan aikana. Yhtäläisyyksiä voidaan kuitenkin löytää sellaisessa kysymyksenasettelussa, että kuinka politiikka vaikutti tuolloin ensin sotilaallisen voiman kehittymiseen ja kuinka se sitten vaikutti turvallisuuspolitiikkaan. Tämä järjestys johtui Nokkalan mukaan Suomen ja lähiympäristönkin turvallisuuspoliittisen tilanteen vakiintumattomuudesta, ja vaikutti luonnollisesti myös muiden maiden politiikkaan.⁴⁴ Selviä yhtäläisyyksiä löytyy myös sekä poliitikkojen että sotilaiden toiminnassa omien etujen maksimoinnissa.

Jari Elorannan liseniaattityön ja väitöskirjan metodina on taloushistorian keinoin tutkia eri maiden taloudellisen kehityksen vaikutusta puolustukseen käytettyjen resurssien muutok-

⁴³ Erityisesti näin toimivat puolustusrevisioni, ilmavoimien oloja tutkimaan asetettu toimikunta (Oesch ja Snellman) ja puolustusneuvosto.

⁴⁴ Nokkala 2001. Arto Nokkalan väitöskirja: Laajeneva sotilaspolitiikka. Strategia ja turvallisuus suomalaisen asevoiman rakentamisessa, käsittelee sotilaspolitiikan käyttöä teoreettisista lähtökohdista. Suomen viime vuosikymmenien tilanne on tutkimuksessa esimerkkinä teoreettiselle pohdinnalle, mutta tutkimus tarjoaa hyviä ajatusmalleja myös tutkittaessa sotahistoriaa Suomessa ennen talvisotaa.

seen⁴⁵. Oma lähtökohtani on selvästi vastakkainen, päättäjien ja komiteoiden esittämien kalustollisten ja toiminnallisten tarpeiden etenemisen tutkiminen, ja vasta lopuksi sen toteaminen, kuinka saavutetut tulokset korreloivat Suomen kokonaistalouden kanssa. Elorannan tutkimuksensa johdannossa esittelemä ”New Military History”, on kuitenkin lähellä tämän työn lähtökohtia, sillä tarkoitukseni ei ole esitellä tapahtumia, vaan löytää mahdollisia syy-yhteyksiä niiden takaa, myös ympäröivän yhteiskunnan suuntaan. Eloranta myös esittelee kattavasti viime vuosikymmenien kotimaisen tutkimuksen sotahistorian taloudellisista ja yhteiskunnallisista lähtökohdista tehdyt työt. Elorannan Suomea koskevan luvun lähtökohtien mukaisesti pienikin muutos olosuhteissa saattaa aiheuttaa oleellisia muutoksia lopputulokseen. Tästä nk ”path dependence” – väittämästä⁴⁶ löytyykin selviä ajatusmalleja ilmavoimien kehityksessä. Toisaalta Elorannankaan mukaan pelkästään tilastollinen taloustutkimus ei ole riittävä syy-yhteyksien selvittämisessä. Pyrinkin tutkimuksessani keskittymään ilmavoimien budjettivarojen rinnalla tasapuolisesti sekä sotilaallisten että poliittisten päättäjien tekemisiin. Poliittisten päättäjien osuus käyttämässäni lähdeaineistossa rajoittuu suurimmaksi osaksi budjettilukujen tilastolliseen käsittelyyn ja tulkintaan. Sotilaiden ja komiteoiden rooli sen sijaan oli käsiteltävissä erittäin laajan kirjallisen materiaalin pohjalta. Tätä osuutta selvitin ilmavoimien esikunnan ja yleisesikunnan asiakirja-aineiston sekä komiteamietintöjen avulla.

Lea Ahoniemen väitöskirja ”Taistelu helikoptereista” tarkastelee Suomen turvallisuuspolitiikan päätöksentekojärjestelmää ja sen kehittymistä case -tutkimuksena 1990-luvun helikopterihankkeen tapahtumien avulla. Oma tutkimukseni on tavallaan sama ajatus toisinpäin: tutkin ilmavoimien kehittymistä ja kehittämistä pääasiana, jossa taustana on kansallinen yleispoliittinen ja puolustuspoliittinen kenttä. Ahoniemi analysoi väitöskirjansa johdannossa laajasti turvallisuuspolitiikan tutkimusta, vetäen alkupisteen Clausewitziin asti. Mielestäni myös tutkimaani ajankohtaan sopivat hyvin sekä Ahoniemen tutkimuksen uus-clausewitziläiset lähtökohdat että tuloksetkin. Hänenkin mukaansa poliitikkojen on tunnettava sodan lainalaisuudet ja sotilaiden taas politiikan lainalaisuudet. Samoin sotilasorgani-

⁴⁵ Elorannan tutkimuksissa selvitetään sotalaitoksien budjetoinnin riippuvuussuhteiden lisäksi myös eri maiden tähän tarkoitukseen käyttämiä rahamääriä. Elorannan mukaan Suomessa puolustusvoimiin satsattiin pohjoismaista eniten, noin 20 prosenttia valtion menoista 1920-38.

⁴⁶ Lamberg 1997. Path dependence koostuu kahdesta osasta: 1) historiallisten tilanteiden luomista rajoituksista 2) organisaatioiden toiminnasta oman etunsa maksimoimiseksi. Eloranta s.173.

saation harrastama salailu näyttää aiheuttaneen ongelmia erityisesti hankintojen toteuttamisessa koko itsenäisyyden ajan. Pekka Visuriin ja Osmo Apuseen vedoten Ahoniemi toteaa, että sotilaallinen voima on vielä tänäkin päivänä poliittisten, taloudellisten ja psykologisten vaikuttamiskeinojen ohella säilyttänyt asemansa.⁴⁷

Tutkimukseni edustaa suuntausta, jossa sotahistorian tutkimuksen rinnalle on nostettu rauhanajan kehityksen tutkimus.⁴⁸ Kohteenani ei niinkään ole ollut konfliktit tai niiden synty, vaan sotalaitoksen ja ympäröivän yhteiskunnan suhteet niiltä osin kuin ne sisältävät myös takaisinkytkentöjä ilmavoimiin. Näin ollen tutkimukseni on Suomen sotalaitoksen historian tutkimus⁴⁹, jonka lähestymistapana on taloushistoria ja selittävänä osana on myös hallintohistoriaa, henkilöhistoriaa ja poliittista historiaa. Käsitykseni mukaan valtion rahankäyttö kertoo hyvin syvällisesti yhteiskunnan arvostuksista. Puolustusbudjetin suhteellinen osuus kertoo suhtautumisesta maanpuolustukseen, ja sen sisäinen jako arvostuksista sotalaitoksen sisällä. Muutokset näissä asetelmissa voivat johtua eri aikoina eri tekijöistä, tarkoitukseni on saada nämä tekijät esille. Lisäksi tapahtumiin voi kätkeytyä pienempiäkin yksityiskoh-
tia, esimerkiksi erojen vaihtelut tulo- ja menoarvion sekä toteutuneen tilinpäätöksen välillä kertovat eroista arvostusten ja elämän realiteettien välillä. Kokonaisuutena tavoitteenani on saada vastaus kysymyksiin “miten” ja “miksi” aikaisemmin joissakin tutkimuksissa korostuneen “mitä”-linjan lisäksi.

Muiden intressiryhmien osalta todellinen vaikutus on aiheeni kannalta ollut hyvin marginaalinen. Mikko Uolan ja Jari Elorannan töissä tätä aluetta on käsitelty melko kattavasti, joten rajaan sen omasta työstäni pois.⁵⁰ Teollisuuden osalta aiheeseeni liittyen on julkaistu joitakin tutkimuksia, joista hyödynnän valtion lentokonetehtaan osuuden. Tästä tehtaastahan tehtiin kolme laajaa selvitystä 1930-luvun alussa, nämä raportit ovat useaan kertaan eduskunnan asiakirjoissa.⁵¹ Myös julkisen sanan vaikutusta käsitellen vain joissakin pikumaininnoissa, samaten lainsäädäntö tulee esille vain ylimmän johdon muutoksissa ja

⁴⁷ Ahoniemi 2001

⁴⁸ Lamberg 1997. Jari Elorannan mukaan pisimmällä tällaisessa tutkimuksessa ollaan Yhdysvalloissa, jossa 1960-luvulla syntyi ”New Military History” –tutkimussuuntaus.

⁴⁹ Käytän sotalaitoksen historia –nimeä lähes suomennoksena ”New Military History” – nimestä, koska suora suomennoksensa military ei mielestäni anna oikeaa kuvaa asiasta.

⁵⁰ Aiemmin mainittujen Uola 1975 ja Peltonen Shaik 15 lisäksi erityisesti Uola 1995: Suomen ilmailuliiton historia.

⁵¹ Nils Björklund: Asetehtaiden muuntuminen kansainväliseksi suuryhtiöksi. 1990

ilmavoimien komentajan ja esikunnan roolien muutoksissa 1930-luvulla.

1.5. Lähteet

Alkuperäislähteinä komiteatyöskentelyä käsittelevässä osuudessa olen käyttänyt Sota-arkistosta löytyviä komiteoiden arkistoja. Puolustusrevisionin ja puolustusneuvoston arkistot ovat suurina kokonaisuuksina, joissa on mukana omien mietintöjen ja kokouspöytäkirjojen lisäksi myös näiden komiteoiden käyttämät ja teettämät muut mietinnöt ja selvitykset. Puolustusvoimien sisäisissä toimikunnissa arkistot ovat suppeampia, varsinkin uudestijärjestelytoimikunnan mietintö on ilmavoimien osalta puutteellinen, mikä kyllä ilmenee jo aikalaisten suhtautumisessa. Eduskunnalle työnsä jättäneiden komiteoiden mietinnöt on osittain julkaistu myös painettuina.

Sotilassektorin toiminnasta 1920- ja 30-luvuilla on Sota-arkistossa erittäin runsaasti materiaalia, joka on lisäksi 1920-luvun alkupuolelta asti lähes aukottomana löydettävissä joko ilmavoimien, yleisesikunnan tai puolustusministeriön kokoelmista. Ainoastaan tulo- ja menoarvioesitykset ovat puolustusvoimien puolelta 1920-luvulta vaikeasti koottavissa. Aivan alkuvaiheiden materiaalissa saattaa varsinkin ilmavoimien puolella olla joitakin puutteita ja allekirjoitusten sekä päivämäärien puuttuminen hankaloittaa joidenkin asiapaperien sijoittamista tuolla aikajaksolla.

Eduskunnan ja valtioneuvoston toimintaa selvitan pääsääntöisesti valtiopäivien painetuista asiakirjoista ja pöytäkirjoista, joista löytyvät valtioneuvoston esitykset, valiokuntien tekemät muutokset sekä eduskunnan päätökset. Varainkäytön osalta myös tilinpäätökset on julkaistu eduskunnan asiakirjoissa. Vaikeutena budjetoinnin ja lopullisen tuloksen seurannassa on kahdenkymmenen vuoden aikana välillä muutettu momenttiryhmittely ja esitystapa, mutta koska tuloksen löytämiseksi riittää varsin karkea likiarvo useimmissa kohdissa, on tuokin vaikeus varmasti voitettavissa.

2. ROHKEAN SUUNNITTELUN ALKUVUODET

2.1. Somersalon komentajakausi

Arne Somersalo (1891 – 1941) opiskeli ylioppilaaksi tulon jälkeen Helsingin ja Jenan yliopistoissa. Vuonna 1914 hänen valmistellessaan väitöskirjaa Saksassa, syttyi maailmansota, jolloin käytännön mahdollisuudet työskentelyyn yliopistossa vaikeutuivat ja hän pestautui Saksan armeijaan jo syksyllä 1914. Saksan armeijassa hän toimi sekä itä- että länsirintamalla ja sai sodan kuluessa myös upseerikoulutuksen⁵². Sodan jälkeen hän anoi ja sai siirron Suomen armeijaan ja toimi yleisesikunnassa toimistopäällikkönä operatiivisella osastolla. Yleisesikunnan päällikkö Oscar Enckell ”löysi” hänet ilmavoimien komentajaksi 1920⁵³.

Somersalo oli siis taustaltaan jalkaväkimies ja perehtynyt operatiiviseen ja strategiseen ajatteluun myös käytännön sotatilanteissa. Ilmavoimiin hänellä ei ollut minkäänlaista koulutusta, mutta toimiessaan Saksan armeijassa upseerina länsirintamalla hän oli nähnyt sekä keskusvaltojen että ympärysvaltojen ilmavoimien toimivan hävittäjä-, tulituki-, tiedustelu- ja pommitustehtävissä. Alkujaan hän pyrki Saksassakin ilmavoimiin, mutta into päästä nopeasti sotatoimiin vei hänet ratsuväkeen ja sieltä jalkaväkeen. Sotilasilmailun ensi kosketuksensa Somersalo sai osallistumalla yhteys- ja tiedustelulentoihin asemasotavaiheessa länsirintamalla.⁵⁴ Hän oli myös ollut tekemisissä ilmavoimien käytön kanssa Suomen puolustusvoimien yleisesikunnassa toimiessaan.

Somersalon luonteesta ja toimintatavoista kertoo paljon hänen kirjoituksensa heti komentajakauden alussa:

”...että ilmailuvoimien kehittäminen ei olisi mahdollista, ennen kuin tämän aseiden merkityksestä puolustuslaitoksen puitteissa ja sen taloudellisista tarpeista niiden eduskunnassa ja valtioneuvostossa kuin myös sotaministeriössä täydelleen muuttuivat. Taloudellinen rintama olisi ‘päätäistelurintama’ - ja sotänäyttämön ensimmäinen.

⁵² Somersalo 1928 Taisteluvuosien varrelta

⁵³ Sark T19636 Ilmailuvoimien kehitys

⁵⁴ Somersalo 1928.

mäinen taisteluasema – sotaministeriön keskusosasto!”⁵⁵

Otettuaan ilmavoimien komentajuuden vastaan syksyllä 1920, lähetti majuri Somersalo heti kirjelmän sotaministerille, sotaväen päällikölle ja yleisesikunnan päällikölle. Kirjelmässä hän esitti melko lohduttoman kuvan aselajinsa tilanteesta ja toi julki huolensa seuraavan vuoden menoarviota koskevista ennakkotiedoista. Johtopäätöksensä käyttöönsä tulevista vähäisistä resursseista tuore komentaja ilmoitti mielummin luopuvansa koko ilmavoimien ylläpidosta Suomessa kuin vaarantavansa turhaan lentäjien henkiä.⁵⁶ Yleisesikunnan päällikön puoltolauseista⁵⁷ huolimatta ei toivottuun tulokseen päästy, vaan määrärahat vielä pienivät eduskunnassa.

Ilmavoimien asema puolustuslaitoksen sisällä ei vielä 1920-luvun alussa ollut läheskään selkiytynyt. Tilanteen vaikutukset tulivat hyvin esille Somersalon kirjelmästä sotaväen päällikölle heti vuoden 1922 alussa. Hän kritisoi voimakkaasti suunnitelmaa, jonka mukaan ilmavoimien tulisi lähettää tilityksensä teknillisten joukkojen esikunnan kautta. Järjestely johtaisi ilmavoimien itsenäisen aseman heikkenemiseen ja kehityksen pysähtymiseen, kun tilanne molempien seikkojen kohdalla muiden maiden ilmavoimissa Somersalon mukaan oli täsmälleen päinvastainen.⁵⁸ Järjestely oli kyllä sikäli looginen, että tulo- ja menoarviosakin yhdeksännen pääluokan ilmavoimien rahat vielä tässä vaiheessa oli ripoteltu yleisluontoisille momenteille. Sotaväen sisäisen organisoinnin kannalta kysymys johtui siitä, mille tasolle ilmavoimat ja sen joukot rinnastettiin suhteessa maavoimiin, merivoimiin ja muihin aselajeihin.

Ilmavoimat esitti 19.3.1923 Puolustusministeriölle, että ilmavoimien määrärahat yhdistettäisiin yhdeksi momentiksi: “Ilmailuvoimien rakennusohjelma”.⁵⁹ Ongelma oli määrärahojen yleisen vähyyden lisäksi komentajan mielestä rakentamisrahojen käyttäminen voittopuolisesti maavoimien hyväksi. Hyvänä esimerkkinä Somersalolle ominaisista aktiivisista menettelytavoista, hän lähetti elokuussa samana vuonna kirjelmän kaikille valtioneuvoston jäsenille seuraavan vuoden rahoitusosuutta puolustaakseen. Kirjelmässä hän totesi: *“Nykyajan sodan tärkein ase on ilmalaivasto koska se, riittävän voimakkaana, voi lyödä alas*

⁵⁵ Sark. T19636 Ilmailuvoimiemme kehitys

⁵⁶ Sark Ilmavoimien esikunta järj- ja lkptsto 1920-1922 F3 kirjelmä n:o 7654/20 sal

⁵⁷ Sark Ibid Yleisesikunta tsto I 790/20 sal

⁵⁸ Sark IlmavE komentotsto F37 Toimisto I kirjelmä K.D. N:555./159/120/22

⁵⁹ Sark T19636 Ilmailuvoimiemme kehitys s. 30

vastustajan kaikki sotavalmistukset...” Esiteltyään seuraavaksi omien ja venäläisten ilmavoimien tehtäviä ja kapasiteetin, totesi hän: “Nykyiset ilmailuvoimamme eivät pysty mihinkään näistä tehtävistä heikkoutensa perusteella”. Kritisoituaan yleistä asennoitumista ilmavoimiin vain konekiväärien, radioasemien ja autojen kaltaisena välineenä, ennusti majuri Somersalo, että armeijan ja ilmailuvoimien menoarvioiden suhde tulevaisuudessa tulee olemaan 1:1.⁶⁰ Somersalon mukaan kirjelmä jäi tuloksettomaksi, mutta voimakkaan “sanomalehtiopinioonin” ansiosta määrärahat kuitenkin eduskunnassa nousivat⁶¹.

Taulukko 1. Ilmavoimien joukkojen ja kaluston kehitys 1920 - 1926

Vuosi	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926
Lentokoneiden määrä	18	14	61	53	76	116	140
Laivueiden määrä	4	6	6	6	6	7	4

Lähde: Ilmailuvoimiemme kehitys. Sark T19636 ja ilmavoimien päiväkäskyt 1920-26. Ilmavoimien esikunta, teknillinen toimisto 1926 F5. Ilmavoimien oloja tutkimaan asetetun toimikunnan mietintö.

Laadullisesti ilmavoimien lentokalusto oli alkuvuosina hyvin kirjavaa. Käytössä oli venäläisiltä maailmansodan aikana Suomeen jääneitä koneita sekä saksalaisten ja ranskalaisten neuvonantajien aikana kyseisistä maista osin kauppapoliittisin perustein hankittuja koneita. Vuodesta 1922 alkanut lukumäärän nousu perustui kotimaassa lisenssillä valmistettuun Hansa-Brandenburg –vesitasoon, jota valmistettiin Suomessa 122 kappaletta nimellä I.V.L. A22. Koneluetteloissa on joidenkin koneiden käyttötarkoitukseksi merkitty hävittäjä, mutta todellisuudessa kalusto soveltui lähinnä aseettomaan tiedusteluun sekä alkeis- ja osittain myös jatkokoulutukseen. Majuri Somersalon tilaston mukaan käytettävissä oli vuoteen 1923 asti keskimäärin alle 20 konetta, muiden odottaessa korjausta tai jopa poistoa kirjavahvuudesta.⁶²

Yleisesikunnan päällikkö koko 1920-luvun alkupuolikkaalla, kenraalimajuri Oscar Enckell kiteytti mielipiteenään ilmavoimien tärkeimmäksi tehtäväksi Suomessa hävittäjätorjunnan

⁶⁰ Sark IlmavE järj- ja lkptsto 1923-1925 F4

⁶¹ Sark Ilmailuvoimiemme kehitys T 19636

⁶² Sark Ilmailuvoimiemme kehitys T 19636

jo vuoden 1920 lopulla⁶³. Vuonna 1923 Enckell, hyväksyessään ilmavoimien esityksen varsin vaatimattomasta tiedustelukapasiteetista ainoana tukena ylijohdolle, kiinnitti huomiota ilmavoimien tulevaisuuden suuntaviivoihin. *“Sotahetkessä tulee tärkein ja ensimmäinen päämäärämme olemaan armeijamme liikekannallepano ja keskitys... meidän on siis ehdottomasti kyettävä puolustamaan tärkeimpiä liikennereittiämme myöskin vihollislentäjien hyökkäyksiltä ja torjumaan ne, johon ei ainoastaan ilmapuolustustykistö vaan etenkin taistelulaivueet ovat erittäin tarpeen. Vasta senjälkeen kun tähän tarkoitukseen löytyy tarpeelliset laivueet ja siis voidaan katsoa meillä tässä suhteessa olevan viholliseen nähden herruus ilmassa, voidaan armeijamme.....”*. Myös pommitustoimintaa yleisesikunta piti oleellisena, mutta kalleuden takia katsoi sen soveltuvan vain vihollisen tärkeimpien liikekannallepanokohteiden tuhoamiseen.⁶⁴ Enckellin jouduttua väistymään yleisesikunnan päällikön tehtävistä, palattiin hävittäjien ensisijaisuuden painottamiseen vasta kesäkuussa 1939.

Somersalon vuonna 1928 julkaistu muistelmateos ”Taisteluvuosien varrelta”, kertoo voimakkaasti hänen suhtautumisestaan upseerin ammattiin. Hänen asennoitumisensa oli äärimmäisen kunniantuntoinen ja täydellisen omistautunut, tosin omien muistelmien mukaan. Neljän vuoden pituinen koulutus ja toiminta suurvalta-armeijassa sota-aikana jalkaväen rivimiehen tehtävistä esikuntaupseerin töihin asti oli opettanut hänelle toimintatavat ja asenteet, joita noudattaen hän ei lopulta pystynyt ilmavoimia johtamaan kovin pitkään. Somersalon johtamistavassa tulos oli pääasia, johon hän oli tottunut pyrkimään tarpeen vaatiessa myös määräyksiä soveltaen. Omassa käyttäytymisessään hän kuitenkin noudatti saksalaista sotilaallisuutta ja vaati sitä luonnollisesti myös joukoiltaan. Somersalo vaati itseltään töissään paljon ja edellytti alaisiltaan samanlaista suhtautumista.⁶⁵ Tilanne kärjistyi kun ilmailupataljoonan komentaja, majuri Aarne Snellman teki esimiehestään kantelun. Asia käsiteltiin sotaylioikeudessa ja korkeimmassa oikeudessa ja johti pieneen periaatteelliseen

⁶³ Jo ilmaistessaan tukensa majuri Somersalon menoarviohuolestumiselle 3.11.1920, kirjoitti Enckell seuraavasti: ”Taistelukoneiden liittäminen maan ilmavoimiin on välttämätöntä, jotta lentokoneet ylimalkaan voisivat suorittaa aikaisemmin mainitut tehtävänsä, mikä on mahdollista vain taistelukoneiden suojaamina..... Taistelukoneiden varaaminen jokaisen maan ilmailuvoimiin on näinollen katsottava välttämättömyydeksi, jota vailla lentokoneiden toiminta sodassa kadottaa suurimman osan merkitystään”. SArk Yleisesikunta tsto I. 790/20 sal 3.11.1920 Ilmav F4

⁶⁴ Sark Ilmavoimien esikunta järj- ja lkptsto 1923-1925 salainen kirjeistö F4

⁶⁵ Somersalo 1928. Lentokaluston vähäinen määrä ja heikko taso aiheuttivat ilmeisesti motivaatio-ongelmia, jonka ilmenemisiin komentaja puuttui mm. päiväkäskyissä. Ilmailuvoimien kehittä-

tuomioon, jonka jälkeen Somersalo ei katsonut enää voivansa jatkaa ilmavoimien komentajana, vaan hän erosi tehtävästään 4.2.1926.⁶⁶

2.2. Rannikopuolustuskomitean suuret suunnitelmat

Ensimmäiset ilmavoimienkin kehitystä määrittäneet komiteat asetettiin 1920-luvun alussa. Ensimmäinen näistä komiteoista oli Rannikopuolustuskomitea (17.3.1921 - 28.10.1922), joka nimensä mukaisesti tutki rannikkoalueiden puolustamisen osakokonaisuutta yleisesikunnan päällikön kenraalimajuri Oscar Enckellin johdolla. Komitea oli puolustusministeriön asettama ja jäsenistö oli luonnollisesti lähinnä merivoimien ja rannikkotyökistön upseereita. Jäseninä olivat meripuolustuksen komentaja, kenraalimajuri Kaarlo Kivekäs, sekä esikuntapäällikkö kommodori G. v.Schoultz, sekä majurit A Heyns, Aarne Somersalo, M Golovin, A Sourander, Einar Schwanck, Armas Martola, H E T Grönroos ja A Alexandrow. Merkittävimmät ilmavoimien kannalta olivat Oscar Enckell ja Arne Somersalo, mutta myös Armas Martola, joka oli jäsenenä myöhemmin myös puolustusrevisionissa. Ilmavoimien kannalta oli kuitenkin merkittävintä, että sen komentaja, majuri Somersalo pääsi komitean jäsenenä kirjoittamaan mietintöön ilmavoimia koskevan osuuden. Enckellin tehtävänmäärityksessä ilmavoimille näkyi hänen edistyksellinen asenteensa lentoaseen käyttöön asteittaisena siirtymisenä tiedustelusta ”ylösmarssin”, eli liikekannallepanon suojaamiseen jopa ensisijaisesti ilmaherruudella ja myös vihollisen joukkojenkeskityksiä pommittamalla.⁶⁷

Mietinnön ilmavoimia käsittelevä osuus paljastuu Somersalon tekstiksi jo johdannossa, jossa hän voimakkaasti perusteli aselajilleen itsenäisen puolustushaaran roolia ulkomaisten esimerkkien avulla. Hänen mukaansa suurvaltojen menoarvioissa tälle aseelle myönnettiin yhä huomattavampi sija. Hän myös siteerasi Ranskan laivaston yleisesikunnan päällikköä: ”eskaaderit ilman ilmailuasetta ovat tänään melkein sokeita voimia, huomenna ne ovat voimattomia”. Ilmavoimien toimintaa kuvaavassa osassa Somersalo erotti ilma-aseelle kolme eri toimintamuotoa: ilmataistelu, taistelu maa- ja merimaaleja vastaan sekä tiedustelu. Varsinaisia tuloksia sotatilanteessa saavutettaisiin taistelussa maa- ja merimaaleja vas-

täminen Sark T19636 ja Ilmavoimien komentajan päiväkäskyt 1920-1925.

⁶⁶ Sark PK 1188 Snellmanin kokoelma sekä Uola 1975 ss. 122-125. Tuomio oli yhteensä 45 vuorokautta päävartioarestia, joka ei olisi ollut este virassa jatkamiselle.

taan, mutta tuo toiminta ei hänen mukaansa ollut mahdollista ilman sitä edeltävää ilmanheruutta ilmataistelun avulla. ”*Sodan ensimmäisenä vaiheena tulee täten olemaan ilmataisteluvoimien yhteentörmäys, joka jo sinänsä voi ratkaista tulevan toiminnan ja määrätä inisiatiivin ilmasotanäyttämöllä*”. Ilmataistelu ei kuitenkaan mietinnön mukaan saanut muodostua itsenäiseksi, riippumattomaksi päämääräksi ilmataktiikassa.⁶⁸ Tässä Somersalo vielä erosi myöhemmistä hävittäjäilmailun puolestapuhujista ja hän itsekin tinki tästä asenteesta supistetun ohjelman perusteluissa. Hankittavaksi esitettyjen koneiden määrästä näkyy kuitenkin selvästi erittäin voimakas hävittäjätoiminnan painotus, ostoslistalla olevista koneista oli lähes puolet hävittäjiä.

Itse komitean työskentely lähti liikkeelle puhtaasti sotilaallisista lähtökohdista ja johti siten kansantalouden kannalta täysin mahdottomaan lopputulokseen. ”*Täydellisen rakennusohjelman toteuttaminen tulisi, mitä yksinomaan liikkuvaan ilmapuolustukseen tulee, maksamaan pyöreissä luvuissa 2 miljardia markkaa.*”⁶⁹ Ohjelman toteuttaminen oli kustannuslaskelmissa ajateltu tapahtuvaksi kymmenessä vuodessa, joka ei tietysti voinut tulla kysymykseen aikana, jolloin koko vuotuinen puolustusbudjetti oli noin 300 miljoonaa markkaa. Komitea laatikin lähes puoleen supistetun ohjelman, joka esitellään jäljempänä, ja joka sekin ylitti taloudelliset mahdollisuudet. Kyseessähän oli ilmavoimien kannalta vasta rannikkopuolustusta koskeva osaratkaisu, vaikka tuon alueen puolustamista lentokoneiden avustamana pidettiin huomattavan tärkeänä.

Lisäksi mietinnössä todettiin, että kiinteä ilmapuolustus (=ilmatorjuntatykistö) tulisi maksamaan noin miljardin lisää, jonka takia komitea ei ole katsonut aiheelliseksi tarkkaan eritellä siihen meneviä kustannuksia. Komitean mietinnössä käytettiin vielä tässä vaiheessa termejä offensiivinen ja defensiivinen ilmapuolustus erottamaan lentoasetta ja ilmatorjuntatykistöä. Myöhemmissä komiteoissa termeillä eroteltiin pommitusilmavoimat ja hävittäjäilmoimat toisistaan.⁷⁰

Puolustusministeriön todettua kokonaisuohjelman liian kalliiksi, teki komitea supistetun ohjelman. Etsiessään toiminnallisia perusteluja mahdollisuuksille tehdä ohjelmaan supis-

⁶⁷ Sark Ilmavoimien esikunta järj- ja lkptsto 1923-1925 F4

⁶⁸ SArk T2858/2 Rannikkopuolustuskomitean mietintö. YE/tsto I

⁶⁹ Sark Rannikkopuolustuskomitean mietintö, ilmapuolustus

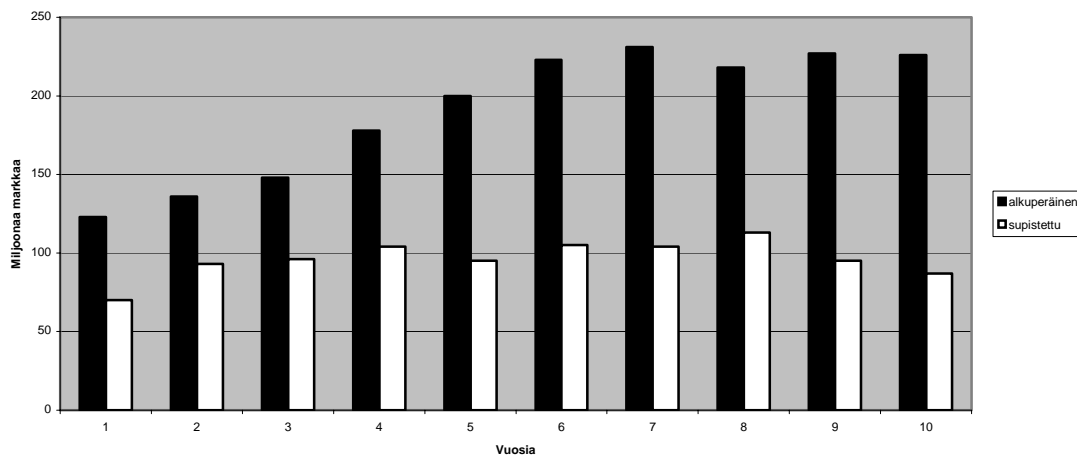
tuksia, päättyi komitea siihen johtopäätökseen, että ilmavoimien rakentaminen ja ylläpito oli myös viholliselle rauhan aikana ylivoimainen tehtävä. ”*Jos suuria supistuksia se seikka yhtäältä rajoittaakin, että ilmailuaseella jo sodan ensimmäisinä hetkinä on suuria, ehkä ratkaisevia tehtäviä suoritettavana, on toisaalta otettava huomioon, että tämän aselajin suuret ylläpitokustannukset pakoittavat myös vihollisen huomattaviin rauhanaikaisiin supistuksiin. yhtä vähän voi mikään maa sodan ensihetkinä kehittää koko ilmapuolustusvoimaansa.... Tärkeimpänä päämääränä rauhan aikana on sen vuoksi pidettävä sellaista ilmapuolustusjärjestelmän luomista, joka omin voimin pystyy suojelemaan maanpuolustuksen tärkeimpiä elimiä...*” Näin ollen ohjelmasta erotettiin rauhan oloissa rakennettavaksi 20 laivuetta, 9 laivueen jäädessä sodan aikana rakennettavaksi. Oleellista tässä tehtävänmäärittelyssä oli se, että viimeistä kertaa ennen kesäkuuta 1939 pidettiin ilmavoimien tärkeimpänä tehtävänä muun sotavoiman suojaamista, eikä vihollisen selustakohteiden pommittamista. Ilmavoimien osalta riisutun rakentamisen ajatusmalli kertoi myös uuden lentokonetehtaan rooliin kohdistuvista täysin epärealistisista odotuksista.⁷¹ Vaikka Enckellin ja Somersalon ajatukset ilmavoimien roolista myöhemmin osoittautuivatkin lähes täysin oikeaan osuneiksi, osoittaa suhtautuminen vihollisen kapasiteettiin jalkojen olleen vielä tukevasti ilmassa. Osa supistetun ohjelman kevennyksistä tehtiin ovelasti siirtämällä tavoitteita maa-rintaman alueella toimiviin ”maa-ilmavoimiin”,⁷² jonka toiminnan suunnittelu oli tässä vaiheessa vielä täysin tekemättä.

⁷⁰ Sark T2858/2 Rannikkopuolustuskomiteanmietintö 28.10.1922

⁷¹ Sark Rannikkopuolustuskomitean mietintö. Supistettu ohjelma PK 1210/24

⁷² Lentoase käsitettiin tässä vaiheessa vielä maa- ja merivoimien apuaseeksi.

Kuvio 1. Rannikopuolustuskomitean esitysten rahoitusten määrät

Lähde: Sark Rannikopuolustuskomitean mietintö. Markkamäärät muuttamattomina komitean esityksestä. Luvut sisältävät investointien lisäksi kaikki toiminnalliset kulut, palkkaukset, asevelvollisten ylläpidon sekä poistot ja liikekannallepanovarastot.

Vuosina 1923 – 1927 , henkilökunnan palkkaus ja asevelvollisten ylläpito mukaan lukien, käytettiin ilmavoimiin 30 – 55 miljoonaa markkaa vuosittain. Alkuperäinen esitys olisi siis tarkoittanut määrärahojen viisinkertaistamista ja supistettukin esitys kolminkertaistamista. Konemäärän lisäys oli alkuperäisessä esityksessä 350 ja supistetussa ohjelmassa 250 kappaletta.

Ilmasodankäynnin taktillista ja kalustollista kehitystä maailmalla oli Suomessakin seurattu huolella, ja omien ilmavoimien suunnitteluun rannikopuolustuksessakin otettiin kaikki ajateltavissa olevat osa-alueet: tiedustelu, pommitus, torpedot, taistelu ja emäkoneet. Luetelo osoittaa, ettei ilmavoimissakaan vielä ollut käsitystä siitä, mitä uudella välineellä voi ja kannatti tehdä. Rannikopuolustuskomitean työ jäikin toteuttamatta, jopa supistetussakin muodossaan, mutta se kertoi silti paljonkin puolustusvoimien ongelmista sekä organisoinnissa että tehtävissä kaikilla toimintasektoreilla.⁷³

⁷³ Maj Somersalo on tehnyt kokonaisselvityksen ”ilmavoimien kehittäminen” Sark T19636 Selvityksessä hän esitteli laajasti ilmavoimien kehittämisen ongelmia 1920-luvun alussa.

2.3. Määrävahvuuskomitean minimilinja

Selvästi laajemman tehtäväkentän parissa työskenteli seuraava puolustusministeriön asettama komitea. Jälleen pelkästään sotilaista koostuneen *Määrävahvuuskomitean* (1.8.1922 - 10.2.1923) tehtävä oli suunnitella armeijan lopullinen kokoonpano ja rauhanajan määrävahvuudet. Komitean puheenjohtajana toimi kenraalimajuri Martin Wetzer, jonka nimellä komitea myöskin tunnetaan. Ilmavoimien kehittämisen kannalta tämä komitea ei edennyt juuri lainkaan, koska jäsenenä ei ollut yhtään tämän aselajin edustajaa. Jäseninä olivat everstit Maximilian Spåre, Stig Londén ja Vilho Petteri Nenonen, everstiluutnantit Karl Lennart Oesch ja Waldemar Hägglund, majuri Anio Bernhard Sarlin sekä kapteenit Gunnar von Wright ja Oiva Olenius. Eversti Nenosen sijaisena tykistön edustajana oli välillä majuri Jarl F Lundqvist, josta tuli ilmavoimien komentaja vuonna 1932.⁷⁴ Ilmavoimien kannalta kenraalimajuri Wetzlerin lisäksi merkittäviä vaikuttajia tulevaisuudenkin komiteatyöskentelyssä olivat kapteeni Olenius (myöh. eversti) puolustusministeriön pitkäaikaisena osastopäällikkönä, everstiluutnantti Oesch (myöh. kenraaliluutnantti) pitkäaikaisena yleisesikunnan päällikkönä 1930-luvulla ja myös puolustusneuvoston jäsenenä, sekä eversti Nenonen (myöh. kenraali) puolustusministerinä 1920-luvulla ja puolustusneuvoston jäsenenä 1930-luvulla.

Komitean loppulausunnossa⁷⁵ ilmavoimia käsittelevä osuus oli hyvin ylimalkainen. Komitea ei saanut yleisesikunnalta minkäänlaisia ohjeita ilmailuvoimien kehittämisen osalta, josta aiheutui hyvin ristiriitainen lopputilanne. Määrävahvuuskomiteahan mm jakoi riittämättömiksi koettuja asevelvollisresursseja, päämääränään uskottavan sotilaspotentiaaliluo minen itärajalta maavoimien joukkoihin. Ilmavoimat taas käytti vuosittain enemmän asevelvollisia kuin se reservissä tarvitsi sijoitettavaksi sodanajan joukkoihin⁷⁶, jonka takia komitea oli haluton kasvattamaan ilmavoimien rauhanajan organisaatiota. Näin ajaututtiin siihen, että loppulausunnossaan komitea ensin ilmoitti toimintansa tältä osin perustuneen ilmavoimien taholta tullessiin esityksiin, ja sitten siirsi tehtävän tulevaisuuden esikuntatyöksi, koska ilmavoimien esikunta ei komentajansa ulkomaanmatkan takia toimittanut sovittunlaisia esityksiä komitealle.

⁷⁴ Sark Määrävahvuuskomitean mietintö 1923

⁷⁵ Sark Määrävahvuuskomitean mietintö 1923 Puolustusministeriön järjestelytoimisto Ee 2

⁷⁶ Ilmavoimien pysyvänä huolena oli sille määrätyn varusmiesaineuksen alhainen koulutustaso,

Komitea totesi ilmavoimia koskevassa loppulausunnon osassa, että lentokone on uutena aselajina muista poikkeavassa asemassa. Ilmailun nopean kehityksen takia komitea ei ole halunnut lähteä sitomaan käsiä, vaan laati vain muutaman vuoden ennusteen, koska arveli realistisesti ilmavoimien sisäisissäkin painotuksissa pommitus-, tiedustelu- ja hävittäjätoiminnassa tulevan muutoksia. Lisäksi komiteankin mielestä ilmavoimilta puuttui vielä hyväksytty rakentamisohjelma. Määrävahvuuskomitea totesi kantanaan, että silloiset ilmavoimien määrävahvuudet oli tehty koulutustoimintaa varten, joten järjestely ei vastaa taktillisia toimintavaatimuksia. Komitea muuttikin esityksessään ilmavoimien organisaatiota siten, että eri taktiset toiminnat olivat erillisinä yksiköinä. Tähän sisältyikin komitean ainoa lisäys ja muutos ilmavoimien osalta.⁷⁷ Komitean puheenjohtajan, kenraalimajuri Wetzlerin panos tuli myöhemmin näkymään hyvin samanlaisena puolustusrevisionin työskentelyssä, eikä suinkaan positiivisessa mielessä ilmavoimien kannalta.

Yhteistoiminta määrävahvuuskomitean kanssa ei näyttänyt sujuneen kovin hyvin komitean suuntaan, saati sitten ilmavoimien sisällä. Saatekirjelmässä, jonka ilmavoimien esikunta lähetti pyydetyn esityksen mukana 3.1.1923, valiteltiin, että esikunnan kokoonpanoa lukuun ottamatta esitykset olivat kovin ylimalkaisia. Ilmailuvoimien Esikunta pyysikin jatkoa, voidakseen “esittää majuri Somersalolle muutamia muutosehdotuksia”⁷⁸. Somersalo oli itse komennuksella ulkomailla. Nopeasti ilmavoimat kuitenkin mukautui syntyneeseen tilanteeseen, 8.5.1923 se pyysi puolustusministeriötä mahdollisimman nopeasti vahvistamaan Wetzlerin komitean mietinnön pohjalta määritellyn ilmavoimien osuuden, esittäen kuitenkin samalla joitakin pieniä muutoksia mietintöön⁷⁹.

Ilmavoimien komentajan vaikeuden asennoitua määrävahvuuskomitean työskentelyyn selittää aiempi ja samanaikainen muu komiteatyöskentely. Majuri Somersalohan oli ollut jäsenenä rannikkopuolustuskomiteassa, jossa keskusteltiin todellisena tarpeena 29 laivueen määrästä ja supistettunakin 20 laivueesta. Hieman ennen määrävahvuuskomiteaa oli puolustusministeriö asettanut Somersalon johdolla maailmailuvoimia tutkineen komitean, jossa konseptien perusteella suunniteltiin tälle sektorille rauhan aikana 15 laivueen vahvuutta,

joka ei mahdollistanut erityisalojen ammattimiesten koulutusta ja rekrytointia.

⁷⁷ Sark T19636 Tämä muutos oli myös ilmavoimien komentajan hyväksymä.

⁷⁸ Sark Ilmavoimien esikunta järj- ja lkptsto F4 toimisto II 172/63/262/23

jota vielä sodan aikana huomattavasti nostettaisiin⁸⁰. Määrävahvuuskomitea taas käsitteli olemassa olevia joukkoja, joita se arveli voitavan lisätä kahdella eskaaderilla. Kokonaisvahvuus määrävahvuuskomitean suunnitelmissa ilmavoimille oli näin murto-osa Somersalon aikaisemmista ajatusmalleista, jotka kuitenkin on ymmärrettävä lähinnä sodan-ajan suunnitteluksi.

2.4. Puolustusrevisioni siirsi ilmavoimat syrjään.

Puolustusministeriö asetti 22.7.1922 komitean ilmavoimien komentajan johdolla laatimaan ehdotuksen maailmailuvoimien kehittämiseksi. Se ei ehtinyt saada työtään valmiiksi ennen puolustusrevisionin asettamista, johon sen tehtävä sitten yhdistettiin⁸¹. Puolustusrevisionia edeltävien komiteoiden lausuntoja voidaankin pitää ilmavoimien kehitysmahdollisuuksien äärilaitoina lähdetessä jatkossa hakemaan realistista vaihtoehtoa. Rannikko-puolustuskomitean esitys lisättyä ilmavoimien komentajan maa-ilmailuvoimaesityksellä⁸² edustaa mallia, mihin ilmavoimat tulisi kehittää, mikäli rahalla ei olisi mitään merkitystä. Määrävahvuuskomitean esitys olisi toteutuessaan tarkoittanut ilmavoimien jättämistä kehityksessä seisomaan lähes paikoilleen.

Ensimmäinen Suomen puolustuksen kokonaisjärjestelyä käsitellyt komitea⁸³ oli puolustusrevisioni, jonka valtioneuvosto asetti 26.11.1923 *“tutkimaan Suomen puolustusjärjestelyn tarkoituksenmukaisuutta sekä tekemään ehdotuksensa sen uudestijärjestelystä mikäli aiheuta siihen katsottaisiin olevan.... huomioiden maan taloudellinen kantokyky kuin sotilaalliset näkökohdat”*. Komitean puheenjohtajaksi nimitettiin rehtori Eirik Hornborg⁸⁴. Jäseniksi

⁷⁹ Sark Ilmavoimien esikunta järjestely- ja liikekannallepanotoimisto 1918-39 F4

⁸⁰ SArk Ilmavoimien esikunta järj- ja lkp tsto. Mietintöjä ja kehitysohjelmia. Ha4

⁸¹ SArk T19636. Ilmavoimien komentajan puolustusrevisionia varten laatimassa kokonaissuunnitelmassa oli 41 laivuetta ja 315 lentokonetta. Kustannukset olisivat olleet 915 mmk.

⁸² SArk Ilmavoimien esikunta, järj- ja lkptsto Ha4

⁸³ Presidentti oli puolustusministerin esityksestä kutsunut koolle sotaneuvoston 30.10.1923. Tehtävänä sillä oli antaa lausunto hyvin samanlaisella tehtävänannolla kuin puolustusrevisioni vajaata kuukautta myöhemmin sai. Sotilaista koostunut neuvosto kokoontui 5. ja 6.11.1923 pääsemättä yksimielisyyteen suunnitelmista. Neuvosto keskusteli valiokunnan muodostamisesta näitä esityksiä laatimaan ja esitettiin ajatuksia myös kansanedustajien kutsumisesta valiokuntaan. Lopulta päätettiin esittää muodostettavaksi *“puolustusvalmistelukunta, jonka jäseniksi kutsuttaisiin myös sopivia henkilöitä sotalaitoksen ulkopuolelta, mieluiten valtiopäiviltä”*. Puolustusrevisioni muodostettiin lopulta toisin päin, sotilasjaosto tuli revisionin osaksi. Sark Yleisesikunta, operatiivinen toimisto T2858/1

⁸⁴ Hornborg moitti toimiessaan ruotsalaisen kansanpuolueen kansanedustajana vuoden 1917

nimitettiin puheenjohtajan lisäksi entinen kokoomuspuolueen kansanedustaja varatuomari Kaarlo Holma, sosialidemokraattien kansanedustaja Evert Huttunen, entinen edistyspuolueen kansanedustaja Arvi Kontu, sekä maalaisliiton kansanedustaja Vihtori Vesterinen. Sotilasjäseninä olivat kenraalimajuri Martin Wetzer (v 1925 kenraaliluutnantti), eversti Lauri Malmberg, everstiluutnantti Harald Öhqvist sekä majuri Armas Martola. Tämä komitea toimi yli kaksi vuotta, joten osa sen jäsenistä vaihtui työskentelyn aikana mm. kuolemien ja valtioneuvoston jäseneksi nimittämisten takia. Evert Huttusen tilalle tuli toimittaja Olavi Puro (sdp), Holman tilalle ensin kansanedustaja Pekka Pennanen (kok) ja sitten johtaja A H Saastamoinen (kok). Vihtori Vesterisen korvasi 1925 kansanedustaja Juho Niukkanen (ml). Ilmavoimien kannalta merkittäviä jäseniä olivat Juho Niukkanen, joka oli myöhemmin puolustusministerinä, agronomi Kontu, joka oli Suomen ilmapuolustusliiton johtomiehiä 1920-luvun lopulla, sekä pitkäaikainen kansanedustaja Vesterinen, joka oli myös ensimmäisen perushankintakomitean jäsen 1930-luvun lopulla. Sotilaista merkittävimmät olivat kenraaliluutnantti Wetzer, jonka negatiivinen asenne ilmavoimiin näkyi hänen kaikessa komiteatyöskentelyssään, ja everstiluutnantti Öhqvist, joka yleni pitkälle puolustusvoimien organisaatiossa, ollen mm puolustusneuvoston jäsen 1930-luvun lopulla.

Puolustusrevisioni toimi siten, että sotilasjaosto, johon kuului puheenjohtaja ja kaikki sotilasjäsenet, tekivät kirjallisen valmistelutyön, joka sitten käytiin läpi koko komitean kokouksissa. Ilmavoimia ja rannikko puolustusta koskevat kehitysehdotukset teki englantilainen asiantuntijakomissio, jonka johtajana toimi kenraalimajuri Kirke. Aloitteen asiantuntijoiden kutsumiseksi Suomeen teki kenraalimajuri Wetzer⁸⁵, joka edellisissä luvuissa esiteltyjen komiteoiden kokemusten jälkeen ei luottanut näiden aselajien omaan suunnittelukykyyn.⁸⁶ Kokoonpanonsa ja toimintatapansa takia puolustusrevisionia voidaankin pitää eräänlaisena parlamentaarisen puolustuskomitean esiasteena⁸⁷.

toisilla valtiopäivillä hallituksen esitystä sotaväen järjestämisestä pelkäsi yritykseksi käyttää yhteiskunnan varoja sotaväkeen ilman varsinaista ajatusta niiden tarkoituksesta. 1917 II valtiopäivät PK II 16.8.1918.

⁸⁵ Turtola 1984

⁸⁶ Wetzer ajoi englantilaisten asiantuntijoiden kutsumisen läpi valtioneuvostossa yleisesikunnan vastustuksesta huolimatta, vaikka samaa asiaa oli juuri suunniteltu meri- ja ilmavoimien esikunnissa edeltäneet runsaat kaksi vuotta.

⁸⁷ Sark Puolustusrevisionin mietintö. Puolustusrevisionissa olivat mukana sosiaalidemokraatteja lukuunottamatta kaikki merkittävät puolueet. Parlamentaarisesta luonteesta Selen 1980 s.9, Paasivirta 1984 s.246.

Puolustusrevisionin loppulausunto on hyvin laaja asiakirja, jonka tekstiosa on 770 sivun mittainen ja sen liitteinä on taulukoita ja lausuntoja noin 500 sivua. Ilmailuvoimia käsiteltiin perusteluosassa viimeisenä. Revisioni kertoi ensin, että lentoase ei ollut sen mielestä sodassa sellainen itsenäinen toimija kuten kenttäarmeija tai laivasto, mutta välttämättömänä yhteistoimintakumppanina muille aselajeille sitä kuitenkin pidettiin. Todettuaan, että tehokkaan lentoaseen merkitys maan puolustuksessa oli niin ilmeinen, ettei sitä tarvinnut lähemmin perustella, varoitti komitea kuitenkin yliarvioimasta tätä uutta asetta. Lukuisin esimerkein komitea kertoi kuinka uuden keksinnön lumoissa oli aiempina vuosisatoina menty harhaan armeijoiden organisointia, taktiikkaa ja aseistusta kehitettäessä. Johtopäätöksenä todettiin, että parasta oli lentoaseen kanssa jäädä odottavalle kannalle.⁸⁸ Uuden aselajin tärkeimpinä käyttökohteina nähtiin meritiedustelun ohella erityisesti offensiivinen toimintamalli vahvempaa vihollista vastaan toimittaessa.⁸⁹ Tätä ominaisuutta ei revisionin mielestä muilla aselajeilla ollut. Tästä kohdasta alkoikin ilmavoimista puhuttaessa päättäjäien keskuudessa offensiivi – käsitteen voittokulku nimenomaan merkityksessä ilmavoimien pommitustoiminta.

Todettuaan näin hyvin lyhyesti ilmavoimien käyttökohteet, esitteli revisioni laajasti toimintaan liittyviä ongelmia ja epävarmuustekijöitä. Näitä olivat meidän olosuhteissamme sää ja maastolliset tekijät sekä ilmatorjuntatykistön toiminta. Maailmansodan antamat kokemukset linnoitettujen maalien pommituksista eivät myöskään antaneet täysin varauksettomia tuloksia. Lisäksi ilmavoimien ylläpito tulisi tämän komitean mielestä kovin kalliiksi. Hämmästyttävästi komitea totesi, että kalusto ei sido kovin suuria pääomia, mutta henkilökunnan ylläpito tuli suhteettoman kalliiksi, koska lähes kaikkiin tehtäviin tarvittiin erikoiskoulutettua palkattua henkilökuntaa. Varovaisuutta lentoasetta kehitettäessä perusteltiin myös sillä, että kalustoa kyllä saataisiin tarvittaessa, sen sijaan henkilökunnan laatu ei nouse yhtäkkiä määriä nostettaessa.⁹⁰ Englantilaisten asiantuntijoiden lausunnossa olleesta, aiempina vuosina tapahtuneiden lento-onnettomuuksien syiden analysoinnista saatiin tähän perusteita.

Johtopäätöksenä puolustusrevisioni totesi, että Suomella ei ollut varaa heikentää muuta

⁸⁸ Sark Puolustusrevisionin lausunto, luku I ss 285 – 287.

⁸⁹ Leningradin alueen läheisyys vaikutti offensiivisen mallin suosimiseen 1930-luvun lopulle asti.

⁹⁰ Sark Puolustusrevisionin mietintö

sotavoimaa ilmavoimien oletettujen tulevaisuuden mahdollisuuksien perusteella. Rikkaampien valtioiden kannattaisi antaa kehittää lentoasetta, ja suomalaisten tuli vain olla valmiina käyttämään hyväksi arvokkaita kokemuksia. Ilmailun ammattilaisten kouluttamisessa esitettiin, että siviili-ilmailun kehittämisen tukemisella saataisiin reserviin koulutettua henkilöstöä ilmavoimien käyttöön kriisiaikojen tarpeisiin.

Puolustusrevisioni totesikin voivansa täysin yhtyä englantilaisen asiantuntijakomission kehitysehdotuksiin, jotka sen mukaan myös ilmavoimien komentaja oli hyväksynyt. Taloudelliset näkökohdat pakottivat revisionin venyttämään esitetyn viiden vuoden toteutusaikataulun kymmeneksi vuodeksi. Ilmavoimien kannalta tämä oli erityisen paha esitys, kun englantilaisetkin jo olivat venyttäneet todellisena tarpeenaan pitämänsä kolmen vuoden ajan tuohon viiteen vuoteen. Lisäksi englantilaisetkin esittivät laivastoa koskevassa lausunnossaan seuraavasti: *”Siitä, mitä edellä on esitetty, käy selville, että sekä meri- että ilmailuvoimat ovat tarpeen, sillä ne täydentävät toisiaan. Ottamalla kuitenkin huomioon, että käytettävissä olevat varat ovat hyvin rajoitetut, on niinkään selvää, että on viisaampaa uhrata suurempi osa niistä ilmaa varten, ja ehdotuksemme onkin laadittu tälle pohjalle.”*

Englantilainen asiantuntijakomissio esitti ilmavoimien kehittämiseen käytettäväksi viidessä vuodessa 558 mmk ja merivoimiin kuudessa vuodessa 390 mmk. Puolustusrevisionin esityksessä aika on venynyt ja summat ovat likipitäen vaihtaneet paikkaa: ilmavoimiin esitettiin 368 mmk ja merivoimiin 690 mmk.⁹¹ Ilmeisesti laivaston kehittämisellä oli suomalaisessa yhteiskunnassa huomattavasti vahvemmat tukijat, olihan laivastolakiakin yritetty saada vahvistetuksi eduskunnassa jo vuodesta 1924 alkaen.⁹² Myöskään komitean puheenjohtajan, Eirik Hornborgin vaikutusta ei pidä väheksyä. Hänen oma mielenkiintonsa oli vahvasti merenkulun puolella, julkaisihan hän komiteatyöskentelyn aikana kaksi historian tutkimusta, jotka molemmat käsittelivät merenkulkua.

Puolustusrevisionin mietintö ei koskaan päässyt ilmavoimien osalta lähellekään toteutumistaan, mutta se oli silti joiltakin osiltaan merkittävä virstanpylväs myös lentoaseen historiasa⁹³. Ilmavoimien tavoitevahvuudeksi vakiintui 17 laivueen koko ja toiminnalliseksi paino-

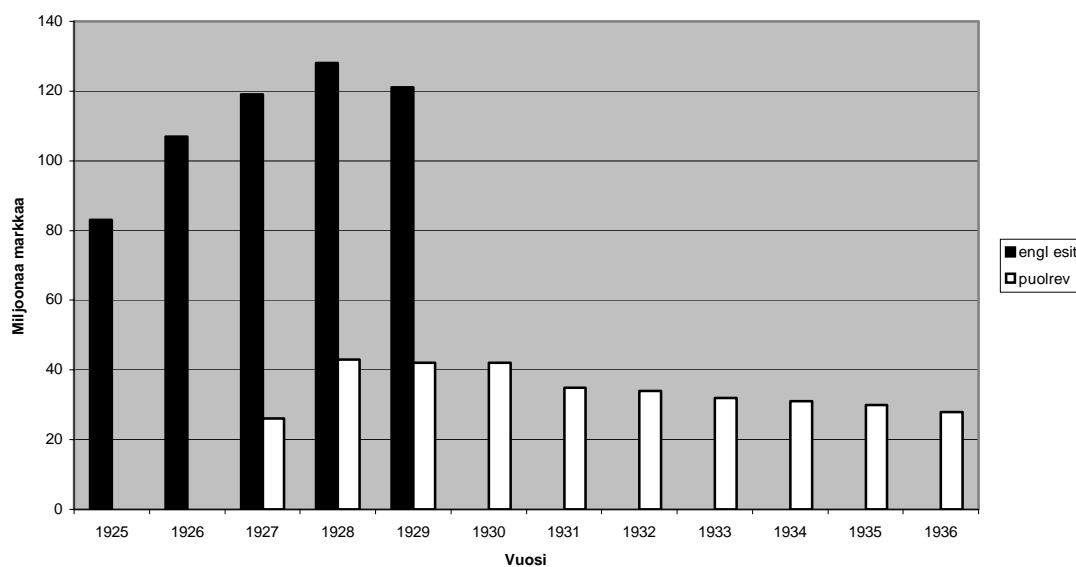
⁹¹ Sark Puolustusrevisionin mietintö

⁹² Laivastolain syntyvaiheista Vilho Tervasmäki 1964 s 188-206, Jari Eloranta 1998 s176 - 179 ja 2002 s273-275. Jorma Juottonen: Millainen materiaallinen puolustuskyky? s 36-55 ja Martti Turtola 1972 Laivastokysymys Suomen sisäpolitiikassa 1920-luvulla.

⁹³ Mietinnön kohtalosta perusteellisemmin Turtola 1984 s. 58 ja Eloranta 1998 s. 175. Jari Elo-

pisteeksi hyökkäyksellinen pommituslinja, lähinnä Italiasta tuodun mallin mukaisesti⁹⁴. Huomionarvoista oli myöskin, että puolustusrevisionin myötä komitean asettajana valtiolta osoitti kiinnostuksensa puolustusvoimien kehittämiseen korkeimmalta tasolta. Kansantalouden suorituskyvyn ja toiveiden tynnyrin suhteuttaminen ei vain ollut vielä hallinnassa.

Kuvio 2: Englantilaisen asiantuntijakomission ja puolustusrevisionin esitysten vertailu

Lähde: Sark Puolustusrevisionin mietintö.

Kuten diagrammista ilmenee, ei puolustusrevisionin ja englantilaisten esityksessä ole juuri kosketuskohtia, vaikka komitea mietinnössään joka kohdassa muistuttikin noudattavansa Kirken osaston esitystä, jonka myös ilmavoimien komentaja sen mukaan oli hyväksynyt. Ilmavoimien komentajahan vaihtui juuri puolustusrevisionin mietinnön valmistuessa ja uusi komentaja myöhemmissä lausunnoissaan todellakin vetosi tähän mietintöön, jota sitäkään ei siis kyetty toteuttamaan.

rannan mukaan puolustusrevisionin ohjelmasta parhaiten toteutui laivaston osuus ja kansanedustajille jaettu lyhennelmä vielä suosi laivastoa lisää. Myös mietinnön markkamääräiset esitykset tulivat jopa ylityiksi ohjelman kymmenen vuoden aikana, mutta ainakin ilmavoimien osalta kustannusten nousu teki mahdottomaksi sisällön toteuttamisen.

⁹⁴ Italialaisen Douhet'n teosta "Il dominio dell'aria", jossa kuvaillaan pommitusilmavoimien toimintamahdollisuuksia tulevaisuuden sodissa, käytettiin laajasti eri maissa perusteluna ilmavoimien kehittämisessä offensiivisen pommitustoiminnan suuntaan. Teoksen tulkintaa kritisoitiin kuitenkin jo hyvin varhain, esimerkiksi majuri Somersalo v 1925 ja varsinkin maj R Lorenz 1930-luvulla. Saksassakin luovuttiin Douhet'n opeista vasta 1937. Valtonen 1999, Raunio 1989.

Ilmavoimien esikunta ei kuitenkaan seurannut näitäkään tapahtumia sivusta toimeettomana, vaikka sen edustajaa ei komiteassa ollutkaan. Ilmavoimien asiakirjojen joukosta löytyy englantilaisen asiantuntijakomission ensimmäinen kirjallinen lausunto ilmavoimien tilasta ja kehittämisestä⁹⁵. Ilmavoimien senhetkistä tilaa koskeva osuus on tietysti jatkossakin säilynyt sellaisenaan, mutta kehitysehdotuksiin ilmavoimien esikunnalla on ollut mielenkiintoa saada selviä muutoksia.⁹⁶ Seuraavaan versioon, joka on aikanaan tullut Puolustusrevisionin loppulausuntoon, oli muutettu johdonmukaisesti esitykset, jotka koskivat vesi-/maakonejakoa, lentokoneteollisuuden järjestelyä Suomessa ja tukikohtien sijoittumista maantieteellisesti. Lisäksi esityksen viimeinen luku: Finnish Air Force; Development proposals (Suomen ilmavoimat; kehitysehdotukset), oli käytännössä kirjoitettu uuteen versioon kokonaan uudestaan. Tässä yhteydessä siihen oli lisätty kokonaan uusia kappaleita henkilöstön koulutuksesta ja rekrytoinnista sekä yksityiskohtaisia kalusto- ja varuste-esityksiä. Alkuperäinen englanninkielinen versio oli yhdeksän sivun mittainen ja uusi versio kolmeitoista sivua. Somersalon johtaman esikunnan mielipiteissä oli selvä sisäinen ristiriita englantilaisten ensimmäisen opastajan kanssa kun esimerkiksi lause “It is therefore recommended that the whole of this work be done at present by seaplanes” on viimeisimmässä versiossa suomennettuna: “Tähän tarkoitukseen tarvitaan neljä eskaaderia ja luultavasti kaikki maakoneita”⁹⁷.

Puolustusrevisionin mietintö oli salainen, joten siitä julkaistiin suppeampi versio mm kansanedustajien käyttöön. Tässä versiossa oli komitean oma ilmavoimia koskeva teksti lähes sellaisenaan, vain yksilöity laivueiden perustamisesitys on poistettu. Tekstissä todettiin moneen kertaan, että se oli englantilaisten asiantuntijoiden ja ilmavoimien komentajan hyväksymä, kuten aiemmissa kappaleissa käy ilmi. Rahoitusesityksenä julkaistiin vain revisionin oma esitys, joka erosi Kirken komission esityksestä huomattavasti.⁹⁸ Kansanedusta-

⁹⁵ Sark Ilmavoimien esikunta, järjestely- ja liikekannallepanotoimisto 1922-31 Ha4

⁹⁶ Majuri Somersalon mukaan ilmavoimien ja englantilaisten asiantuntijoiden mielipide-erot koskivat Kannaksen tärkeyttä sotänäyttämönä, suurkanneiden käyttökelpoisuutta ja maa- sekä meriilmavoimien painottamista. Syy oli se, että englantilaiset olivat vain rannikko puolustuksen asiantuntijoita. Myös aikataulusta Somersalo oli huolissaan. Sark Ilmailuvoimiemme kehitys s. 39

⁹⁷ Yhteysupseerina toimi aluksi Ilmavoimien esikuntapäällikkö, majuri Bertel Mårtenson, joka oli jääkäriupseerina saanut lentäjäkoulutuksen jo Saksassa. Vakavista yhteistyön ongelmista Ilmavoimien komentajan kanssa kertoo se, että hänet siirrettiin kokonaan muihin aselajeihin, vaikka hän oli laajimman lentokoulutuksen saanut ilmavoimien upseeri.

⁹⁸ Komiteamietintö 1926/4 Suomen puolustuskysymys.

jillakaan ei ollut mahdollisuutta perehtyä puolustusrevisionin kokonaisuutentöön. Puolustusrevisionin ilmavoimia koskeva julkinen esitys oli lopulta hyvin pienen, lentoaseeseen varauksellisesti suhtautuvan suomalaisen ryhmän työ, joka tuli vaikuttamaan ilmavoimien osuuteen puolustusvoimissa hyvin negatiivisesti 1930-luvun alkupuolelle asti.⁹⁹

2.5. Ilmavoimien budjettiesitysten tie eduskuntaan

Ilmavoimien perustamisen ja ylläpidon rahoitus oli alkuvuosina esillä valtion budjeteissa vain pieninä rahasummoina alamomenteissa suhteellisen suurissa sotilasmenoissa. Vuodelle 1918 myönnettiin yhteensä 400000 markkaa lentoasemien rakentamiseen ja lentobensiinin hankintaan. Seuraavalle vuodelle oli ylimääräisten menojen puolelle myönnetty 900000 markkaa ilmailukoneiden hankintaan ja lentohangaarien sekä lentopaikkojen rakentamiseen. Vuodelle 1920 esitettiin ilmavoimille ylimääräisen menoarvion puolella 509000 markkaa lentokoneiden ostoon ja korjauspajan kunnostukseen. Summa oli kuitenkin myönnetty jo edellisen vuoden lisätalousarviossa ja poistettiin siksi tästä budjetista.

Vuonna 1920 olivat ilmavoimien hankintamäärärahat ensimmäistä kertaa yhtenä kokonaisuutena ylimääräisessä menoarvioesityksessä. Kenraalimajuri Enckell oli myös etukäteen kirjallisesti vedonnut sotaministeriin ilmavoimien esityksen mukaisen määrärahan saamiseksi esitykseen, kuten luvussa 2.1. on esitetty. Kokonaistarpeeksi perusteluissa todettiin hieman yli 5 miljoonaa markkaa, josta kuitenkin jo esityksessä tingittiin raha-asiallisista syistä 3,6 miljoonaan markkaan. Eduskunta pienensi summaa vielä 3,3 miljoonaan.

Laajemmin perusteltuna ilmavoimien rahoitus esiintyi eduskunnan asiakirjoissa vuoden 1921 valtiopäivillä, jossa majuri Somersalon tekstiä lainaten esitettiin 5 miljoonan markan sisällyttämistä vuoden 1922 menoarvioon. Jo tässä vaiheessa korostettiin lentokoneiden kotimaista valmistusta, joka eduskunnan kannalta arveltiin olevan helpompi hyväksyä kuin suora osto ulkomailta¹⁰⁰. Puolustusvoimien oma perustelukin omalle valmistukselle esitet-

⁹⁹ Kokonaisuutenakin puolustusrevisionin työ jäi hyödyntämättä, johtuen mm Hornborgin joutumisesta syytteeseen sotilassalaisuuksien paljastamisesta. Eloranta 2002 s275-277. Myös ulkopoliittinen tilanne oli "Euroopan idylli" -vaiheessa, jolloin varustautuminen jäi taustalle. Paasivirta 1984.

¹⁰⁰ Skippari 2001. Lentokonetehtaan perustamisesta ja siirrosta eduskunnan kannalta lisää Tervasmäki 1964 s178 - 187

tiin: kriisitilanteissa ei nimittäin haluttu olla riippuvaisia ulkomaisista toimittajista. Alun perin ilmavoimien jo tingitty esitys oli ollut 14 miljoonaa markkaa, jonka puolustusministeriö pienensi kahdeksaan miljoonaan markkaan ja valtioneuvosto siis vielä lisää.¹⁰¹ Lopullisesti eduskunta hyväksyi 4,5 miljoonaa markkaa. Somersalo totesikin, että mahdollisuudet rakentavalle toiminnalle vuonna 1922 olivat täten sangen rajoitettuja eikä määrätyn ohjelman toteuttaminen tullut kysymykseenkään¹⁰².

Seuraavan vuoden menoarvion käsittely osoitti, että Ilmavoimien komentajan työ puolustushaaransa hyväksi alkoi tuottaa tuloksia virkakoneiston sisällä. Ilmavoimien esitys 24,8 miljoonan markan määrärahoista meni sellaisenaan läpi sekä puolustusministeriöstä että valtioneuvostosta. Valtiovarain valiokunta vaati kuitenkin vielä lisää vaikuttamista. Kun Somersalo sai tietää, että ilmavoimien määräraha oli valiokunnan ensimmäisessä lukemisessa supistunut 8 miljoonaan markkaan, ilmoitti hän puolustusministerille ja valiokunnan jäsenille eroavansa: ”*Jos ilmailuvoimien kehittäminen tänäkin vuonna, niin kuin jo kahtena edellisellä, varojen puutteessa ei voi edistyä, en uskalla enää toivoa parempia edellytyksiä tulevaisuudestakaan. Vastuunalaisena tämän aseiden sotakuntoisuudesta puolustuslaitoksemme sitä tarvitessa en silloin myöskään näe minkäänlaisia mahdollisuuksia toimintani jatkamiselle, vaan pyydän saada jättää paikkani käytettäväksi*”.¹⁰³ Eduskunnan lopullisessa tulo- ja menoarviokäsittelyssä puolustusministeri Jalander puolusti vielä turhaan valtioneuvoston 24,8 miljoonan markan esitystä lentojoukkojen kalustohankintoihin. Puolustuspuhe vaikuttaa suoraan Somersalon kirjoittamalta, siinä kerrottiin ilmavoimien laatiman 10 vuoden ohjelman¹⁰⁴ (1921 - 30) etenemisestä ja verrattiin Suomen ilmavoimien pientä osuutta puolustusmenoissa Euroopan suurvaltoihin, joissa osuuden kerrottiin olevan 18 – 25 prosenttia. Vaikka puolustusministeri vielä vetosi kotimaisen lentokonevalmistuksenkin puolesta, meni työ osittain hukkaan, sillä eduskunta supisti momentin 18 miljoonaan valtiovarain valiokunnan uusitun esityksen mukaisesti. Somersalo jatkoi tehtävässään ja lisäbudjetissa eduskunta lisäsi ilmavoimien ylimääräisten menojen osuutta kuitenkin vielä 0,8 miljoonaa markkaa.¹⁰⁵

¹⁰¹ Sark Ilmavoimien esikunta järj- ja lktsto 1920 - 1922 F3

¹⁰² Sark T19636 Ilmailuvoimiemme kehitys

¹⁰³ SARk T10636 Ilmailuvoimiemme kehitys.

¹⁰⁴ Tässä tarkoitetaan ilmeisesti majuri Somersalon laatimia Rannikkopuolustuskomitean ja maa-ilmavoimien ohjelmia, joiden kohtalo käy ilmi edellisissä luvuissa. SARk T19636.

¹⁰⁵ Valtiopäivät 1922. Tulo- ja menoarviokäsittely vuodelle 1923. Asiakirjat ja pöytäkirjat.

Lausunnossaan vuoden 1924 menoarvion puolustusvälineiden hankintamäärärahoista vertaili ilmavoimien komentaja taas ilmavoimien suhteellista osuutta Suomen puolustusvoimissa¹⁰⁶ tietoihin Euroopan suurvalloista. Tilanteen hän kiteytti seuraavasti: *“Nämä uhraukset kaikissa suurvalloissa osoittavat, että varustuskysymyksen pääpaino ei enää ole armeijassa tai laivastossa. Edellinen on sodan ajoilta riittävästi harjoitettu ja aseistettu, jälkimmäinen on menettänyt suurimman osan merkityksestään. Nykyajan sodan tärkein ase on ilmalaivasto koska se, riittävän voimakkaana, voi lyödä alas vastustajan kaikki sotavalmistukset...”* Johtopäätöksenä majuri Somersalo totesikin, että nykyisellään Suomen ilmavoimat ei pysty suorittamaan yhtään sille annetuista tehtäväkokonaisuuksista. Hän viittasi myös yleisesikuntaan maininnalla, että edes liikekannallepanoa ei pystyttäisi suojaamaan. Alun perin ilmavoimien komentaja oli esittänyt 20 mmk lentokoneiden hankintaan, mutta kompromissinä ehdottomaksi minimiohjelmaksi hän kuitenkin luetteli melko vaatimattoman 13 miljoonan ohjelman, josta yli puolet menisi kotimaisen lentokoneiteollisuuden valmistamiin meritiedustelu- ja hävittäjäkoneisiin.¹⁰⁷ Vetoimuksen loppulauseena Somersalo kiteytti johtajatuksensa seuraavasti:

”Jos luotamme siihen, että maamme ei koskaan joudu sodan jalkoihin, on turhaa käyttää varoja puolustuslaitoksen ylläpitoon. Mutta jos tuollaista laitosta tahdomme ylläpitää, tulee meidän myös huolehtia, että se tulee tarkoitustaan vastaavaksi, jakaen perustamis- ja ylläpitokustannukset, ei nykyistä kaavaa noudattaen, vaan silmälläpitäen sodan eläviä vaatimuksia ja puolustuksemme perusehtoja.”¹⁰⁸

Vuoden 1924 tulo- ja menoarviossa on ilmavoimille lisätty ylimääräisten menojen puolelle kaksi omaa alamomenttia. Tämä oli askel ilmavoimien komentajan toivomaan suuntaan, aiemmin kiinteistöjen rakentamiseen tarkoitettut rahat oli siroteltu muun puolustushallinnon rakennustoiminnan sekaan. Lopullisena päämääränä ilmavoimien johdolla oli yhden kehi-

¹⁰⁶ Majuri Somersalon laskelmien mukaan ilmavoimien hankintamäärärahat vuonna 1924 tulisivat olemaan vain 1 % puolustusbudjetista kun oma esitys oli lähes 7 %. Suurvalloilla hän väitti ilmavoimien kokonaisuuden nousevan jo 1/3 puolustusbudjetista. Suomessa Somersalo ennusti tulevaisuudessa jouduttavan tilanteeseen, jossa ilmavoimien budjetti on yhtä suuri kuin maavoimien. Sark Ilmavoimien esikunta, järjestely- ja liikekannallepanotoimisto 1923-1925 F4

¹⁰⁷ Sark Ilmavoimien esikunta järj- ja lktsto 13.8.1923 F4 Majuri Somersalo toimitti muistionsa kymmenenä kappaleena suoraan Valtioneuvostolle TMAE- valmistelua varten.

¹⁰⁸ Sark Ilmavoimien esikunta Järj- ja lktsto 13.8.1923 F4

tysmäärärahan aikaansaanti, joka olisi mahdollistanut puolustushaaran tasapainoisen kehittämisen. Lentokenttien rakentamiseen esitettiin 5 miljoonaa ja lentokoneiden hankintaan 9 miljoonaa markkaa. Valtiovarainvaliokunta lisäsi koneisiin esitettyä summaa 11 miljoonaan ja molemmat määrärahat menivät äänestyksittä läpi, tosin eduskunta oli vajaalukuinen kommunistien ollessa vankilassa. Budjetin lopullisen käsittelyn keskustelussa kävi ilmi, että valtioneuvosto oli pienentänyt puolustusministeriön esitystä ja uusi puolustusministeri eversti Nenonen oli siksi käynyt valtiovarainvaliokunnassa perustelemassa korotusta.¹⁰⁹

Vuoden 1925 tulo- ja menoarvion lähetekeskustelussa valtiovarainministeri Pulkkinen puolusti voimakkaasti puolustusmäärärahojen korotusesitystä. Esityksessä puolustusmäärärahoja oli korotettu sekä absoluuttisesti että prosentuaalisesti menoluokista eniten. Perusteluna ministeri mainitsi sekä tehdyt selvitykset että julkisuuteen tulleet tosiasiat. Hän siis myönsi, että yhtä hyvin asiantuntijoiden perustelut kuin julkisuuden painekin vaikuttivat valtion varainkäytön suunnitteluun. Puheenvuorossaan ministeri viittasi sekä rannikkopuolustuskomitean että määrävahvuuskomitean selvityksiin, mutta etenkin puolustusrevisionin keskeneräiseltä selvitykseltä hän odotti aselajien keskinäisten suhteiden määrittämistä. Sekä ilmavoimat että laivasto kärsivät puheen mukaan siitä, että niille ei sotasaaliina saatu juuri-kaan käyttökelpoista kalustoa. Myös pääministeri Ingman käytti pitkän puheenvuoron, jonka ainoa sisältö oli perustella puolustusmenojen kasvanutta osuutta. Perusteluna hän käytti kansainvälistä kehitystä, jossa erityisesti Neuvosto- Venäjän kehitys oli hänen huolenaan. Vuoden 1925 toteutuneet luvut osoittavat, että ilmavoimien ja ministeriöiden työ tuotti selkeän kehityspiikin lentoaseen tilanteeseen.¹¹⁰

Vuoden 1926 tulo- ja menoarvion käsittely lähti liikkeelle samansuuruisista summista kuin edellisen vuoden toteutunut budjetti. Ylimääräisen menoarvion kohdalla tuli kuitenkin oleellinen vähennys, kun kansanedustaja Eemil Linna (ed) otti yleiskeskustelussa esille lentokonetehtaan siirtoa koskevan suunnitelman. Linna totesi, että lentokonetehtaan siir-

¹⁰⁹ Sark IlmavE kommenttosto F37 Edellä Puolustusrevisionin perustamisen yhteydessä mainitussa sotaneuvoston kokouksessa (6.11.1923) puolustusministeri Nenonen kertoi tekevänsä tulo- ja menoarvioon 200 miljoonan markan suuruisen kehitysohjelmiesityksen, josta ilmavoimien osuus olisi 50 mmk. (laivaston osuus oli samansuuruisen!) Kysyttäessä hän samassa kokouksessa totesi, että hänen esityksensä on katsottava toivomukseksi, ja että valtiovarainministeri Ryti oli ilmoittanut 450 mmk puolustusbudjetin korkeimmaksi määräksi. Nenosen esitys olisi nostanut vuosimenot 650 mmk:aan.

¹¹⁰ Valtiopäivät 1924 Eduskunnan päätös vuoden 1925 tulo- ja menoarvioksi

toon oli puolustusministeriön ilmoituksen mukaan tarkoitus käyttää meneillään olevan vuoden määrärahoista ja käsittelyssä olevasta budjetista yhteensä yli yhdeksän miljoonaa markkaa. Kaikkiaan tulisi lentokoneitehtaan siirto maksamaan 30 mmk, mutta asiaa ei ollut kuitenkaan käsitelty enempää hallituksessa kuin eduskunnassakaan. Näin tämä momentti pienenikin valtiovarain valiokunnassa tuon 9 mmk.¹¹¹ Ilmeisestikään vähennys ei ollut ainoastaan näpätys puolustusministeriön ja ilmavoimien rahankäytölle, vaan taustalla oli vahvasti aluepolitiikka. Lentokoneitehtaan siirto nimittäin toteutettiin 1930-luvulla eduskunnan ja hallituksen päätöksellä Tampereelle, johon edes puolustusneuvosto ei pystynyt yrityksistä huolimatta vaikuttamaan¹¹².

Taulukko 2. Ilmavoimien lentokoneiden hankintavarojen muutokset tulo- ja menoarvokäsittelyssä 1921 – 1926.

Vuosi	1921	1922	1923	1924	1925	1926
Ilmavoimien esikunnan esitys	4,5	20	24,8	20	78,5	
Puolustusministeriön esitys		8	24,8		36	
Valtioneuvoston esitys	3,6	5	24,8	14	36	35+4
Valtiovarain valiokunnan esitys	3,3	4,5	18	16	35	26+4
Eduskunnan päätös	3,3	4,5	18	16	35	26+4
Tilinpäätös	4,0	5,3	18	16	35	26+4

Lähde: Sark Ilmailuvoimiemme kehitys 1925, Valtiopäivien asiakirjat 1920-1927. Vuoden 1926 kohdalla esiintyvä erillinen 4 mmk esiintyi tuolloin ensi kertaa erillisenä ilmavoimien nimikkeellä 9. pääluokassa.

Kuten ylläolevasta taulukosta käy ilmi, lähdettiin heti ensimmäisestä uuden komentajan esittelemästä menoarvioesityksestä (vuodelle 1922) alkaen täysin uusille linjoille. Esitys hankintavaroiksi nelinkertaistui edellisestä vuodesta ja vuodelle 1925 esitys oli edelleen nelinkertaistunut. Kokonaisuutena Somersalon kautta voidaan pitää varsin aktiivisena ilma-voimien roolin etsinnän ja kasvun kautena. Komentajalla oli hyvin edistyksellinen kuva ilmavoimista itsenäisenä puolustushaarana, ja hän pyrki suoralla toiminnalla joskus melko aggressiivisellakin tyyllillä sotilasjohdon, puolustusministeriön ja muun valtionhallinnon

¹¹¹ Valtiopäivät 1925. Tulo- ja menoarvokäsittelyn yleiskeskustelu ja valtiovarain valiokunnan lausunto. Kansanedustaja Linna oli myös valtiovarainvaliokunnan jäsen ja kotoisin Tampereen seudulta.

suuntaan saavuttamaan tuon päämäärän. Myös omaa julkaisutoimintaa¹¹³ ja julkista sanaa käytettiin hyväksi. Suhteet yleisesikuntaan olivat kunnossa niin kauan kuin kenraalimajuri Oscar Enckell oli siellä virassa. Tämä reitti kuitenkin katkesi 1924, kun Enckell tsaarinupseerina syrjäytettiin jääkäriupseerien toimesta.

2.6. Ilmavoimat kansantaloudessa ja puolustusvoimissa.

Suomen kansantulon kasvu 1920 – 1926 oli yhteensä yli 60 prosenttia, vuosittaisen kasvun vaihdellessa kymmenen ja viiden prosentin välillä. Valtion kokonaismenojen markkamäärä kaksinkertaistui samalla aikavälillä ja reaaliarvokin kasvoi yli 53 prosenttia. Kasvavia menoeriä valtiontaloudessa aiheuttivat 1920-luvun alussa puolustusmenojen lisäksi mm oppivelvollisuuslaki ja liikenneolojen rakentaminen. Menoarvion pääluokista vuoteen 1926 mennessä eniten kasvoivat ylimääräiset menot, joissa suurimpia investoijia olivat kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriö ja puolustusministeriö.

Vuoden 1921 valtiopäivillä esitteli seuraavan vuoden tulo- ja menoarvion valtiovarainministeri Risto Ryti. Hän vaati valtiontalouteen säästäväisyyttä, perusteena kauppataseen vakavan vajeen aiheuttaman inflaation kuriin saaminen. Pakollisen menojen lisäyksenä kyseisenä vuonna aiheuttivat oppivelvollisuuslain ja liikenneyhteyksien rakentamisen aiheuttamat kustannukset. Seuraavana vuonna samojen syiden lisäksi olivat esillä puolustusvoimien menojen voimakas kasvu ja yleisemminkin virkamiesten palkkauksen korjaus ylöspäin. (valtiovarainministeri Gråsten). Seuraavana vuonna valtiovarainministerinä oli taas Ryti, joka vaati menoihin maltillista nousua ja sen avulla verojen laskua. Vuonna 1924 valtiovarainministeri Pulkkinen moitti edellistä vuotta liian pienestä korotuksesta ja arviomäärärahojen ylitystarpeesta. Nousua esitettiin puolustus- ja koulumenoihin. Seuraavana vuonna (1925) oli valtiovarainministerinä Relander, joka esitti yleistä säästäväisyyttä valtion tulojen pienetessä.

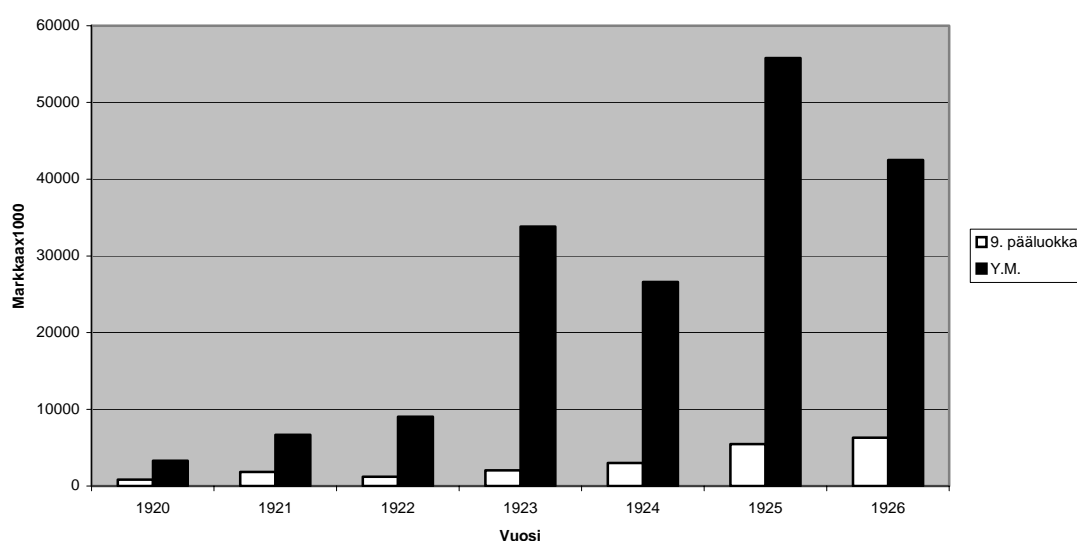
Seuraavassa pylväsdiagrammissa on esitetty ne ilmavoimien määrärahat, joita voitiin käyttää kaiken toimintaan liittyvän kaluston hankintaan, kunnossapitoon ja varustamiseen. Va-

¹¹² Lentokoneitehtaan siirrosta tarkemmin Skippari 2001 s. 23-28.

¹¹³ Ilmavoimien esikunta julkaisi Aero – lehteä, johon upseeristo kirjoitti komentajaa myöten artikkeleita, joita voidaan useissa tapauksissa pitää virallisina kannanottoina.

kinaisessa menoarviossa olivat puolustuslaitoksen pääluokassa (9.pl) ilmavoimien uusintaan ja kunnossapitoon tarkoitetut varat momentilla 17, jonka nimi oli ”erinäisten tiedonanto- ja yhteysvälineiden hoito ja korjaus”. Ylimääräisessä menoarviossa olivat ilmavoimien perushankintavarat tuloa tuottamattomissa menoissa luvussa 6, puolustusministeriöön kohdistuvat hallinnonhaarat. Aluksi ilmavoimien rahat olivat momentilla 9, jolla oli lentokoneiden lisäksi muitakin käyttökohteita. Vuoden 1925 budjetissa oli ylimääräisissä menoissa ensimmäistä kertaa erillinen momentti: ”Ilmailuvoimien kehittäminen”.

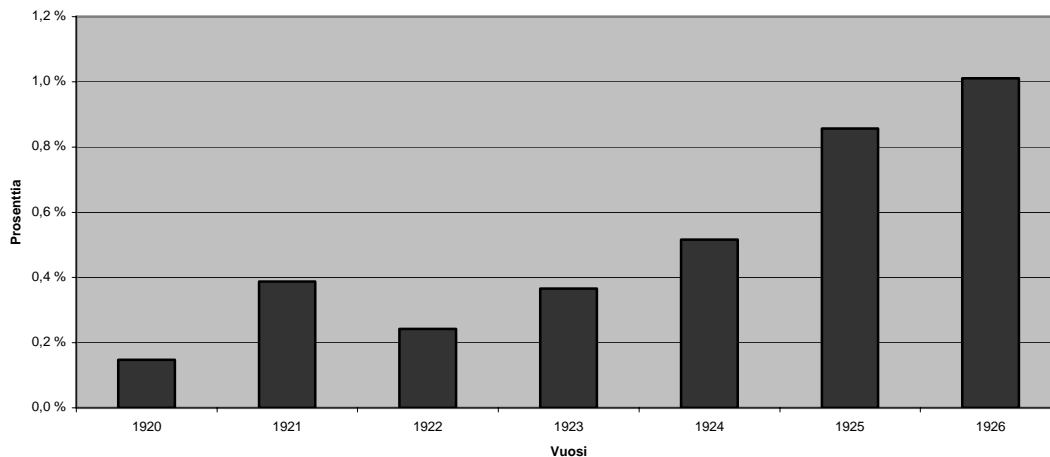
Kuvio 3. Ilmavoimien hankintavarat 9. pääluokassa ja ylimääräisissä menoissa 1920-1926

Lähde: Valtiopäivien asiakirjat 1921 – 1927, tilinpäätökset. Markka-arvot muutettu vuoden 2004 raha-arvojen mukaiseksi. Lähde osuuspankkikeskus. Kertoimet liitteen 1 taulukossa.

Yllä olevasta taulukosta käy selkeästi ilmi se vaatimaton taso, jolta ilmavoimien rakentaminen lähti liikkeelle 1920-luvun alussa. Kuvaajissa on mukana yhdeksännen pääluokan lentokaluston kunnossapitoon ja uusintaan tarkoitetut varat, sekä ylimääräisen menoarvion ilmavoimien hankintoihin tarkoitetut varat. Käytännössä noita varoja käytettiin koko ajan sekaisin, tasoittaen eduskunnan tekemien yksipuolisten supistusten vaikutuksia. Taulukosta käy ilmi myös se lyhytjänteisyys, joka vuodeksi kerrallaan myönnettävistä varoista aiheutui. Kun majuri Somersalo sai 1923 voimakkaalla markkinoinnilla määrärahat kolminkertaistumaan, seurasi takatalvi heti seuraavana vuonna. Samoin kävi vuonna 1926, kun hallitus ajoi määrärahat edellisenä vuonna kohtuulliseen nousuun, mutta seuraavana vuonna tuli takaisku lentokonetehtaan siirtosuunnitelmien takia.

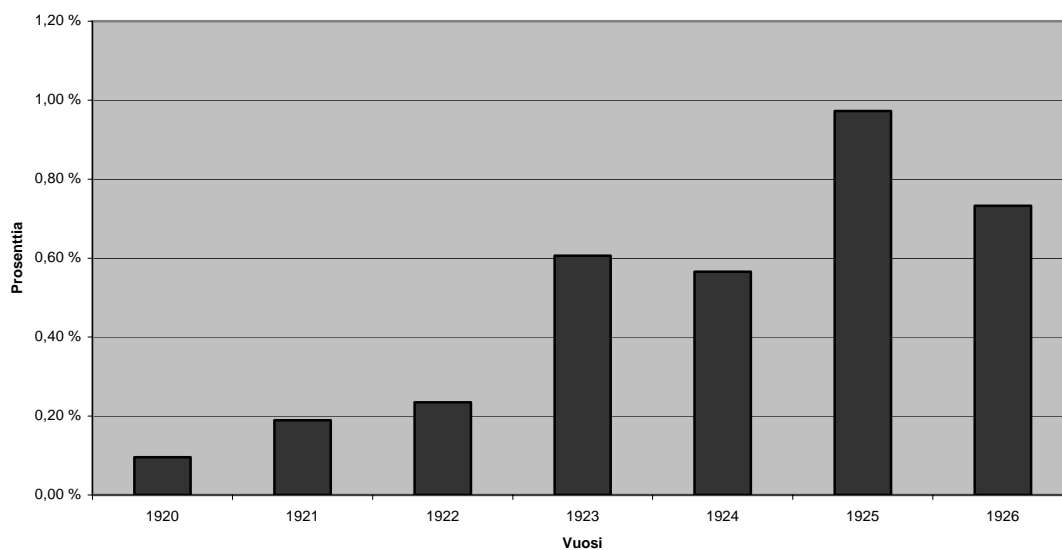
Kuvio 4. Ilmavoimien uusintavarat prosentteina puolustusvoimien vakinaisista menoista 1920-1926

Lähde: Valtiopäivien asiakirjat 1921 – 1927, tilinpäätökset

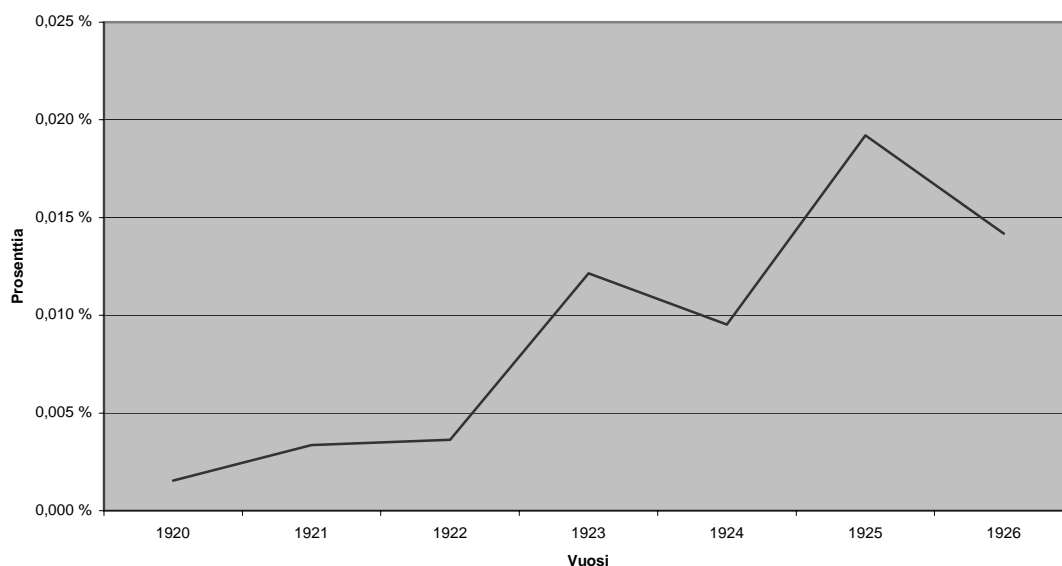
Vakinaisen menoarvioon sisältyvien ilmavoimien uusintavarojen kehitys kertoo melko voimakkaasta kasvusta koko tällä aikavälillä, mutta myös melko alhaisesta lähtötasosta. Ilmavoimien osuus tässä pääluokassa kuitenkin kymmenkertaistui, mikä todistaa uuden puolustushaaran selvästi vahvistaneen asemiaan koko ajan kasvaneissa puolustusvoimissa.

Kuvio 5. Ilmavoimien kokonaishankintamenot prosentteina valtion kokonaismenoista

Lähde: Valtiopäivien asiakirjat 1921 – 1927, tilinpäätökset.

Kuvio 6. Ilmavoimien hankintamenot prosentteina kansantulosta

Lähde: Valtiopäivien asiakirjat 1921 – 1927, tilinpäätökset. Hjerppe 1988.

Ilmavoimien kokonaismenojen osuus valtion kokonaismenoista ja hankintamenojen osuus kansantulosta noudattavat samaa kaavaa: voimakasta kasvua seuraa taantuma, mutta kokonaisuutena trendi on kuitenkin ylöspäin. Vuoteen 1926 mennessä ilmavoimien osuus seitsemenkertaistui sekä valtion menoista että kansantulosta. Tämä todistaa selvästi ilmavoimien johdon työn puolustushaaran nostamiseksi olleen tuloksekasta.

3. SUVANTOVAIHE LAIVASTOLAIN JA LAMAN PURISTUKSESSA

3.1. Vuoren komentajakausi

Majuri Väinö Vuori tuli ilmavoimien komentajaksi 2.2.1926 sen jälkeen kun Somersalo oli eronnut puolustusvoimien palveluksesta korkeimmassa oikeudessa saamansa lievän, henkilöerimielisyyksistä alkunsa saaneen tapahtumasarjan päätteeksi. Vuori oli jääkäriupseeri ja hän osallistui myös kansalaissotaan taistelutehtävissä. Sodan jälkeen hän toimi esikuntatehtävissä puolustusvoimissa ja siirrettiin 1919 suojeluskuntaan. Vuodesta 1920 eteenpäin hän toimi jalkaväessä kolmessa eri tehtävässä, kahdessa eri joukko-osastossa esikuntatehtävissä.

sä, kunnes hän sai siirron ilmavoimien esikuntapäälliköksi 1924.¹¹⁴ Saksassa jääkärinä palvellessaan Vuori yleni vain hilfsgruppenführeriksi¹¹⁵, mutta sen jälkeen hänen etenemisensä tapahtui normaalia vauhtia Suomen puolustusvoimissa. Lukuisat siirrot toimialalta ja aselajista toiseen ilman varsinaista etenemistä Vuoren uralla, kuitenkin kertovat yleensä esimiesten tyytymättömyydestä alaiseen. Hyvistä ja aikaansaavista upseereista pidetään viimeiseen asti kiinni ja eteneminen tapahtuu oman aselajin sisällä ja lopulta vähintään oman aselajin johtoesikuntaan.¹¹⁶

Ilmavoimat nousi Vuoren aikana Puolustusrevisionin mietinnön jälkeen puolustamaan pieneneviä määrärahoja vasta 1928, kun *“kuluvaan vuoteen ehdotti sosialistihallitus vain 6 miljoonaa”*¹¹⁷. Vaikka eduskunta jo olikin korottanut summaa 16 miljoonaan markkaan, todettiin ilmavoimissa oman puolustushaaran kehittäminen laivastolain puristuksessa mahdolliseksi. Ilmavoimat esitti, että *“puolustusministeriö esittäisi eduskunnalle: 1) ehdotuksen ilmapuolustuksemme kehittämistä koskevaksi laiksi sekä 2) ehdotuksen 10 - 27 miljoonan markan lisämäärärahan myöntämisestä ilmavoimien tämänvuotisiin kehitysmäärärahoihin, jotta määräraha vastaisi Revisionikomitean osoittamaa tarvetta tai edes viimevuotista määrärahaa.”* Lain laatimista varten ilmavoimat esitti perustettavaksi komitean, jonka jäseniksi tulisivat ministeriön ja yleisesikunnan edustajien lisäksi myös ilmavoimien komentaja. Lain tarpeellisuutta ilmavoimien esikunta perusteli myös sillä, että rannikkopuolustus sai revisionikomitean esittämästä määrärahasta 93 %, kun ilmavoimien osuus jäi 37,5 %:iin. Huomionarvoista on, että kirjelmä on laadittu ilmavoimien komentajan pitkän ulkomaankomennuksen aikana, ja sen on allekirjoittanut sijainen.¹¹⁸ Puolustusministeriö asettikin saman vuoden lopulla nk. ilmailuasiantuntijalautakunnan, jonka työstä enemmän omassa luvussaan. Esitys oli osoitettu sotaväen päällikölle, mutta siihen vastasi yleisesikunta, samalla tavoin sijaisvoimin kuin ilmavoimien esikunta oli asiaa esittänytkin. Yleisesikunta totesi ilmavoimien kehittämisen liittyvän erottamattomasti puolustusvoimien kehittämiseen

¹¹⁴ Puolustusvoimiemme upseeristo 1929

¹¹⁵ Suomen jääkärien elämäkerrasto 1975

¹¹⁶ Arvio perustuu kirjoittajan omaan kokemukseen puolustusvoimista, tosin huomattavasti myöhemmältä ajalta. (Vuodesta 1971 alkanut 25 vuoden ura ilmavoimissa, josta seitsemän viimeistä vuotta komentajistossa.)

¹¹⁷ Sark Ilmavoimien esikunta järj- ja lkptsto 1928 F7

¹¹⁸ Sark Ilmailuvoimien esikunta I a 10.1.1928 IlmavE järj- ja lkptsto F7. Komentajan sijaisena toimi vuoden ajan majuri Väinö Snellman (myöh Virkkunen), jolla oli pitempi kokemus ilmavoimista kuin Vuorella, mutta virkaikää hieman vähemmän. Snellman kritisoi eduskunnan vuosittain tempoilevaa määrärahojen myöntämistä, joka hänen mukaansa johtui siitä, että kansanedusta-

kokonaisuudessaan, jonka takia lakiehdotuksen laatiminen ei ollut vielä ajankohtainen. Ilmavoimien kannalta hieman kevyeltä perustelulta asiassa vaikutti palvelusajan pituuden määräämisen keskeneräisyys. Ilmavoimat sai tässä vastauksessa kehotuksen suorittaa valmistavia töitä esityksen edellyttämiä materiaalisuunnitelmia varten, koskien sekä lentokonemääriä että -tyyppejä.¹¹⁹

Vuoden 1928 syksyllä ilmavoimat lähetti yleisesikunnalle sen pyynnöstä laajan 5-vuotiskauden kehitysohjelman, jonka aiheuttamat investointikustannukset olisivat olleet yli 173 mmk. Ohjelmassa tehtiin edelleen oleellisia muutoksia englantilaisen asiantuntijakomission esitykseen, erityisesti ilmavoimien resursseja ja vastuuta meripuolustuksessa vähennettiin yleisesikunnan luvalla. Toiminnallinen painopiste olisi ohjelman mukaan siirtynyt yhteistoimintaan armeijan kanssa, erityisesti tiedustelua oli kalustollisesti painotettu. Myös alueellinen painopiste siirtyi esityksessä selkeämmin Neuvostoliiton vastaisille rajoille. Pommitusvoimaa esityksessä oli hyvin vähän, mutta sen arvioitiin olevan tulevaisuudessa osa ilmavoimien offensiivista roolia. Ilmavoimien esikunta lähetti esityksensä kommentteja varten Englannissa komennuksella olevalle komentajalleen. Vuoren kommentit kuka kuita myöhemmin päivätyssä muistiossa sisälsivät selkeän esityksen jo pelkän kenttärmeijan tarvitsemista ilmavoimista, jotka edelleen tiedustelupainotteisina koostuivat 18 laivueesta. Johtopäätöksenä Vuori totesikin, että nyt esitetty 173 miljoonan 5-vuotishjelma oli ehdoton minimi, ja vaati tuekseen ilmapuolustuslain jatkokehityksen turvaamiseksi.¹²⁰

Seuraavan kerran eversti Vuori puuttui aselajinsa kehitysehdotuksiin lausunnossaan uudestijärjestelytoimikunnan promemoriasta. Siinä hän asettui selvästi eri linjoille yleisesikunnan kanssa, siirtyen edellisen ilmavoimien komentajan, majuri Somersalon ajamille linjoille. Vuoren vastine yleisesikunnan 30-sivuiseen muistioon ”ilmavoimien järjestely”, oli hyökkäävä ja laaja asiakirja, jossa hän hyvin kärkkääseen tyyliin moittii esitystä asintuntematomaksi. Näiden mietintöjen pohjalta työskentelyn aloittaneeseen uudestijärjestelytoimikuntaan ilmavoimien komentajaa ei sitten kutsuttukaan, vaan ilmavoimien asiantuntijaksi tuli everstiluutnantti Aarne Snellman¹²¹. Muuttunut tilanne johti lopulta Vuoren siirtoon

jat eivät tunteneet ilmavoimien kurjaa tilaa.

¹¹⁹ SARk YE järjsto 71/VIII/28 sal 18.2.1928 IlmavE järj- ja lkptsto 1928 F7

¹²⁰ SARk IlmavE järj- ja lkptsto 1928 F7

¹²¹ Snellman oli entinen Ilmailupataljoonan komentaja, joka oli siirretty suojeluskuntaan erimielisyyksien takia 1923 edellisen ilmavoimien komentajan, majuri Somersalon aikana.

takaisin tykistöön, tapahtumista enemmän seuraavissa luvuissa.

Taulukko 3. Ilmavoimien joukkojen ja kaluston kehitys 1926 – 1932

Vuosi	1927	1928	1929	1930	1931	1932
Lentokoneita	154	176	154	157	183	199
Laivueita	5	6	6	7	7	7

Lähde: Sark Ilmavoimien päiväkäskyt 1927 – 1932. Ilmavoimien esikunta järjestely- ja liikekannallepanotoimisto, salainen kirjeistö 1927 – 1932. Teknillinen toimisto 1932 F11.

Kokonaisuutena eversti Vuoren toiminta ilmavoimien komentajana jättää hieman ”virkamiesmäisen” vaikutelman. Hän teki ne tehtävät, jotka työjärjestyksen mukaan ilmavoimien komentajan tehtäviin kuuluivat. Tämän jälkeen hän Nokkalankin esittelemän realistisen mallin mukaisesti oletti, että asia oli selitetty ja ymmärretty ja päättäjät saivat vapaasti tehdä oikeaksi katsomansa ratkaisun. Oivaltamatta jäi se tosiseikka, että päättäjät jakoivat riittämättömiä resursseja, jolloin etusijalle tuli se kohde jolla oli esitettävänä joku erityinen syy tulla valituksi. Pelkkä järkevä perustelu ei riittänyt, koska sellainen oli yleensä kaikilla yksittäisillä rahoituskohteilla.

Eversti Vuori koulutti itseään ulkomaillakin ilmavoimien komentajuuteen, mutta yleisesikunta ei pysynyt mukana. Uudestijärjestelytoimikunnan työn yhteydessä kävi niin, että kun ilmavoimien komentaja ensimmäistä kertaa esitti radikaalin muutoksen sisältävän oman mielipiteensä ilmavoimien kehittämiseksi, ei yleisesikunta hyväksynyt sitä ja aloitti siksi tutkimusten ketjun ilmavoimien komentajan vaihtamiseksi¹²².

3.2. Ilmailuasiantuntijalautakunta yritti sisältäpäin.

Talouden peruskehysten määrittämiseksi asetettujen komiteoiden ohella näyttävin suoraan ilmavoimiin liittyvä elin tällä aikakaudella oli *Ilmailuasiantuntijalautakunta* (5.11.1928 - 19.4.1929). Suomen ilmailupiireissä ja erityisesti Ilmapuolustusliitossa nousi ilmeisen oi-

¹²² Salmela 1954 s.5

keutetusti laivastolain laatimisen johdosta huoli ilmavoimien osuuden kehittymisestä puolustusvoimien sisällä. Ilmapuolustusliiton kautta organisoidun painostustoiminnan avulla ja kansanedustaja Martti Rantasen (ym) eduskunta-aloitteen pohjalta puolustusministeriö saatiinkin nimeämään ilmailuasiantuntijalautakunta, jonka johtoon tuli kauppaneuvos S.A. Hohenthal sekä jäseniksi yleisesikunnasta eversti Leonard Grandell, ilmavoimien komentaja eversti VäinöVuori sekä valtion lentokonetehaan johtaja insinööri majuri Rafael Hallamaa¹²³. Kaikki jäsenet olivat siis puheenjohtajaa lukuun ottamatta sotilaita. Yleisesikunnan edustaja eversti Grandell oli järjestely- ja liikekannallepano-toimiston päällikkö ja hän tuli jatkossa olemaan erittäin keskeisessä asemassa puolustusvoimien kehittämistä suunniteltaessa.

Lautakunta esitti ensin yleisiä perusteluja ilmavoimien lähivuosien kehittämisestä, sekä pyrki valtaamaan lisää reviiriä erityisesti laivastolta. Tyyli perusteluissa oli muuttunut huomattavasti diplomaattiseen suuntaan verrattuna edellisen komentajan, majuri Somersalon ehkä jopa aggressiiviseen tapaan. Lähinnä painotettiin väestöltään rajoitetun Suomen mahdollisuuksia pieniä henkilöstömääriä vaativilla ilmavoimilla toimia suuria joukkokeskityksiä käyttävää Neuvostoliittoa vastaan. Lisäksi muistutettiin, että mitä pienempi valtion varallisuus on, sitä tärkeämpää on järjestää eri puolustushaarojen voimasuhteet oikein.¹²⁴

Suomen ilmavoimien päätoimintamahdollisuudeksi katsottiin pommitustoiminta. Tätä perusteltiin sillä, että ylivoimaisillakaan hävittäjävoimilla ei lautakunnan mielestä voitu estää uhanalaistenkaan alueiden tuhoamista. Ilmassa ei pystyttäisi päivystämään riittävästi ja maasta ei ehdittäisi hätiin. ”*Paras ja tähän mennessä suurin piirtein ainoa puolustuskeino pommihyökkäyksiä vastaan on sentakia hyökkäyksessä s.t.s. hyökkäyksessä vihollisen ilmavoimien tukikohtia, lentoasemia, korjauspajoja, varastoja ja tehtaita vastaan.*” Tästä vedettiin johtopäätös, joka pitää nyt, yli 70 vuotta myöhemmin etenkin suurvaltailmavoimien strategiassa tarkalleen paikkansa: ”*Todennäköisesti tulevat juuri, johtuen tästä, hyökkäykset vihollisen ilmapuolustuskeskuksia vastaan olemaan ensimmäiset sotatoimenpiteet.*” Lautakunta myös esitti arvion, että tulevaisuudessa keksitään teknisiä keinoja paremmin torjua ilmasta tapahtuvia hyökkäyksiä. Myöskään ei katsottu elinvoimaista kansaa voitavan tuhota pelkästään ilmasta käsin. Elävä voima sekä sotilas- että siviilipuolella olisi ratkaise-

¹²³ Uola 1975 ja Uola 1994

va tekijä.¹²⁵

Realismi lentokonetehtaan kapasiteetista oli mietinnössä selvästi kasvanut sitten Rannikko-puolustuskomitean päivien. ”... *ettei rauhanajan valmistelutyön puutteita voida sodan syytyessä enää korjata, sillä jo yleisen liikekannallepanon yhteydessä tulee ilmavoimien olla sillä kehitysasteella, että ne kykenevät esittämään korkeimman offensiivisen toimintatohon...*” Kalusto ja henkilöstö oli siis oltava olemassa joka hetki, teollisuuden kapasiteetti oli kuitenkin oltava olemassa kalustotilanteen ylläpitämiseksi.¹²⁶

Ilmavoimien reviiiriä merivoimien suuntaan pyrittiin myös puolustamaan. Ilmavoimien olemassaolon sekä omalla että vihollisen puolella katsottiin vähentävän suurten sotalaivojen merkitystä. Ilmavoimien toiminta sekä tiedustelussa että pommi- ja torpedohyökkäyksissä oli myös oleellinen osa tulevaisuuden merisodankäyntiä. Ilmavoimien toiminnalliseksi eduksi kaikkiin muihin aselajeihin, mutta erityisesti laivastoon nähden, todettiin kyky siirtää painopistettä tarpeen mukaan, ilmassa kun ei ole kapeikkoja. Samassa yhteydessä käsiteltiin myös Suomen sotilaspoliittista ja maantieteellistä asemaa. Valtion nimeä mainitsematta todettiin, että maamme asema jättiläisvallan naapurina oli alituisesti vaaranalainen. Naapuri voi aloittaa sodan meitä vastaan huomattavammin lisäämättä rajajoukkojaan. Lisäksi tuolla naapurilla oli Itämeren voimakkain laivasto ja lukuisa ilmalaivasto. Johtopäätöksenä asetelmasta todettiin, että vähemmyys ilmassa ei mitenkään estä menestyksellisten pommiretkien toimeenpanoa vihollismaahan. Kun vihollisen arveltiin lisäksi sitoutuvan myös Baltiaan, todettiin: ”*viimeksimainitut tosiseikat tarjoavat meille tilaisuuden esiintyä pääsotänäyttämöllämme, jollei ylivoimaisilla niin kuitenkin suhteellisesti huomattavilla ilmavoimilla, mahdollisuus, joka meidän on varteenotettava ja hyväksemme käytettävä.*”¹²⁷

Vaikka lautakunta käytti termiä sotilaspolitiikka ilmeisesti synonyymina nykyisen ymmärryksemme mukaan termille turvallisuuspolitiikka, voidaan mietinnön sisällöstä vetää myöskin sotilaspoliittisia johtopäätöksiä. Puolustusrevisionin mietinnöstä alkaen vakiintunut pommitustoiminnan korostaminen, joka tuli jatkumaan vielä seuraavat kymmenen vuotta, ei varmaankaan ollut vailla merkitystä Neuvosto-Venäjän johdon tehdessä johtopäätök-

¹²⁴ Sark Ilmailuasiantuntijalautakunnan mietintö 19.4.1929

¹²⁵ Sark Ilmailuasiantuntijalautakunnan mietintö 19.4.1929

¹²⁶ Sark Ilmailuasiantuntijalautakunnan mietintö.

siä luoteisen rajansa turvallisuudesta ja rajan oikeasta sijainnista suhteessa Leningradiin. Tähän lautakunta ei tietenkään pyrkinyt, tavoitteena oli tällä sotilaspoliittisella lausunnolla vaikuttaa päättäjiin, jotta ilmavoimien osuus puolustusbudjetista kasvaisi.¹²⁸ Käsitellessään ilmavoimien senhetkistä tilaa, totesi lautakunta: ”*että vaikka ilmapuolustuksemme kehittämiseen vuosien kuluessa onkin käytetty melkoisia rahavaroja, on sen sotakelpoisuus vielä nytkin itsenäisyyden 11 v meikäläisiinkin olosuhteisiin katsoen hyvin alhainen*¹²⁹”.

Ilmailuasiantuntijalautakunta pitäytyi ilmavoimien tehtäviä määritellessään puolustusrevision esityksessä, siirtäen vain yhden laivueen verran painopistettä merilentokoneista maa-lentokoneisiin. Pommitustoiminnan katsottiin olevan edullinen varsinkin vähäväkisen Suomen olosuhteissa sekä Kannaksella että rannikopuolustuksessa, mutta myös ajallinen ja paikallinen ilmanherruus katsottiin tarpeelliseksi.

Loppulausunnossaan 19.4.1929 lautakunta esitti säädettäväksi lain ilmapuolustuksen tulevaisuuden kehityksen turvaamiseksi. Tämän jatkuvuuden avulla saataisiin myös materiaalihankinnat edullisesti ja samalla kotimainen lentokoneiteollisuus elvytettyä.¹³⁰ Ilmavoimien kokonaisvahvuudessa lautakunta vakiinnutti puolustusrevisionin 17 laivueen kannan, jonka saavuttamiseksi laskettiin tarvittavan investointeihin seitsemän vuoden aikana 275 miljoonaa markkaa. Siviililentotoiminnan lautakunta kytki saumattomasti yhteiseen kokonaisuuteen. Etuina ilmailutietämyksen ja koulutuksen lisäksi laskettiin aineellisiakin arvoja: siviiliorganisaation myötä voitaisiin rakentaa kipeästi tarvittuja lentokenttiä ja myös lentokoneiteollisuus saisi lisää töitä. Mietinnön liitteenä olikin suoraan laskelmat reittilentoliikenteen kustannuksista ja tukitarpeista sekä Aero oy:n tarjous tuon liikenteen hoitamisesta.

3.3. Ilmavoimat komiteoiden sivuaiheena ja yleisesikunnan hampaissa.

Puolustusrevisionin mietintö oli ilmavoimienkin kannalta perusteellinen ja kattava kokonaistyö, jonka kompastuskiveksi osoittautui kuitenkin rahanpuute. Seuraavien viiden vuo-

¹²⁷ Sark Ilmailuasiantuntijalautakunnan mietintö

¹²⁸ Arto Nokkalan mukaan kansanvaltaisimmissakin valtioissa asevoimien tyypillisin keino pyrkiä vaikuttamaan resursseihinsa on nk. asiantuntijavalta. Nokkala 2001.

¹²⁹ Sark ilmailuasiantuntijalautakunnan mietintö 19.4.1928

¹³⁰ Ilmavoimien kehittämismäärärahat otettiin osaksi puolustusvoimien 5-vuotishjelmaa 1930 toisilla valtiopäivillä, josta syystä lakiesitys raukesi. Valtiovarain tila vuonna 1932. VP 1934 AK IV

den aikana komiteatyöskentelyn hiljaiselossa keskityttiin lähinnä puolustusvoimien rahoitustarpeiden kokonaisvaltaisen hallinnan parissa. Myös ilmavoimien kannalta kausi oli hiljaiselon aikaa, yksi ”oma” komitea pyrki asiantuntijavoimin suunnittelemaan puolustushaaran tulevaisuutta. Hiljaiselo johtui osittain myös muiden menestyksestä, laivastolaki takasi rajallisten budjettivarojen suuntaamisen kilpailevalle puolustushaaralle merivoimiin.

Valtioneuvosto asetti 24.4.1926 *sotatalouskomitean*¹³¹, jonka tehtävänä oli laatia ehdotus niistä toimenpiteistä, joihin sodan varalta olisi ryhdyttävä taloudellisten olojen järjestämiseksi ja puolustuslaitoksen tarpeiden tyydyttämiseksi. Puheenjohtajana toimi professori Bernhard Wuolle ja jäseninä insinööri Julius Stjernvall, ylijohdaja Matti Viljanen, tohtori K.T. Jutila, agronomi S. Mattson ja toimittaja Olavi Puro. Sotilasedustajana oli yleisesikunnan päällikkö everstiluutnantti Martti Wallenius.¹³²

Komitea ei käsitellyt suoranaisesti ilmavoimien asioita juuri lainkaan, mutta sivusi kotimaisen teollisuuden ja valmistuspolitiikan käsittelyssä myöskin lentokoneille tärkeää poltto- ja voiteluainehuoltoa. Komitea esitti edistettäväksi selluloosateollisuuden jätelipeästä valmistettavan sprin käyttöä polttoaineen seassa ja muutoinkin puusta valmistettavan nestemäisen polttoainetutkimuksen edistämistä. Komitea tutki myös yleisemmin kotimaisen teollisuuden roolia puolustusvoimien toimittajana sekä rauhan että sodan aikana hyvin laajasti. Jäsenistön tausta vaikutti selvästi tehtyihin esityksiin, mutta kahden vuoden työskentelyajan huomioiden tulos oli melko suppea. Oman roolinsa komitea kokikin ongelmalliseksi ja riittämättömäksi, ja päätyikin esittämään pysyvän taloudellisen puolustusneuvoston asettamista.¹³³

Taloudellisen puolustusneuvoston asettaminen kohtasi eduskunnassa aluksi vastustusta, kun sen pelättiin automaattisesti nostavan puolustusmenoja. Vasta 1.3.1929 antoi eduskunta neuvostolle määrärahan ja saman vuoden kesäkuussa vahvisti valtioneuvosto puolustusministeriön laatiman ohjesäännön taloudelliselle puolustusneuvostolle. Neuvoston tehtäväksi

¹³¹ Tätä komiteaa edeltävistä Holman ja Castrénin komiteoista tarkemmin Nummela 1984.

¹³² Sark Sotatalouskomitean mietintö F 71/1. Ilmavoimien kannalta merkittävimpiä jäseniä olivat ylijohdaja Viljanen, joka tuli myös taloudellisen puolustusneuvoston jäseneksi, sekä toimittaja Puro, joka oli entinen sosialidemokraattien kansanedustaja ja puolustusrevisionin jäsen. Ylijohdaja Viljanen oli keskeinen vaikuttaja kotimaisen teollisuuden suosituimmuusaseman saavuttamisessa. Eloranta 1998.

¹³³ Sotatalouskomiteaa on käsitelty esim Arimo 1987 s 33 - 35 ja 168

tuli työskennellä “mahdollisuuksien luomiseksi sekä sotilaallisen puolustuksen aineellisten tarpeiden tyydyttämiseksi..... joiden avulla pulakauden.....”. Komitean puheenjohtajana toimi filosofian tohtori Henrik Ramsay ja jäseniä oli sekä virka-aseman kautta ministeriöistä että valtioneuvoston henkilöinä määräämiä. Virka-aseman perusteella neuvostossa oli edustajat sosiaali- sekä kaupp- ja teollisuusministeriöistä, yleisesikunnan päällikkö, puolustusministeriön keskusosaston päällikkö, maataloushallituksen ylijohdaja ja Suomen pankin hallituksen puheenjohtaja. Henkilöjäseniksi valtioneuvosto nimesi kahdeksan henkilöä. Lisäksi neuvostoon nimettiin ylimääräisiksi jäseniksi virka-aseman perusteella suuri joukko henkilöitä, mm meripuolustuksen päällikkö ja ilmavoimien komentaja.¹³⁴ Vaikutusvaltaisimpina poliitikkoina neuvostosta voidaan mainita Kyösti Kallio, Risto Ryti ja Väinö Tanner. Tästä neuvostosta alkoikin Risto Rytin osallistuminen kaikkiin oleellisiin puolustusvoimien taloutta käsitelleisiin komiteoihin 1930-luvulla.

Ilmavoimien kannalta neuvoston vaikutus tapahtui lähinnä teollisuuden roolin muotoilun kautta. Taloudellinen puolustusneuvosto käsiteli kokouksessaan lentokonemoottorien valmistuksen järjestämistä kotimaassa ilmavoimien komentajan esittelemän promemorian pohjalta.¹³⁵ Ratkaiseva asia oli riittävän valmistusmäärän ja jatkuvuuden takaaminen yksityiselle teollisuusyritykselle ja alkuinvestointien mahdollistaminen valtion korottomalla lainalla. Merkityksellinen jatkossa ilmavoimienkin kannalta oli varmasti myös se, että neuvoston puolustusministeriölle lähetetyn lausunnon puolustusvoimien hankintaohjelmien suunnitelmallisuudesta muotoilivat Kyösti Kallio, Väinö Tanner ja everstiluutnantti Olenius¹³⁶.

Yleismaailmallisen laman jatkaessa valtionalouden vaikeuttamista, asetti valtioneuvosto 30.3.1931 *Valtionmenojen supistamislautakunnan*, jonka tehtävä oli harkita keinoja valtionmenojen supistamiseksi ja laatia ehdotus tähän tähtääväksi lainsäädäntö- ym toimenpiteiksi. Jäseninä lautakunnassa oli J.K. Paasikivi, pääjohtajat Alexander Frey ja Risto Ryti, pankinjohtaja Tyko Reinikka ja toimitusjohtaja Väinö Tanner. Lautakunta määritteli puolentoista kuukauden työskentelyn jälkeen mietinnössään syyt, jotka olivat johtaneet valtion talouden tukalaan tilanteeseen. Valtion tulot olivat 1922 - 1924 olleet erittäin paljon menoja suu-

¹³⁴ Sark Taloudellisen puolustusneuvoston mietintö.

¹³⁵ Sark Taloudellisen puolustusneuvoston pk 30.1.1930. Hintojen saamiseksi edulliselle tasolle keskusteltiin toimitusmahdollisuuksista Baltian maihin ja yhteisistä moottorityypeistä Ruotsin ilmavoimien kanssa.

¹³⁶ Sark Taloudellisen puolustusneuvoston pk 19.5.1931

remmat. Tämä tilanne oli johtanut eduskunnan kasvattamaan valtion menoja lautakunnan mielestä kohtuuttomasti.¹³⁷ Puolustuslaitos kokonaisuutena ei ollut päässyt tuohon nousuun mukaan, vaan prosentuaalinen nousu sen kohdalla oli ollut pääluokista kolmanneksi pienin. Ilmeisesti kuitenkin laivastolaki oli ollut esillä oikeaan aikaan, jolloin eduskunta oli suostunut sitomaan kätensä sen osalta viideksi vuodeksi etukäteen¹³⁸. Ilmavoimien ponnistelujen epäonnistumista samanlaisen lain saamisesta myös omalle aselajilleen selittää paljon tämän arvovaltaisen lautakunnan paheksuminen menojen säätämisestä laeilla useiksi vuosiksi eteenpäin.

Lautakunnan supistamissuosituksissa valtion menojen edeltävä kasvutrendi pääluokittain näkyi käänteisenä: puolustushallinto ei ollut kyennyt perustelemaan kasvutarpeitaan aiemminkaan, näin se saisi kokea myös suurena pääluokkana suhteellisen mittavan supistamisen. Lautakunta suositteli puolustusvoimien investointiohjelmaa hidastettavaksi vuodella, jolloin ohjelmaan sisältyvä ilmavoimien osuus joutui myös uuteen tarkasteluun. Tätä lausuntoa eduskunta sitten käyttikin vuoden 1931 tulo- ja menoarviokäsittelyssä puolustusvoimien hankintamenojen supistamisperusteluna. Kenraali Mannerheim oli juuri aloittanut työnsä uudistetun puolustusneuvoston johdossa ja yritti vaikuttaa henkilökohtaisesti lautakunnan jäseniin puolustusmäärärahojen puolesta.¹³⁹

Yleisesikunnan laatiman uudestijärjestelysuunnitelman pohjalta asetti puolustusministeriö 4.9.1930 *uudestijärjestelytoimikunnan*, jonka toimeksianto lähinnä kosketteli maavoimia, mutta osittain myöskin ilmavoimia alueelliseen maanpuolustusjärjestelmään siirtymisen takia. Toimikunnan puheenjohtajaksi tuli kenraalimajuri Oesch, kun hänen edeltäjänsä eversti Wallenius joutui eroamaan presidentti Ståhlbergin kyyditystapahtumien seurauksena. Jäseninä olivat everstiluutnantit Aarne Snellman ja Leonard Grandell yleisesikunnasta sekä esittelijäneuvos Aarnio puolustusministeriöstä. Snellman oli juuri siirtynyt yleisesikuntaan suojeluskunnasta, joten toimikunnan työn lähtökohtana ollut ilmavoimia koskeva

¹³⁷ Valtionmenojen supistamislautakunnan mietintö. Komiteamietinnöt 1931/10. Ryti oli itse valtiovarainministerinä laatimassa vuosien 1922 ja 1924 budjetit. Hän vaati jo tuolloin malttia menojen kasvattamiseen, noina vuosina valtion kokonaismenot tosiasiaassa supistuivatkin.

¹³⁸ Laivastolain puolestapuhujina oli kotimaisen teollisuuden koko kenttä, tarkoituksena oli saada töitä kotimaisille telakoille. Ilmavoimien lain seurauksena olisi ollut vain lisäkuluja valtiolle ja ainut työllistys olisi ollut lentokonetehdas, joka sekin oli puolustusministeriön alainen liikelaitos.

¹³⁹ Mannerheimin mukaan Ryti suhtautui vielä tässä vaiheessa puolustusmenoihin kielteisesti. Mannerheim 1953 Suomi 1965.

promemoria ei ollut hänen työnsä¹⁴⁰, vaikka hän entisenä ilmavoimalaisena aktiivisesti osallistuikin aselajia koskevaan keskusteluun. Komitean työn ohessa syntynyt ilmavoimia käsittelevä osuus oli nimeltään ”ilmavoimien yleiset tehtävät sodassa Venäjää vastaan”¹⁴¹. Keskeisenä osana asiakirjassa oli tarkat pommituskohdeluettelot Neuvosto-Venäjän alueella vihollisen keskityskuljetusten ja ilmavoimien toiminnan vaikeuttamiseksi.¹⁴²

Yleisesikunnan suhtautumisessa ilmavoimiin muistio merkitsi ilmavoimien kehittämisen kannalta sillä taholla selvää käännekohtaa, kun yleisesikunta ryhtyi kantamaan huolta tästäkin puolustushaarasta ja suunnittelemaan sen kehitystä. Vallitseva tilanne nähtiin melko lohduttomana: *“Kuten jäljempänä seuraavasta vertailusta käy ilmi, on asemamme tässä suhteessa nykyään niin toivoton, että on vaikea ajatella minkäänlaista menestyksellistä maa- ja merivoimiemme toimintaa, sillä niiltä puuttuu ilmavoimien tuki melkein täydellisesti....Tämän vuoksi on menestyksellisen maanpuolustuksen ensimmäisiä edellytyksiä, että ilmavoimien kehittämisohjelma kiireellisesti toteutetaan, jotta voimien eroavuuksia edes jossain määrin tasoitettaisiin.”*¹⁴³ Tämän lähtökohdan jälkeen muistiossa esiteltiin tavoitteena oleva 17 laivueen ohjelma, sekä hyvin yksityiskohtaisesti ilmavoimille suunnitellut tehtävät. Huomiota kiinnittää se, että tehtävistä on erittäin tarkasti kuvattu tiedustelu- ja pommitustehtävät sekä liikekannallepanovaiheessa että ilmavoimien itsenäisten tehtävien yhteydessä. Muistio ei suoraan ota kantaa tehtävien tärkeysjärjestykseen, mutta esitysjärjestys ja kunkin osan käsittelylaajuudesta voidaan vetää se johtopäätös, että yleisesikunnan kannalta ensisijaisia toimintoja olivat tiedustelu, pommitus sekä maa- ja merivoimien suora tukeminen.

Ilmavoimien kannalta järjestelytoimikunnan mietinnössä oli merkityksellistä periaate, jossa joukot pyrittiin pitämään jo rauhan aikana mahdollisimman lähellä todennäköistä sodanajan toiminta-aluetta. Tämä periaate johti ilmavoimien uusien tukikohtien rakentamisohjelmien

¹⁴⁰ Laatija oli everstiluutnantti V.A.M. Karikoski, josta myöhemmin tuli ilmavoimien esikuntapäällikkö. Everstiluutnantti Karikoski osallistui 1930-luvun alussa Ruotsin puolustusvoimien kanssa käytyihin neuvotteluihin sanktioapumahdollisuuksista ja oli siksi hyvin perillä sieltä saatavasta ilmavoimien avusta, joka painottui hävittäjätoiminnan puolelle. Turtola 1984 s.168.

¹⁴¹ Sark Ilmavoimien esikunta, järj- ja lktsto salainen kirjeistö 1933-39 F31.

¹⁴² Suunnitelman sisältöön vaikutti ilmavoimien osalta todennäköisesti se, että ensin eversti Wallenius ja sitten kenraalimajuri Oesch sekä everstiluutnantti Karikoski kävivät samaan aikaan neuvotteluja Ruotsin ”1930 komitean” kanssa etenkin Ruotsin maa- ja ilmavoimien mahdollisuuksista auttaa Suomea mahdollisen Venäjän hyökkäyksen torjumisessa. Turtola 1984

¹⁴³ Sark Ilmavoimatoimisto/YE T2864/3

käsittelyyn aina puolustusneuvostossa asti, kun ilmavoimat ja yleisesikunta kiistelivät Käkisalmen ja Immolan paremmuudesta.¹⁴⁴ Yleisesikunta ja Immola -vaihtoehto voittivat puolustusneuvostossa, mutta Käkisalme rakennettiin silti¹⁴⁵, joka seikka ei varmaankaan ollut vailla merkitystä päätettäessä ilmavoimien komentajan urasta. Uudestijärjestelytoimikunnan ilmavoimia koskeva muistio käsitteli melko monipuolisesti lentoaseen toimintaa sotatilanteessa. Ilmavoimien toiminnallista painopistettä se esitti siirrettäväksi meri-ilmailusta maailmavoimien puolelle, ja siellä pommitusvoiman suuntaan. Kolmesta meritoimintalaivueesta tehtäisiin kaksi pommituslaivuetta ja yksi hävittäjälaivue. Lentokoneteollisuuden suhteen toimikunta oli erittäin kriittinen, omista konstruktioista ja myös lisenssi-valmistuksesta pitäisi ainakin rintamakoneiden kohdalla luopua kokonaan. Toimikunta esitti, että tulisi päästä yhteistoimintaan jonkin suuremman ulkomaisen tehtaan kanssa, jolloin saataisiin ajanmukaista kalustoa ja ylläpidettäisiin kotimaassa korjauskapasiteettia.¹⁴⁶ Tätä viimeksi mainittua esitystä voidaan pitää merkityksellisimpänä toteutumatta jääneenä toimenpiteenä ilmavoimien 1930-luvun ratkaisuisissa.

Ruotsin puolustusvoimissa voimistui 1920-luvun puolivälistä alkaen nuorten nousevien upseerien ryhmä, joka tunnetaan myöhemmän lehtikirjoittelunsa takia antingen – eller – ryhmänä. Tämä ryhmä kävi omalta poliittiselta johdoltaan osittain salaa koko ajan neuvotteluja Suomen sotilasjohdon kanssa mahdollisesta ruotsalaisavusta, mikäli Neuvostoliitto hyökkäisi Suomeen. Suomen neuvottelijoina olivat mm yleisesikunnan päälliköt everstit Wallenius ja Oesch. Heidän ajatteluunsa samaan aikaan tapahtuneessa uudestijärjestelysuunnittelussa ruotsalaisupseerien painottama maa- ja ilmavoimien käyttö varmaankin vaikutti.¹⁴⁷

Eversti Vuoren lausunto¹⁴⁸ uudestijärjestelytoimikunnan ilmavoimia koskevasta esityksestä sisälsi merkittäviä muutoksia ilmavoimien tehtäviin. Ensinnäkin ilmavoimien komentaja ei yllättäen enää uskonut Suomen ilmavoimien mahdollisuuksiin pommittaa Neuvostoliiton

¹⁴⁴ Sark Puolustusneuvoston kokouspöytäkirja 14.5.1932 Kokouksessa käsiteltiin Oeschin ja eversti Airon allekirjoittamaa promemoriaa ilmavoimien kehitysohjelmaksi.

¹⁴⁵ Kenraaliluutnantti Aarne Sihvon roolista Käkisalmen puolesta lisää Selén 1980.

¹⁴⁶ Sark Uudestijärjestelytoimikunnan mietintö. Ilmavoimien esikunta, järjestely- ja liikekannallepanotoimisto 1934 F16.

¹⁴⁷ Turtola 1984

¹⁴⁸ Sark Ilmavoimien esikunta, järjestely- ja liikekannallepanotoimisto F12. Mietintöjä ja kehitysohjelmia 1922-1931 Ha 4

alueella olevia kohteita. Sen sijaan hän halusi painottaa hävittäjävoimia ja tiedustelua erityisesti yksipaikkaisilla nopeilla hävittäjillä. Hän oli siis siirtynyt lausunnossaan puhtaasti defensiivisen ilmapuolustuksen kannalle. Myös ilmavoimien ryhmyksestä hän oli eri mieltä toimikunnan kanssa, lentoyksiköiden olisi oltava hyvin etupainotteisesti ryhmittyneinä jo rauhan aikana, jolloin ne hänen mukaansa olisivat valmiita työntämään ilmatoiminnan vihollisen alueelle sodan alusta alkaen. Vuori olisi sijoittanut hävittäjät Suur-Merijoen ja Käkisalmen tukikohtiin ja kaukotoimintakoneet Imatralle ja Lappeenrantaan. Yleisesikunnan esityksessä hävittäjät olivat Lappeenrannan tasalla ja kaukotoimintalaivueet Saimaan alueen takana. Lisäperusteluna omalle esitykselleen Vuori käytti kustannuslaskelmaa, joka hänen mukaansa osoitti muutostalouksissa 780000mk säästöä ja palkkakustannuksissa 3,8 mmk säästöä. Ilmavoimien komentaja oli siis noussut voimakkaasti puolustamaan puolustushaaran itsenäistä roolia hävittäjätoiminnassa, samoilta linjoille kuin yleisesikunnan päällikkönä 1920-luvun alussa toiminut kenraalimajuri Oscar Enckell oli esittänyt. Nyt yleisesikunta oli kuitenkin täysin toista mieltä ja ryhtyi siksi ajamaan eversti Vuorta pois ilmavoimien komentajan tehtävistä.

3.4. Ilmavoimien ja lentokonetehtaan oloja tutkimaan asetetut toimikunnat.

”Sittenkun vuoden 1930 alkupuolella oli julkisuuteen saatettu huomautuksia eräiden lentokoneiden ja moottoreiden hankintojen johdosta ja tilintarkastajatkin olivat kiinnittäneet asiaan huomiota, asetettiin n.s. Viljasen komitea tutkimaan puolustusministeriön lentokone- ja moottorihankintojen tarkoituksenmukaisuutta.”¹⁴⁹ Kysymys oli erään hollantilaisen koneetyypin ostosta ja lisenssivalmistuksesta, joka oli osoittautunut epäonnistuneeksi. Komitea piti asiaa valitettavana erehdyksenä, mutta ei katsonut kenenkään olleen erityisesti syyllä tehtyihin virheisiin, ainakaan syytteenpanon arvoisesti. Puolustusministeriö katsoikin maaliskuussa 1931 omaa organisaatiotaan koskevassa päätöksessä, että asia ei antanut aihetta enempään toimenpiteisiin.

Kun olot ilmavoimissa ja erittäinkin näitä varten toimitetut hankinnat olivat herättäneet yleisempää huomiota¹⁵⁰ ja lisäksi eräässä ilmavoimien järjestämässä lentonäytöksessä vielä sattui tuhoisa lento-onnettomuus, kasvoi julkisuuden paine myös ilmavoimien konehankin-

¹⁴⁹ Kertomus valtiovarain tilasta vuonna 1932. Valtiopäivät 1934 asiakirjat IV

tojen osalta sellaiseksi, että presidentti Svinhufvud ja puolustusministeri kääntyivät puolustusneuvoston puoleen tilanteen selvittämiseksi.¹⁵¹ Puolustusneuvosto käsitteli asiaa kokouksessaan 4.9.1931 ja päätti esittää presidentin nimeämän riippumattoman komitean asettamista suorittamaan tutkimus ilmavoimissa sekä tekemään ehdotuksia muutoksista. Puolustusneuvosto valitsi kokouksessaan jo mielestään sopivat henkilötkin komiteaan¹⁵². Tilanteen eturistiriitojen luonnetta kuvastaa hyvin se, että komitean nimesikin puolustusministeri 17.9.1931 kokonaan eri miehityksellä. Ilmeisesti edellisessä luvussa esiteltyjen yleisesikunnan ja ilmavoimien johdon sisäisten kiistojen ratkaisemiseksi yleisesikunta varmisti omat asemansa. Puheenjohtajaksi tuli nimittäin yleisesikunnan päällikkö, kenraalimajuri Karl Lennart Oesch, joka kiistatta on toiminut ilmavoimien komentajan vastapuolena edeltävien kuukausien kehityssuunniteluissa ja erityisesti uudestijärjestelytoimikunnan loppuvaiheissa sen puheenjohtajana. Komitean muut jäsenet olivat eversti Per Zilliacus, varatuomari Kaarle Laitinen ja Aeron toimitusjohtaja G A Stähle.

Raportin selvitysosassa syytettiin ilmavoimien johtoa suunnittelemattomuudesta ja kyvyttömyydestä hyväksyä yleisesikunnan suunnitelmia¹⁵³. Vastineessaan ilmavoimien komentaja piti tiukasti kiinni mielipiteistään ja syytti puolestaan yleisesikuntaa siitä, että sen puolelta positiivinen työ ilmavoimien hyväksi oli jäänyt minimaaliseksi ja ilmavoimien esikuntaakaan ei ollut saanut riittävää tukea. Perussyynä tähän Oeschin toimikunta piti ilmavoimien upseeriston alhaista koulutustasoa ja ilmavoimien komentaja sitä, että yleisesikunnassa ei ollut yhtään ilma-aseen käytön hallitsevaa upseeria. Raportissa käytiin erittäin tarkasti läpi kaikki ilmavoimien konehankinnat viimeisen kymmenen vuoden ajalta, sekä lentokonetehtaan osuus niissä. Toimikunta moitti sekä ilmavoimia että lentokonetehdasta erityisesti konehankintojen hätiköidystä läpiviennistä. Eversti Vuori oli syytettynä molemmissa organisaatioissa, hänhän kuului virkansa puolesta lentokonetehtaan johtokuntaan.¹⁵⁴ Loppuraportissaan toimikunta totesi, että ilmavoimien kunnossa ja sotavalmiudessa oli paljon toivomi-

¹⁵⁰ Valtiovarainvaliokunnan mietintö n:40/1934

¹⁵¹ Uola 1975

¹⁵² Puolustusneuvosto esitys: Puheenjohtajaksi insinööri A Solitander ja jäseniksi kenraalimajurit Malmberg sekä Österman. Sark Puolustusneuvoston pöytäkirja 4.9.1931

¹⁵³ Tämä oli perussyynä yleisesikunnan tarpeelle vaihtaa ilmavoimien komentaja. Kaikissa tutkimuskomiteoiden lausunnoissa pidettiin keskeisenä ongelmana ilmavoimien kalustollisissa puutteissa sitä, että ilmavoimien komentajalla ei ollut mahdollisuuksia riittävästi vaikuttaa puolustushaaran hankintoihin.

¹⁵⁴ Ilmavoimien komentajan kaksoisrooli oli selvästi ristiriitainen, hän oli sekä tilaajan että toimitajan johtoleimissä. Vaikeaksi asetelman teki pyrkimys taata lentokonetehtaalte tasainen työlli-

sen varaa, eikä kehitystyön tulos vastannut käytettyä aikaa ja varoja.¹⁵⁵ Sekä toimikunnan raportti että ilmavoimien komentajan vastaus ovat poikkeuksellisen suorasanaisia ja henkilökohtaisuuksiin meneviä. Näistä asiakirjoista käy selvästi ilmi, että minkäänlaista keskusteluyhteyttä ei yleisesikunnan ja ilmavoimien komentajan välillä ollut mahdollisuutta enää saavuttaa.

Puolustusministeriö asetti Oeschin komitean avuksi Gröönroosin komitean antamaan asiantuntijalausunnan valtion lentokone tehtaan toiminnan tarkoituksenmukaisuudesta. Lausunnossaan tämä komitea piti välttämättömänä, että lentokone tehtaalle pitää tehdä hankintaohjelma useammaksi vuodeksi eteenpäin. Tämähän oli ollut majuri Somersalon perusvaatimuksia jo 1920-luvun alkupuolella, kun lentokone tehdas oli vielä kuulunut ilmavoimiin.¹⁵⁶ Komiteoiden töissä katsoivat valtion tilintarkastajat tulleen toteennäytetyksi, että ilmavoimien lentokonehankinnoissa oli tapahtunut selkeitä ja kalliiksi tulleita virheitä. Erikseen paheksuttiin sitä, että tapahtumien seurauksena oli jouduttu käyttämään perustamismenoihin myönnettyjä varoja lentokoneiden uusintaan ja kunnostukseen. Tilintarkastajien mielestä tästä johtui, että ilmavoimien kalustollinen kehitys ei ollut kohonnut määrärahojen edellyttämälle tasolle¹⁵⁷. Toiminnallisena johtopäätöksenä tilintarkastajat esittivät ilmavoimien johdon keskittämistä ja yksinkertaistamista.¹⁵⁸

Puolustusministeri asetti vielä marraskuussa 1932 everstiluutnantti Nymanin johdolla toimineen toimikunnan tutkimaan valtion lentokone tehtaan kirjanpitoa ja varastojärjestelyjä. Tarkastuksen tuloksena löytyi huomautettavaa lähes kaikesta: varastokirjanpidosta, materiaalihankinnoista, tehtaan työhankinnasta, lisenssien hankinnasta, tarkastustoiminnasta, varastoinnista ja myös liiketoimista. Puolustusministeriön, lentokone tehtaan, ilmavoimien ja tilintarkastajien kesken käytiinkin kiistaa vastuunkantajista. Valtiontilintarkastajat tekivät

syys, vaikka eduskunnan myöntämät varat vaihtelivat voimakkaasti vuosittain.

¹⁵⁵ Sark Ilmavoimien oloja tutkimaan asetetun komitean raportti 18.6.1932. Eversti Vuoren tapauksen käsittelystä lisää Uola 1975 ja Selén 1980. Keskeinen puolustusvoimien hankintojen vastuuhenkilö koko 1930-luvun, kenraaliluutnantti Leonard Grandell, totesi artikkelisarjassaan 1960-luvulla, että suurin syy puolustusvoimien hankintojen epäonnistumiseen 1930-luvun alkupuolelle asti oli kahtiajakautunut hankintajärjestelmä puolustusministeriön ja sotaväen johdon välillä. Sotilasaikakauslehti 1961-63.

¹⁵⁶ Vuoden 1928 alkupuolelta alkaen lentokone tehdas oli toiminut puolustusministeriön alaisena erillisenä tehdaslaitoksena. Ilmavoimien komentaja oli tehtaan johtokunnan jäsen.

¹⁵⁷ Luvun 3.6. kuvaajista käy kuitenkin selvästi ilmi ilmavoimien perustamismäärärahojen pieneeminen 1920-luvun lopulla.

¹⁵⁸ Valtiovarainvaliokunnan mietintö n:o 40 1934 VP 1934 AK IV

kin mielenkiintoisen laskelman, jolla pyrittiin todistamaan, että ilmavoimien pitkäjänteinen kehittäminen ei ollut rahasta kiinni. Laskelmassa vuosittain käyttämättä jääneet varat lisättiin seuraavan vuoden myönnettyihin määrärahoihin, jolloin heikoimmallekin vuodelle (1928) käytettäväksi rahoiksi tuli yli 45 mmk.¹⁵⁹ Lopputuloksena näistä komiteatyöskenteleistä oli ilmavoimien komentajan vaihtuminen ja lähes koko lentokonetehtaan johdon erotaminen. Myös ilmavoimien hankintaorganisaatio uusittiin, kuten seuraavissa luvuissa tulee esille.

Ilmavoimien komentaja eversti Vuori siirrettiin tykistöön, josta hänen tilalleen tuli eversti Lundqvist. Taustalla sekä vanhan komentajan erottamisessa että uuden valitsemisessa oli puolustusneuvoston puheenjohtaja henkilökohtaisesti. Ongelmat ilmavoimien johdon ja ylempien esikuntien välillä olivat puolustusneuvoston asialistalla myöhemminkin, jatkossa ajettiin voimakkaasti ilmavoimien komentajan valtuuksien lisäämistä hankintojen valmistelussa ja esittelyssä. Mannerheim olikin tällä kohtaa johdonmukainen sekä omalla että muiden kohdalla: vastuun ja vallan piti olla samoissa käsissä.¹⁶⁰ Puolustusneuvoston roolia käsitellään enemmän seuraavissa luvuissa.

3.5. Budjetit laahasivat paikallaan.

Vuoden 1926 valtiopäivillä seuraavan vuoden puolustusbudjetti ei synnyttänyt suuria intohimoja ilmavoimien määrärahojen osalta. Esitys oli edellisen vuoden tasoa ja vain vasemmistoedustajat esittivät yleisesti puolustusmäärärahoihin suuriakin vähennyksiä ilman menestystä. Esimerkiksi edustaja Puittinen vastusti ilmavoimien lentotuntien 25 prosentin lisääntymistä.¹⁶¹ Käytetyt puheenvuorot kertovat kyllä selvästi kahtiajakautuneesta suhtautumisesta sotalaitokseen vasemmiston ja muiden välillä. Hallitus vaihtuikin sosiaalidemokraattien vähemmistöhallitukseksi kesken tulo- ja menoarvion ainoan käsittelyn, mutta tä-

¹⁵⁹ Tällä menetelmällä samat rahat esiintyvät loppusummissa kolmekin kertaa, tilanne johtui ilmavoimien hankintojen pitkästä kestosta: vertailu, tilaus ja toimitus kestivät lähes aina useita vuosia. Vuodelle 1928 myönnettyt varat olivat tosiasiasa 16 mmk. Valtiopäivät 1934 AK IV.

¹⁶⁰ Erityisesti tätä aihetta käsiteltiin neuvoston kokouksessa 23.3.1933. Myös muistelmissaan Mannerheim korostaa tätä asiaa.

¹⁶¹ Nämä kasvut ilmavoimissakin ovat tyypillisiä. Jos yhtenä vuonna lisätään koneiden hankintaa, lisääntyvät seuraavasta vuodesta alkaen lentotunteihin menevät varat. Sosiaalidemokraattinen hallitus oli esittänyt käyttömomentille riittävät varat, mutta kehittämismenoja karsimalla pyrki hillitsemään käytön vaatimaa kasvua tulevina vuosina.

mä ei enää vaikuttanut puolustusmäärärahoihin.¹⁶²

Seuraavana vuonna tulo- ja menoarvion laati ja esitteli sosiaalidemokraattien vähemmistöhallitus, joka seikka näkyi vähennyksenä etenkin puolustusmäärärahaesityksessä. Esityksen saatetekstissä todettiin, että on katsottu välttämättömäksi huomattavasti vähentää puolustuslaitoksen menoja, jotta nämä tulisivat oikeampaan suhteeseen valtion muihin menoihin ja maan kantokykyyn. Hallituksen mukaan puolustusmenot tekivät tuolloin noin 10 prosenttia kaikista menoista. Ilmailu- ja insinööriteknillisten välineiden perusteluissa todettiin, että vaikka tukikohtien rakennustilanne mahdollistaisikin kolmen uuden laivueen perustamisen, tyydytään raha-asiallisista syistä vain kahden laivueen perustamiseen.¹⁶³ Valtiovarainvaliokunta lisäsi hallituksen esitykseen 2 miljoonaa markkaa kunnossapitoon ja 10 miljoonaa markkaa kehittämiseen. Edelliseen vuoteen verrattuna pienennys oli silti huomattava.

Vuoden 1928 valtiopäivillä palattiin jälleen normaaliin käytäntöön, jossa porvarillinen enemmistöhallitus esitti suurempia puolustusmäärärahoja kuin eduskunta sittemmin myönsi. Edellisen vuoden romahdus ilmavoimien rahoituksessa on varmaankin ollut pääsyyinä kansanedustaja Rantasen ja 15 muun edustajan toivomusaloitteelle tutkimuksen tekemiseksi ilmavoimien kehittämistarpeista sekä ilmavoimien rahoitusta koskevan lain aikaansaamiseksi¹⁶⁴. Perustellessaan ilmavoimien kehittämismäärärahan huomattavaa nousua edellisestä vuodesta, totesi pääministeri Sunila, että esitys on varmaankin sopuosoinnussa eduskunnan päätöksen kanssa aikaansaada laki ilmavoimien kehittämisestä. Valtiovarainvaliokuntaa ja eduskuntaa perustelut eivät tyydyttäneet, vaan kehittämisvarat pienenevät viidellä miljoonalla esitetyistä, käyttövarat jatkoivat kuitenkin kasvua edellisten vuosien tapaan. Oma vaikutuksensa ilmavoimien rahoituksen heikkoon kehitykseen oli varmasti laivastolain edellyttämällä yli 53 miljoonan markan menoerällä merivoimiin.

Vuoden 1929 valtiopäivillä hallitus esitti kehittämismäärärahan samansuuruisena kuin

¹⁶² Lähetekeskustelussa ja varsinaisessa käsittelyssä edustaja Schauman (rkp) aloitti keskustelun ilmavoimien hankinnoista koskien lisenssisopimusta Hollannista, puu/metallirakenteisia koneita ja vanhentuneita moottoreita. Schauman oli saanut muistion ilmavoimien sisältä. Valtioapäivät 1926, pöytäkirjat II. Saman muistion asiat olivat esillä vielä 1932 Oeschin komiteassa.

¹⁶³ Valtioapäivät 1927 Valtioneuvoston esitys n:o 12 13.8.1927

¹⁶⁴ Valtioapäivät 1928 Toivomusaloite n:o 13 9.2.1928 Aloitteen seurauksena nimitettiin ilmailuasiantuntijalautakunta, joka on käsitelty edellä. Lakia ilmavoimien rahoituksesta ei saatu aikaan. Vastauksessaan Rantasen aloitteeseen eduskunta kyllä kehoitti hallitusta teettämään tutkimuk-

eduskunta oli edellisenä vuonna hyväksynyt, mutta käyttö- ja kunnossapitoon esitettiin huomattavaa korotusta edellisten vuosien tapaan. Tätä esitystä eduskunta kuitenkin pienensi kahdella miljoonalla markalla perustellen vähennystä seuraavasti: ”*Koska Eduskunnan mielestä, katsoen niihin huomattaviin varoihin, joita viime vuosina on käytetty ilmailuvoimien kehittämiseksi, on tällä kertaa mahdollista tulla toimeen jonkun verran pienemmällä määrärahalla,....*”¹⁶⁵ Näin ilmavoimien johdon mieliharmi, eli määrärahojen epätasapainotus edellisen vuoden kehittämisen ja alkavan vuoden käytön välillä tapahtui taas.

Merkillepantavaa seuraavan vuoden tulo- ja menoarvion käsittelyssä on, että valtiontalous oli laman takia supistamistarpeiden edessä. Kuitenkin puolustusministeriön hallinnonalan menoja kasvatettiin huomattavasti. Perustelu valtiovarainministerin esityksessä oli kovin kahtiajakoinen: lisäämistä pidettiin välttämättömänä maanpuolustuskunnan vahvistamiseksi ja käytettiin tähän tarkoitukseen osoitetut varat osittain työttömyyden lieventämiseen. Yksityiskohtaisissa perusteluissa oli uutena piirteenä kaluston käytön lisäksi ohjaajakohtainen lentotuntitarve. Lentäjäoppilaan tuli saada lento-opetusta 110-130 lentotuntia ja sen jälkeen pitäisi ohjaajan lentää vähintään 100 tuntia vuodessa¹⁶⁶. Kehittämismäärärahojen kohdalla valtiovarain valiokunta totesi ilmavoimien 29 miljoonan olevan osa yhtenäistä hankintaohjelmaa¹⁶⁷, jossa seuraavien neljän vuoden aikana suunniteltiin vuosittaista 150 miljoonan käyttöä puolustusvoimien kehittämiseen. Toteuttamisaikaa pidentämällä valtiovarain valiokunta esitti supistettavaksi kaikkien puolustushaarojen osuutta, ilmavoimilta kuitenkin vähiten¹⁶⁸.

Vuoden 1932 tulo- ja menoarvion yksityiskohtaisessa käsittelyssä kävi selkeästi ilmi komiteatyöskentelyn, puolustusvoimien suunnitelmallisen kehittämisen ja eduskunnan vuodeksi kerrallaan myöntämien määrärahojen ongelmat. Puolustusministeri Lahdensuo kertasi avauspuheenvuorossaan eduskunnan edellisenä vuonna tekemän periaatepäätöksen ja valtionmenojen supistamislautakunnan esityksen ristiriidan: valtioneuvosto oli ennakoanut pe-

sen, sekä myös tekemään esityksen mainitusta laista.

¹⁶⁵ Toiset valtiopäivät 1929 Eduskunnan vastaus esitykseen n:o 37 20.12.1929

¹⁶⁶ Toiset valtiopäivät 1930 Hallituksen esitys n:o 1 17.10.1930

¹⁶⁷ Eduskunnalle oli annettu selvitys puolustusvoimien kehittämissohjelman tarpeesta. Puolustusministeri Lahdensuo tulo- ja menoarviokeskustelu 17.12.1931 Vp AK II. Tämä yleisesikunnan ja puolustusministeriön laatima nk hätäohjelma (700 mmk) oli perustana seuraaville perushankintaohjelmille 1930-luvun puoliväliin asti.

¹⁶⁸ Oesch ilmoitti Ruotsin sotilasasiamiehelle, että varojen jakaminen eri aselajeille riippui myös

rushankintamäärärahojen tarpeeksi 150 mmk/v vuosina 1932-1935, eduskunta oli sitä mieltä, että toteutusaikataulua on venytettävä yhdellä vuodella, jolloin selvitään 125 mmk:lla/v. Valtionmenojen supistamislautakunta taas laskee resurssien riittävän vain 75 mmk:aan/v. Valtioneuvosto oli päätenyt kompromissiin ja esitti 100 mmk:n perushankintoja, joista ilmavoimien osuus oli neljä miljoonaa edellisvuotta vähemmin, 25 mmk. Valtiovarainvaliokunta vähensi esityksessään ilman eri perusteluita noita määrärahoja 12 mmk, josta ilmavoimien osuus oli 3 mmk. Puolustusministeri puolusti pitkässä puheenvuorossa valtioneuvoston esitystä erityisesti kahdella perusteella, jotka molemmat koskivat erityisesti ilmailuun. Ensinnäkin supistamistoimikunta oli perustellut supistustaan perushankintojen kohdalla vain sillä, että varoja oli jäänyt käyttämättä aikaisemmilta vuosilta. Ministerin mukaan varat tulitisiin kuitenkin suunnitellusti käyttämään tutkimus- ja kokeiluvaiheen jälkeen erityisesti kotimaiseen teollisuuteen. Toisena seikkana ministeri Lahdensuo toi esiin valmisteilla olleen kotimaisen lentokonemoottorivalmistuksen, jolla ongelmaksi koettua ilmailuun hankintojen kotimaisuusastetta saataisiin huomattavasti kasvatettua. Vetoisuus tuotti tulosta, eduskunta palautti perushankintamäärärahat valtioneuvoston esityksen mukaiseksi¹⁶⁹. Eduskunnan aiemmin jo hyväksymä hätäohjelma oli kokonaisuutena kuitenkin vesittynyt myös ilmailuun osalta.

Taulukko 4. Ilmailuun hankintavarojen muutokset ylimääräisessä menoarviossa ja 9. pääluokassa 1927 – 1932

Vuosi	1927	1928	1929	1930	1931	1932
Valtioneuvoston esitys	26+7	6+9	22+15	17+18	29+18	25+17
Valtiovarainvaliokunnan esitys	26+7	16+11	17+13	17+16	25+18	22+17
Eduskunnan päätös	26+7	16+11	17+13	17+16	25+18	25+17
Tilinpäätös	26+7	16+11	17+13	17+16	25+18	25+17

Lähde: Valtionpäivien asiakirjat 1926 – 1933. (Ensimmäinen luku on perushankintaan (Y.M.) ja toinen kunnossapitoon (9.pl) tarkoitettut varat. Luvut muuttamattomina asiakirjoista.)

Tältä aikajaksolta ei ole löytynyt varsinaisia esityksiä ilmailuun menoarvioksi. Joidenkin

siitä, mitä Ruotsi voisi toimittaa Suomelle sotatilanteessa. Turtola 1984

vuosien osalta on kirjeenvaihtoa, jossa puolustusministeriö pyysi tekemään tarkkojen markkamäärien suuruisia supistuksia ilmavoimien erillisiin määräraha-esityksiin. Nämä supistukset teki pyydetyn suuruisina ilmavoimien teknillinen osasto. Ilmavoimien oloja tutkimaan asetetun toimikunnan mukaan ilmavoimien esikunta ilmoitti saaneensa noin puolet vuosina 1927 – 1930 esittämistään hankintavaroista.¹⁷⁰

Komiteatyöskentelyn tulokset sisälsivät joitakin maltillisia kehitysehdotuksia, jotka kuitenkin tällä aikajaksolla jäivät hyödyntämättä. Syitä tähän on löydettävissä useitakin. Laivastolaki söi kiistatta resursseja muualta puolustusvoimista, erityisesti kärsimään joutui ilmavoimat. Laman alkaminen ei myöskään mahdollistanut absoluuttisen rahamäärän kasvattamista ilmavoimienkaan kehittämisessä. Vastuunjako kehityssuunnittelun, hankintojen ja käytännön johtamisen suhteen oli ristiriitainen. Lisäksi ilmavoimien komentajalta puuttui selvästi riittävä karisma, jotta hän olisi saanut ajettua puolustushaaransa asioita läpi yleisesikunnasta alkaen aina eduskuntaan saakka. Ilmavoimia kyllä esiteltiin laajasti, yleensä kuitenkin tavallisille kansalaisille, mutta tuonkin toiminnan varsinainen tarkoitus jäi kertomatta, ehkä siksi tuloksetkin jäivät saavuttamatta. Komentajan toiminnan aktiivisuuden vertailu eduskunnan myöntämiin budjettivaroihin osoittaa, että ilmavoimissa oltiin tyytyväisiä niin kauan kuin rahat pysyivät ennallaan, vasta sosialidemokraattien vähemmistöhallituksen aikaansaama määrärahojen pudotus alle puoleen herätti johdon barrikaadeille. Silloinkin toiminta oli epäsuoraa vaikuttamista ilmailuasiantuntija-lautakunnan ja edellämainittujen toimintanäytösten kautta. Toiminnan tulokset olivat melko vaatimattomia, vuoden 1927 tasolle päästiin vasta 1931.

3.6. Ilmavoimat kansantaloudessa ja puolustusvoimissa.

Tällä aikajaksolla valtion ja myös ilmavoimien rahankäyttöön vaikutti oleellisesti vuonna 1929 Yhdysvalloista liikkeelle lähtenyt kansainvälinen lama. Kansantulo kävikin alimmillaan vuonna 1931 samalla tasolla kuin vuonna 1925, oltuaan vuonna 1928 ylimmillään 25 prosenttia suurempi. Valtion kokonaismenot noudattivat likipitään samaa kaavaa, korkeimmillaan oltiin vuonna 1928 viidessä miljardissa silloisessa markassa, josta alimmillaan

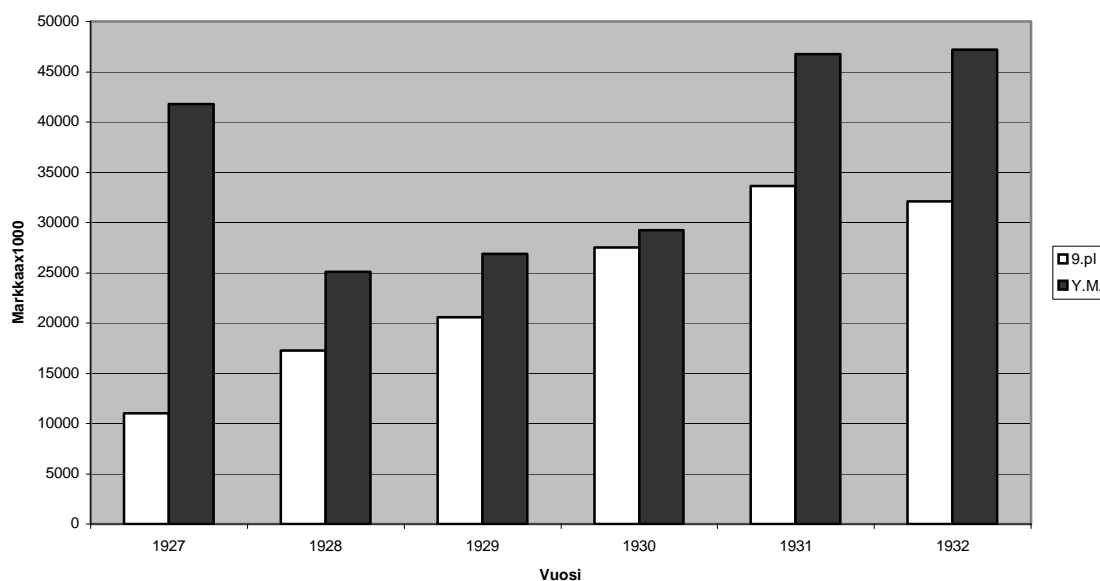
¹⁶⁹ Valtiopäivät 1931 tulo- ja menoarviokeskustelu 17.12.1931

¹⁷⁰ Myös tämä nk Oeschin toimikunta aikanaan ihmetteli ilmavoimien esitysten puuttumista. Sark Toimikunnan mietintö 18.6.1932 s.32-33. Myös Juottonen 1997 s.155

vajottiin vuonna 1931 4,2 miljardiin markkaan¹⁷¹. Laskua oli siis 16 prosenttia ylimmästä pisteestä.

Valtiovarainministerien esittelypuheiden mukaan eri vuosien menojen nousuissa oli joitakin painopistealueita. Vuoden 1927 menoissa nousupaineita aiheutti virkamiesten palkkaisen tasokorotus. Seuraavana vuonna sosialidemokraattien tekemässä menoarviossa sosiaalimenot nousivat, samoin koulukustannukset sekä kansa- että oppikoulujen osalta, lisäksi siirtyminen kahdeksantuntiseen työpäivään aiheutti lisäkustannuksia. Myös puolustusmenoissa oli nousua varsinkin laivastolain vaikutuksesta vuoteen 1931 asti. Vuonna 1931 nousua oli etenkin puolustusmenoissa ja työttömyysmäärärahoissa. Seuraavana vuonna laman johdosta aiheutui menoihin yleistä laskua, joka ei vaikuttanut puolustusmenoihin juurikaan.

Kuvio 7. Ilmavoimien hankintavarat vakinaisissa ja ylimääräisissä menoissa 1927-1932

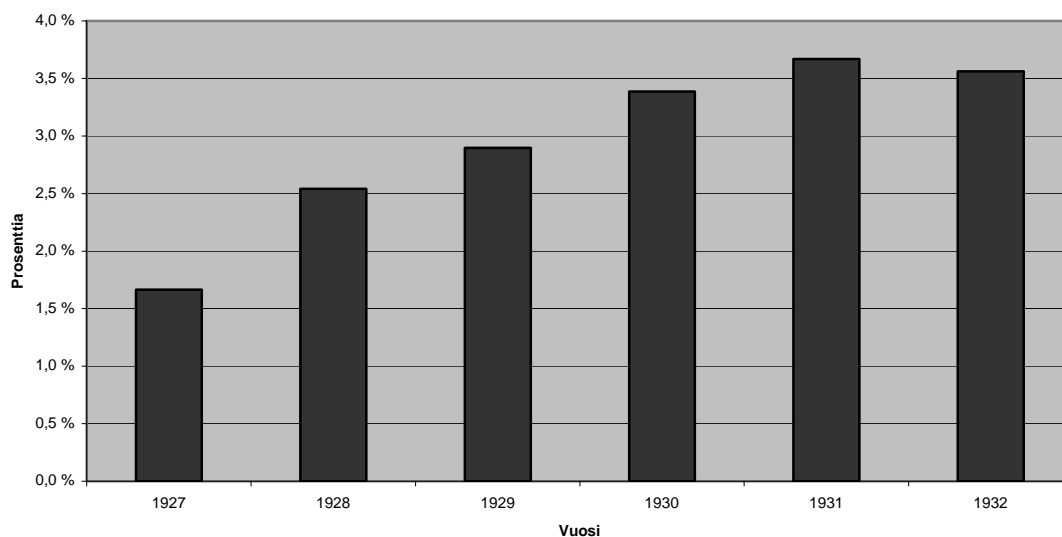
Lähde: Valtiopäivien asiakirjat 1928 – 1933, tilinpäätökset. Markka-arvot muutettu vuoden 2004 arvoon.

Ilmavoimien kaluston uusintaan ja kunnossapitoon (9.pl) tarkoitettujen varojen reaalin kasvu oli koko tällä ajanjaksolla melko tasaista. Vuoden 1932 pieni lasku oli seurausta laman vaatimasta yleisestä säästötavoitteesta. Kokonaisuutena ilmavoimien yhdeksän-

¹⁷¹ Vuodesta 1932 talousarvion järjestelmää muutettiin niin paljon, että kokonaisluvut eivät ole edellisiin vuosiin vertailukelpoisia. Vuoden 1932 kokonaismenot tilinpäätöksen mukaan olivat 3 mrdmk.

pääluokan kunnossapitovarojen reaaliarvo kolminkertaistui tällä aikavälillä. Sen sijaan perushankintamäärärahoissa näkyi selvästi sosialidemokraattisen hallituksen vuonna 1927 aikaansaama supistus, joka jatkui laivastolain varjossa vuoteen 1931, jolloin ”hätäohjelman” nostava vaikutus alkoi näkyä. 1920-luvun puolivälissä saavutettu taso ylitettiin 1931 noin kymmenellä prosentilla, mutta tällöin jouduttiin jo pitkällisiin selvittelyihin hankintojen ja kokonaiskehityksen heikosta hoitamisesta. Diagrammi kertoo kuitenkin selkeästi mistä oli kysymys; dramaattisesti romahtaneilla perushankintavaroilla ei yksinkertaisesti ollut mitään mahdollisuuksia saada todellista kehitystä aikaan.

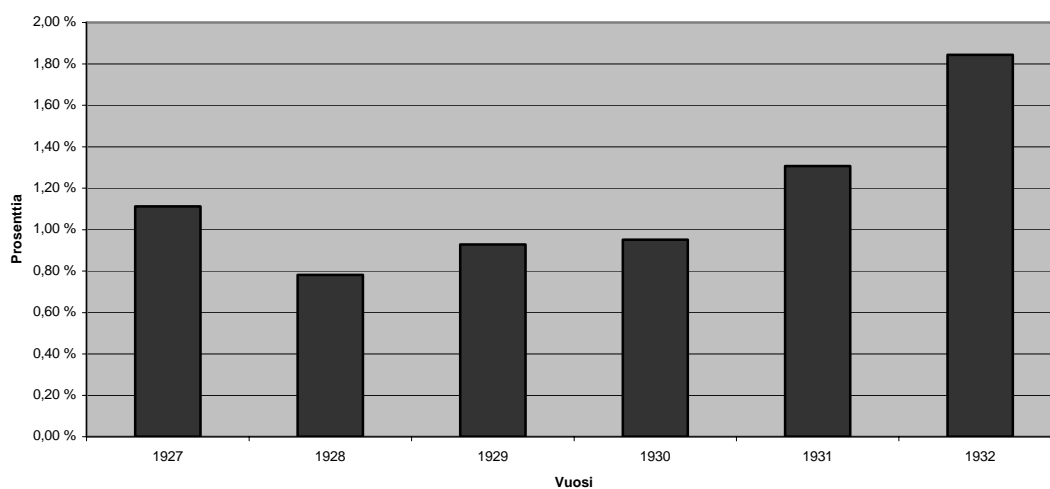
Kuvio 8. Ilmavoimien uusintavarat prosentteina puolustusvoimien vakinaisista menoista

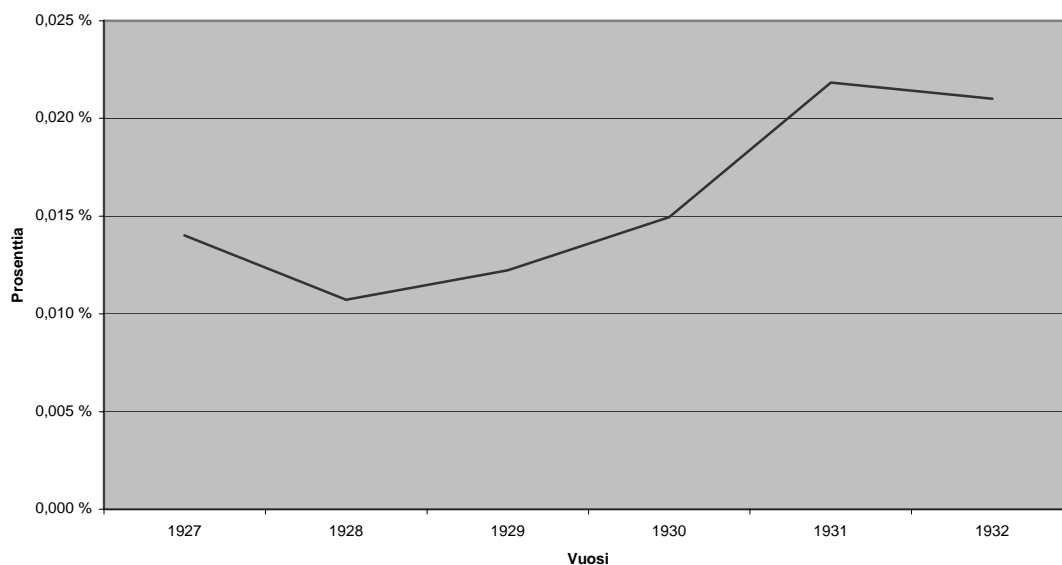
Lähde: Valtiopäivien asiakirjat 1928 – 1933, tilinpäätökset.

Vaikka ilmavoimien uusintojen rahamäärä pienenkään voimakkaasti 1928, pystyi se kuitenkin kasvattamaan puolustusvoimien sisäistä osuuttaan koko aikajakson. Sosialidemokraattinen hallitus tai puolustusvoimien johto eivät siis mitenkään syrjineet ilmavoimia erikseen. Vuoden 1932 pieni lasku johtui eduskunnan taipumuksesta käsitellä kokonaislukuja, tässä tapauksessa yksikkönä oli miljoona markkaa, joka samalla kertoo vähennyksen periaatteellisesta luonteesta.

Kuvio 9. Ilmavoimien kokonaismenot prosentteina valtion kokonaismenoista 1927-1932

Kuvio 10. Ilmavoimien hankintamenot prosentteina kansantulosta

Lähde: Valtiopäivien asiakirjat 1928 – 1933, tilinpäätökset. Hjerppe, Riitta 1988.

Valtion kokonaismenoista ilmavoimat ei kyennyt kasvattamaan osuuttaan kovin hyvin. Vuoden 1932 näennäinen voimakas nousu johtui muuttuneesta budjettikäytännöstä. Paremman kuvan antaakin vertailu kansantuloon joka osoittaa sen, että vuoden 1927 taso saavutettiin vasta 1930, ja vuonna 1932 todellisuudessa investointirahoitus pieneni. Syy viimeksi mainittuun oli ilmavoimien epäselviä olojen selvittely julkisuudessa ja etenkin edus-

kunnassa. Lisäksi 1920-luvun puolivälin jälkeen vaikuttivat puolustusmenojen kasvuun yleisellä tasolla Genevessä alkaneet Kansainliiton aseidenriisuntaneuvottelut.¹⁷² Noissa neuvotteluissa Suomen ilmavoimille suunniteltu koko oli jo konemäärissä todellisuudessa ylitettykin. Koko aikajaksolla ilmavoimien osuus kansantulosta puolitoistakertaistui, joka osoittaa kyllä arvostuksen nousua, mutta on kuitenkin heikompi tulos kuin edellisellä tai seuraavalla jaksolla.

4. PUOLUSTUSNEUVOSTO TOI RYHTIÄ 1932 – 1939

4.1. Lundqvistin komentajakausi

Jarl F Lundqvist oli jääkäriupseeri, joka oli saanut perusteellisen pitkän linjan tykistöupseerikoulutuksen. Jääkäriksi hän värväytyi 17.9.1915 ja palveli ensin jääkäripataljoona 27:ssä ja vuodesta 1916 alkaen tykistössä, yleten jo Saksassa yliluutnantiksi.¹⁷³ Palattuaan Suomeen Lundqvist osallistui kansalaissotaan jääkärikykistössä edeten tykistörikaatin esikuntapäälliköksi. Sodan jälkeen hän jäi puolustusvoimien palvelukseen tykistöön ja kävi Fontainebleaun tykistökoulun 1920-1921, sekä Metz'n taktisen tykistökoulun 1928. Korkeamman sotilaskoulutuksen hän suoritti Pariisin sotakorkeakoulussa 1928-1930. Ennen nousemistaan ilmavoimien komentajaksi oli eversti Lundqvist kenttätykistörykmentti 3:n komentaja.¹⁷⁴ Kuudentoista vuoden tykistöpalvelun taustaa vasten on hyvin ymmärrettävää hänen suuntautumisensa ilmavoimien toimintamalleissa hyvin yksipuolisesti pommitustoimintaan.

Eversti Lundqvistin tultua ilmavoimien komentajaksi, palasi yhteistoiminta puolustusvoimien ylimmän johdon ja yleisesikunnan suuntaan normaalin aktiiviseksi. Heti vuoden 1933 alussa Lundqvist lähetti sotaväen päällikölle kaksikin muistiota koskien yleisesikunnan tekemää ilmavoimien kehitysohjelmaa vuodelta 1931. Esitettyään ensin joitakin toiminnallisia muutoksia joukko-osastojen ryhmytyksiin, esitti hän seuraavalle kolmelle vuodelle tarkan rakennus- ja hankintaohjelman, sekä sitä seuraaville neljälle vuodelle ylimalkaisen ohjelman. Ilmavoimien toiminnallisessa painopisteessä hän hylkäsi eversti Vuoren käänty-

¹⁷² Paasivirta 1984

¹⁷³ Suomen jääkärien elämäkerrasto 1975

¹⁷⁴ Puolustusvoimien upseeristo

misen hävittäjätoimintaan ja palasi puolustusrevisionin ja uudestijärjestelytoimikunnan mielipiteisiin. Kirjelmän loppuun Lundqvist on liittänyt hyvin somersalomaisen yhteenvedon. ”Tässä yhteydessä en voi olla korostamatta sitä etumatkaa, jonka meripuolustus taitavan propagandan ja taitavan valmistelutyön tuloksena on IlmV:iin verrattuna saavuttanut”¹⁷⁵ Johtopäätöksenä komentaja totesi, että ellei lähivuosina voida uhrata enemmän varoja kuin vuosina 1930-1933 keskimäärin, tulisi senhetkinenkin 12 laivueen ohjelma supistaa siihen kokoon kuin todelliset määrärahat mahdollistivat.¹⁷⁶ Yleisesikunnan päällikkö lähettikin kesällä 1933 puolustusministerille perustellun esityksen Lundqvistin laatiman kehityssuunnitelman hyväksymiseksi. Keskeisiä kysymyksiä kenraalimajuri Oeschin mukaan olivat toteuttamisaikataulu, laivueiden perustamisjärjestys ja taloudellinen toteuttamistapa.¹⁷⁷

Kuukautta edellä esiteltyjen suunnitelmien jälkeen ilmavoimien komentaja lähetti hieman tingityt esitykset ylimääräiseksi menoarvioksi (20.pl) puolustusministeriöön ja vakituiseksi menoarvioksi (9.pl) yleisesikuntaan.¹⁷⁸ Samassa yhteydessä hän pyysi sotaväen päälliköltä luvan lähettää edellä selvitetyn kehityssuunnitelmansa myös puolustusministerille, koska ”ilman tätä asiakirjaa ei puolustusministeri saata asiallisesti käsitellä Ilmavoimien menoarvioehdotusta v:lle 1934...” Lundqvistin esitys menikin puolustusministeriöstä eteenpäin sellaisenaan, mutta joutui vastatuuleen valtionvarain valiokunnassa. Komentajan valiokunnan jäsenille lähettämä selvitys ei auttanut budjetin varsinaisessa käsittelyssä, mutta lisämenoarviossa ilmavoimien esitys osittain jopa lisääntyikin.¹⁷⁹

Eversti Lundqvist esitti sotaväen päällikölle lokakuussa 1933 ilmavoimien menoarvion käsittelyyn huomattavaa uudistusta. Syy oli seuraava: ”...nykyisen järjestelmän vallitessa minulta puuttuvat kaikki mahdollisuudet vaikuttaa riittävän tehokkaasti menoarvion eri

¹⁷⁵ Tämä lausunto on aikalaismielipide senhetkisestä tilanteesta, joka on jäänyt sitkeästi kuvaamaan koko talvisotaa edeltävän aikajakson tilannetta. Tässä työssä osoitan, että tilanne ei ollut näin yksioikoinen.

¹⁷⁶ Sark Ilmavoimien esikunta järj- ja lkp tsto 1933 F 14 Kirjelmän toisena allekirjoittajana oli everstiluutnantti A Snellman, joka oli siirtynyt yleisesikunnasta ilmavoimien esikuntapäälliköksi.

¹⁷⁷ Samassa kirjelmässä kenraalimajuri Oesch ehdotti, että puolustusministeriö esittäisi hallitukselle koko puolustusvoimista tehtäväksi uuden 5-vuotisohjelman. Hän myös esitti, että asiasta säädettäisiin laki ja rahoitus turvattaisiin lainarahalla. Sark Ilmavoimien esikunta järjestely ja liikekannallepanotoimisto salainen kirjeistö 1933 F 14

¹⁷⁸ Käytännön mukaan siis uusinta- ja perushankintavarojen budjettiesitysten valmistelu eteni eri reittejä, joka varmasti edesauttoi epätasapainoista kehitystä.

¹⁷⁹ Sark Ilmavoimien esikunta järj- ja lkp tsto 1933 F 14

lukujen ja niiden momenttien osottamien varojen käyttöön Ilmavoimien etujen mukaisesti. Erikoisesti esiintyvät vaikeudet taisteluvälineiden, alusten ilmailu- ja insinööriteknillisten välineiden sekä kiinteistöjen hankinnassa ja hoidossa.” Sitten komentaja esitti lähes kaikkien momenttien erottamista maa- ja merivoimien luvuista, sekä myös ilmavoimien perushankintamäärärahojen merkitsemistä erillisinä ylimääräisen menoarvion kahdenteenkymmenenteen pääluokkaan. Puolustusministerille osoitetussa lausunnossa sotaväen päällikkö ei puoltanut esitystä, lähinnä oman ja puolustusministeriön sekä yleisesikunnan päätösvallan supistumiseen vedoten. Perushankintamäärärahojen jaottelua hänkin puolsi, vaikka ne juuri oli ensimmäistä kertaa yhdistetty meneillään olevan vuoden tulo- ja menoarviossa. Molemmat muutokset hautautuivat komiteoihin, jatkossa kaikkien puolustushaarojen määrärahoja käsiteltiinkin yhä tarkemmin ja pitkällä tähtäyksellä puolustusneuvostossa ja perushankintoja suunnittelemaan asetetuissa komiteoissa.¹⁸⁰

Edellisessä luvussa käsitellyn ilmavoimien oloja tutkimaan asetetun komitean työn tuloksena ilmavoimien komentajan asemaa ilmavoimien hankinnoista päätettäessä vahvistettiin vuoden 1934 alusta alkaen selvästi. Puolustusministeriön teknillisen osaston ilmavoimatoimisto lakkautettiin ja ilmavoimien esikunta ja komentaja saivat sen tehtävät. Täten ilmavoimien komentajan tehtäviin tuli osittain niiden budjettiasioiden valmistelu, joiden käyttöön vaikuttamisesta hän oli edellisenä vuonna huolissaan. Jatkossa ilmavoimien esikunta oli mm hankintojen valmistelija ja suorittaja.¹⁸¹ Ilmavoimien komentaja vahvistikin loppuvuonna 1934 käyttöön ”Ilmavoimien esikunnan virkaohjeet esikunnan toimiessa puolustusministeriön elimenä”. Ohjeessa oli ensin lueteltu komentajan ja esikunnan tehtävät, jotka oli lisäksi erikseen jaoteltu toimistoittain. Komentajan osalta oleellisin tehtävä oli ilmaisuusasioiden esittelijänä toimiminen puolustusministeriössä, johon liittyi myös ratkaisuvalltuuksia. Ilmavoimien esikunnan tehtäväluettelo oli huomattavasti pitempi, käsittäen osia koko päätöksentekoketjusta: menoarvion laadinta, määrärahojen käyttösuunnitelman laadinta, hankintojen valmistelu ja suoritus, hankitun kaluston vastaanotto ja jako, kokeilujen suoritus, määrärahojen käytön valvonta, ym.¹⁸²

Ilmavoimien kehittämistä 1930-luvun alkupuolella ohjanneet asiakirjat olivat melko epä-

¹⁸⁰ Sark Puolustusministeriön yleinen kirjeistö 1933 F 139

¹⁸¹ Sark Puolustusministeriön yleinen kirjeistö 1934 F 147

¹⁸² Sark Puolustusministeriön keskusosasto kirjeistö 1934 F 147

määräisiä, johtuen varmaankin ilmavoimien edellisen komentajan ja yleisesikunnan kiistasta ilmavoimien päätehtävästä. Puolustusrevisionin mietintö oli vuodelta 1926 ja sekin perustui ilmavoimien osalta 1924 tehtyyn pohjatyöhön. Ilmailuasiantuntijalautakunnan mietintö ei tuonut suuria muutoksia ilmastrategiaan. Uudestijärjestelytoimikunnan työn yhteydessä valmistunut ”ilmavoimien yleiset tehtävät sodassa Venäjää vastaan” oli yleisesikunnan tekemä ja sotaväen päällikön ”valmistelutöiden perustaksi” vahvistama asiakirja, mutta silti luonteeltaan epävirallinen ohje. Se poikkesi edellisistä oikeastaan vain siten, että se korosti entistä enemmän tiedustelutoimintaa osana kaukotoimintalaivueiden tehtäviä.¹⁸³ Lisäksi yleisesikunta oli tehnyt vuonna 1932 promemorian ”ilmavoimien kehitysohjelma”, jota oli käsitelty myös puolustusneuvostossa.

Ohjeistusta pyrittiin selkiyttämään 1934 yleisesikunnan ja sotaväen päällikön arvovallalla. Yleisesikunnan ilmapuolustusupseeri, everstiluutnantti Snellman laati kaksi asiakirjaa yhteisotsikolla ”*Ilmapuolustustilanne 1933-34 ja sen edellyttämät muutokset ilmavoimien ja ilmatorjunnan kehitysohjelmiin*”. Näissä asiakirjoissa ilmavoimien tehtävät pysyivät ennallaan, mutta Neuvostoliiton ilmavoimien voimakkaan kehityksen takia Snellman esitti huomattavia kalustollisia muutoksia.¹⁸⁴ Yleisesikunta pyysi asiakirjoista ja niistä pidetystä esitelmästä lausunnon ilmavoimien komentajalta, jossa eversti Lundqvist asettui eri linjoille kuin Snellman. Ilmavoimien johto piti esitystä liian kalliina lentokaluston, tukikohtien sekä henkilökunnan kannalta. Eversti Lundqvist esittikin, että ensin tulee toteuttaa hänen tekemänsä ohjelma ja päättää sen jälkeen, onko Suomen puolustusvoimilla varaa ryhtyä näin radikaaliin ja kalliiseen ohjelmaan.¹⁸⁵ Syntyneitä erimielisyyttä pyrittiin ratkaisemaan yleisesikunnan päällikön, kenraalimajuri Karl Oeschin johdolla tapahtuneessa kokoontumisessa, jossa olivat mukana eversti Lundqvist ilmavoimista ja eversti Aksel Airo, sekä muistioiden laatija, everstiluutnantti Aarne Snellman. Tarkoituksena oli selvittää erimielisyydet ja valmistaa maaperää yhteisesti hyväksytyillä suuntaviivoilla ilmavoimien kehitystyössä. Aiheen käsittely jakaantui ilmavoimien tehtävien ja ryhmytyksen selvitykseen, takti-

¹⁸³ Sark Ilmavoimien esikunta järj- ja lkptsto 1933-1939 F 31 Ye, os 3. optsto n:o206/VK27/op.sal

¹⁸⁴ Everstiluutnantti Snellman esitti rajallisista resursseista johtuen siirtymistä kokonaan uuteen tyyppijaotteluun ja tehtäviin. Ilmavoimille tulisi hankkia vain keveitä ja raskaita hävittäjiä, moilemmat kaksipaikkaisina. Päätehtäväksi tulisi hävittäjätorjunta vihollisen pommittajamuodostelmia vastaan. Siis myös everstiluutnantti A Snellman oli uusi pommitustoiminnasta irtautuja.

¹⁸⁵ Sark ilmavoimien esikunta järj- ja lkptsto salainen kirjeistö 1934 F 16. Vastineessaan ilmavoimien komentaja kritisoi ensisijaisesti esityksen kustannuksia. Lisäksi hänen mukaansa hävit-

sen kehityksen ja lentokonetyyppien selvitykseen sekä ilmavoimien sijoituksen selvitykseen. Tuloksena ilmavoimien päätehtävänä pysyi edelleen kaukotoiminta, mutta tiedusteluun tarvittavaa konemäärää todettiin voitavan vähentää. Konetyyppien kohdalla katsottiin voitavan edelleen vähentää eri tyyppejä siten, että keskityttäisiin jatkossa raskaaseen ja keveään taistelukoneeseen. Näistä raskas toimisi kaikessa kaukotoiminnassa ja kevyt 2-paikkainen lähialueella, hävittäjätoiminta mukaan lukien. Kevyen kaksipaikkaisen osalta ilmavoimien komentaja jätti muistioon varauman lausua mielipide vielä erikseen. Tukikohtien sijoittelussa päätettiin, että Kannaksen alueelle ei enää rakenneta tukikohtia, vaan haetaan ryhmitukseen syvyyttä Sisä-Suomesta. Yleisesikunnan ilmapuolustusupseeri ja ilmavoimat saivat tehtäväksi yhdessä laatia jälleen uudet kustannusarviolaskelmat 17 laivueen ohjelmaa varten.¹⁸⁶

Loppuvuodesta 1934 yleisesikunnan muistioissaan esittämien muutosten tilanne oli yhä selvittämättä ja yleisesikunta huolissaan, koska ”lähiaikoina on odotettavissa huomattava määrärahojen saanti ilmavoimille”. Niinpä yleisesikunta käski ilmavoimien komentajaa tarkastamaan kantansa asiassa ja määräraikaan mennessä ilmoittamaan kantansa sotaväen päällikölle.¹⁸⁷ Tässä asiassa ilmavoimien komentaja oli kuitenkin kahden tulen välissä myös oman puolustushaaransa sisällä. Pommikoneiden suosimista vastusti majuri Rickhard Lorenzin vetämä hävittäjälentäjien ryhmittymä, joten kokonaan uudenlainen konetyyppi ei mahtunut mihinkään kohtaan ilmavoimien organisaatiota.¹⁸⁸ Niinpä asia säilyi avoimena, kunnes aika sen hoiti vuoden 1936 hävittäjäkonepäätöksissä, kuten seuraavissa kappaleissa ilmenee.

Jatkossa ilmavoimien suunnittelu näyttää siirtyneen yhä vahvemmin ilmavoimien komentajan ja puolustusneuvoston välille, sekä perushankintakomiteoiden työn yhteydessä tehdyksi työksi. Sotaväen päällikkö ja yleisesikunnan päällikkö olivat sopivasti puolustusneuvoston jäseniä ja puolustusministerikin yleensä kokouksissa paikalla. Hankintojen käytännön toteuttamisessa luonnollisesti noudatettiin voimassaolevaa organisaatiota, eli ilmavoimien

täjätoiminta ei mitenkään voi olla ilmavoimiemme ensisijainen tehtävä.

¹⁸⁶ Sark Yleisesikunnan kirjeistö Op.3/YE 1935-37 T2864/10 Tämä laskelma laadittiin hyvin ylimalkaisena. Asia pysyi jatkuvasti esillä, ja tarkka kustannuslaskelma on tehty mm vuonna 1937. Perushankintamäärärahoihin lisäys olisi tällöin ollut yhteensä 363 mmk ja vuotuisten ylläpitomenojen lisäys 76 mmk.

¹⁸⁷ Sark Ilmavoimien esikunta järj- ja lkptsto salainen kirjeistö 1934 F 16

¹⁸⁸ Lorenz 1953

esikunta ja komentaja puolustusministeriön esittelijänä tekivät käytännön valmistelutyöt sotaväen päällikön tekemien päätösten mukaisesti, eduskunnan myöntämien valtuuksien puitteissa.

Ilmavoimien komentajan ja yleisesikunnan välillä oli vuoden 1935 aikana kädenvääntöä ilmavoimien päätehtävästä sodan alkuvaiheessa. Toukokuussa eversti Lundqvist pyysi sotaväen päällikölle osoitetussa kirjeessä päätöstä yhden hävittäjälaivueen kaluston uusimiseksi, koska hänen mukaansa ensimmäinen tehtävä oli liikekannallepanon suojaaminen Viipurin ja Kannaksen alueella. Heinäkuussa tuo päätös tulikin, mutta se olikin selkeä käsky hankkia edellisenä vuonna kiistan aiheena ollut kaksipaikkainen kone, koska se soveltuisi myös syöksypommitukseen. Syyskuussa eversti Lundqvist kysyi ministeriön nimissä sotaväen päälliköltä ainoan soveliaan kaksipaikkaisen hävittäjätyypin tietojen saatteena, että täyttääkö kone taktiset vaatimukset, jotta hankintaan voitaisiin ryhtyä.¹⁸⁹ Vastustus näytti ilmavoimien puolella hävittäjälaivueessa ollen kova. Asia ei lähtenyt etenemään ja siitä keskusteltiin ilman tulosta seuraavan kerran puolustusneuvostossa kuukautta myöhemmin¹⁹⁰.

Elokuussa samana vuonna ilmavoimien komentaja lähestyi sotaväen päällikköä, tällä kertaa pommikonehankinnoissa. Lundqvistin saamien ennakkotietojen mukaan ensimmäinen tehtävä olisikin offensiivinen pommitustoiminta ja hän pyysikin sotaväen päällikköä ryhtymään toimenpiteisiin jo periaatteessa päätetyn pommikonelaiivueen hankinnan käynnistämiseksi. Tämä asia etenikin nopeasti, kun puolustusneuvostokin taipui seuraavan vuoden alussa ilmavoimien haluamaan nopeaan ja saksalaista edullisempaan englantilaiseen koneeseen.¹⁹¹

Vuonna 1936 ei virallisia neuvotteluja ilmavoimien roolin muutoksista käyty, koko toiminta keskittyi kalustokysymyksiin. Alkuvuodesta saatiin kaksimoottoristen pommikoneiden hankinta päätettyä ilmavoimien komentajan esittämässä muodossa, kun sotaväen päällikkö vei asian puolustusneuvostoon. Sama menettely toistui yhteistoimintakoneen osalta huhtikuussa, tosin sotaväen päällikkö ja puolustusneuvosto olivat tyypin suhteen epäileväisiä ja

¹⁸⁹ Sark Ilmavoimien esikunta järjestely- ja liikekannallepanotoimisto 1935 F21

¹⁹⁰ Sark Puolustusneuvoston kokouspöytäkirja 25.10.1935

¹⁹¹ Sark Ilmavoimien esikunta järjestely- ja lkptsto 1935 F 21

suostuivat vain yhden laivueen hankintaan. Seuraavien laivueiden osalta haluttiin odottaa parempien koneiden tuloa markkinoille¹⁹². Loppuvuodesta saatiin vihdoinkin päätökseen ilmavoimien ja yleisesikunnan kiista yksi/kaksipaikkaisen hävittäjän hankinnasta. Yleisesikunta antoi periksi vaatimuksestaan koneen soveltumisesta myös syöksypommitukseen ja ilmavoimat sai luvan hankkia yksipaikkaisia hävittäjiä. Esitettyyn hävittäjätyyppiin puolustusneuvostossa ei oltu taaskaan täysin tyytyväisiä ja hankintamalli olikin siksi sama kuin yhteistoimintakoneiden osalta samalta tehtaalta: hankittiin vain yksi laivue ja toivottiin parempia koneita ilmaantuvan markkinoille. Päätöksenteon perusteena oli eduskunnankin edellyttämä lisenssivalmistusmahdollisuus kotimaassa.¹⁹³

Yleisesikunta esitti huhtikuussa vuonna 1936 huolestumisensa ilmavoimien perushankintojen toteuttamismahdollisuuksista, kahdentoista laivueen ohjelmakin näytti karkaavan perushankintamäärärahojen ulkopuolelle. Ilmavoimien komentaja esitti ratkaisumallinsa ja näin päädyttiinkin malliin, jossa jätettiin laivueiden varakoneet hankkimatta ja päätettiin siirtää osa ilmavoimien hankintojen rahoituksesta yhdeksännen pääluokan puolelle.¹⁹⁴ Näin ilmavoimat oli perushankintojen puolella lyönyt päänsä kattoon, osuus alkoi jatkossa pienentyä muiden aselajien tarpeiden hyväksi. Paluu molempien pääluokkien käyttöön samaan tarkoitukseen oli vastoin eduskunnan tilintarkastajien lausuntoa 1930-luvun alkupuolen käytännöstä.

Vuoden 1937 aikana puolustuslaitosasetusta muutettiin kaksi kertaa: tammikuun 29 ja joulukuun 30 päivinä. Ilmavoimien komentajan yläpuolella suoraan tuli nyt olemaan puolustusministeriö, jossa toimivat sekä puolustusministeri että sotaväen päällikkö. He olivat hallintoviranomaisia, jotka olivat operatiivisessa suunnittelussa, vasta nyt laillistetun aseman saaneen, puolustusneuvoston puheenjohtajan alaisia. Ilmavoimien komentajan kannalta asiat oli asetuksessa määritetty selvästi: ”Sotilasilmailua, ilma-alusten ja ilmataisteluvälineiden hankintaa, korjausta ja hoitoa koskevat asiat käsitellään ilmavoimien esikunnassa, joka puolustusministeriön toimialaan kuuluvissa asioissa toimii ministeriön osastona.” Käytännössä ilmavoimien komentaja esitteli puolustushaaransa suurimmat hankinnat ja linjaukset edelleen myös puolustusneuvostossa.

¹⁹² Sark Puolustusneuvoston kokouspöytäkirjat 29.2. ja 23.4.1936

¹⁹³ Sark Ilmavoimien esikunta järj- ja lkptsto salainen kirjeistö 1936 F 23, F24

¹⁹⁴ Sark Ilmavoimien esikunta järjestely- ja liikekannallepanotoimisto salainen kirjeistö 1936, F24

Koko Lundqvistin komentajakauden ajan johtava hävittäjätoiminnan puolestapuhuja ilmavoimien sisällä oli majuri Richard Lorenz. Hän oli laivueenkomentajana Utissa ja vuodesta 1934 alkaen ilmavoimien esikunnassa, edeten koulutusosaston osastopäälliköksi ennen talvisotaa. Promemoriassaan vuodelta 1938¹⁹⁵ Lorenz esitti ilmavoimien kehittämislle radikaalia suunnanmuutosta, jossa hävittäjävoimaa olisi ollut viisi laivuetta ja pommikoneita vain kaksi laivuetta. Myös yleisesikunnan suunnasta alkoi samana vuonna painostus ilmavoimien suunnanmuutokseen, kun sinne ilmavoimatoimiston päälliköksi siirretty everstituutnantti Paavo Waris esitti hävittäjä- ja pommikonelaivueiden suhteeksi 4/3.¹⁹⁶ Ilmavoimien esikunta ja yleisesikunta siis ajoivat esimiestensä takana ratkaisua, johon puolustusneuvosto sitten päätyikin kesällä 1939.

Taulukko 4. Ilmavoimien joukkojen ja kaluston kehitys 1933 - 1939

Vuosi	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
Lentokoneita	173	157	187	193	200	n.240	301
Laivueita	8	8	8	8	8	9	10+4täydennyslv

Lähde: Sark Ilmavoimien päiväkäskyt 1933 – 1939, Ilmavoimien esikunta hankintatoimisto 1934-1937 Ha 71

Lentokalustotilanne läksi vuoden 1934 notkahduksen jälkeen tasaiseen nousuun. Koneet olivat edelleen pääosin sotatoimintaan kelpaamattomia, vuoteen 1937 asti koulu- ja harjoituskoneita kalustosta oli yli puolet. Jakson alkuosalla kyettiin lähinnä tiedusteluun ja rajoitettuun yhteistoimintaan maa- ja merivoimien kanssa. Vuodesta 1937 alkaen saatiin käyttöön Bristol Blenheim –kaukotoimintakoneita (pommitus ja tiedustelu), sekä Fokker D21 – hävittäjiä, jotka muodostivat jo oleellisen taistelukapasiteetin sekä määrän että laadun ansiosta.

4.2. Mannerheimin puolustusneuvosto ilmavoimien tueksi.

Johdannossa on selvitetty puolustusneuvoston syntyvaiheet ja toiminta 1920 luvulla. Puo-

¹⁹⁵ Sark P.M. 27.2.1938 maj R Lorenz T2864/16

lustusneuvoston rooli muuttui oleellisesti, kun Svinhufvud tuli presidentiksi maaliskuun alusta 1931. Presidentti katsoi itsensä sopimattomaksi puolustusvoimien ylipäälliköksi ja hän sopi kenraali Mannerheimin kanssa järjestelystä, jossa tämä suostui puolustusneuvoston puheenjohtajaksi sillä ennakkovarauksella, että hänestä tulisi myös puolustusvoimien ylipäällikkö sotatilanteessa.¹⁹⁷ Mannerheimin kaudella presidentiltä saatu tehtävä oli aloitteellinen: neuvoston tuli oma-aloitteisesti tehdä esityksiä puolustusvalmiuden tehostamiseksi ja se kokoontui puheenjohtajansa kutsusta. Jäseninä olivat sotaväen päällikkö, suojeluskuntien päällikkö, yleisesikunnan päällikkö sekä kaksi kolmeksi vuodeksi nimitettyä kenraalia. Neuvosto oli siis puhtaasti sotilaallinen, mutta puolustusministerillä oli oikeus osallistua sen kokouksiin, ja tarvittaessa neuvosto käytti eri alojen asiantuntijoita. Puolustusneuvoston organisaatiota uudistettiin 1.4.1938, johtuen puolustusvoimien ylimmän johdon uudelleenjärjestelystä.¹⁹⁸ Tällöin yleisesikunta tuli osaksi puolustusministeriötä, paitsi operatiivinen osasto, josta tuli puolustusneuvoston esikunta. Samassa yhteydessä merivoimien komentajasta tuli puolustusneuvoston jäsen, mutta ilmavoimien komentaja jätettiin ulkopuolelle, vaikkakin hän edelleen oli usein kokouksissa mukana asiantuntijana. Tämä järjestely saattoi olla Mannerheimilta henkilökysymyksiin perustuva ratkaisu, ilmavoimien roolin hän edelleen näki tärkeäksi.¹⁹⁹

Heti ensimmäisistä kokouksistaan alkaen puolustusneuvosto omaksui tavakseen lähettää muistioita vaikuttajille, normaalisti tasavallan presidentille ja puolustusministerille. Ensimmäisen toimintavuotensa aikana neuvosto esitti kirjallisesti vastustavan kantansa sekä valtioneuvoston 31.3.1931 asettaman valtion menojen supistamislautakunnan että valtioneuvoston raha-asiain valiokunnan esittämiin supistuksiin. Ensin mainittu esitti oleellisia supistuksia eduskunnan edellisenä vuonna hyväksymään viisivuotishjelmaan²⁰⁰ ja jälkimmäinen esitti hintojen voimakkaasta alenemisestä johtuvia leikkauksia myös puolustusmenoihin. Neuvosto hyväksyi hintojen alenemisen huomioimisen toimintamenoihin, muttei hankintamenoihin etenkin ilmavoimien osalta.²⁰¹ Koko puolustusneuvostossa toimimisen

¹⁹⁶ Sark T2864/16 Op.3/Ye Ilmavoimia koskevia muistioita 1936, 1938

¹⁹⁷ Östermanin kuvaus puolustusneuvoston uudistuksesta on hieman toinen. Österman 1966.

¹⁹⁸ Lisää puolustusneuvostosta Mannerheim 1952 ja Arimo 1987 s 31-33, Selen 1980 sekä Terä-Tervasmäki 1973.

¹⁹⁹ Selenin mielestä ratkaisu kuvasti merivoimien ilmavoimia itsenäisempää roolia puolustusvoimissa

²⁰⁰ Ohjelma tunnetaan kuvaavasti myös "Hätäohjelmana"

²⁰¹ Sark Puolustusneuvoston pöytäkirja 20.8.1931 ja asiakirjat 4 ja 13/31

ajan Mannerheim pyrki selvästi vahvistamaan ilmavoimia, nostaan sen omassa ajattelussaan tärkeysjärjestyksessä merivoimien ohi.²⁰² Muistelmissaan Mannerheim totesikin: ”Katsoen siihen, että laivasto-ohjelma nieli varoja, jotka olisi paljon paremmin tarvittu poistamaan armeijan ja ilmavoimien alkeellisia puutteita...”²⁰³

Uudistetun puolustusneuvoston aloittaessa työnsä, oli ilmavoimat nousset julkisuuteen voimakkaasti kielteisessä mielessä. Ilmavoimat oli koko olemassaolonsa ajan pyrkinyt kasvattamaan rooliaan puolustusvoimissa toimimalla kolmella eri alueella: sotaväen sisällä organisaation mukaisia käskyvaltasuhteita välillä ohittaenkin, valtionhallinnon suuntaan sekä ministeriöissä että eduskunnassa ja kolmanneksi vielä julkisuudessa mm lehtikirjoitteluin sekä yleisötilaisuuksin. Tuloksena tästä toiminnasta oli kuitenkin vain teoreettinen aseman tunnustus, rahoituksen saralla kallis puolustushaara oli jäänyt aikajärjestyksessä ensin kehittymättömän kansantalouden, sitten laivastolain ja lopuksi laman puristuksiin.

Muistelmissaan Mannerheim kritisoi eduskunnan epäjohtonmukaisuutta ilmavoimien määrärahojen myöntämisissä. Investointien ja käyttövarojen epäsuhtaisuus aiheutti joissakin tapauksissa mahdottomia tilanteita, kahta laivuetta varten myönnettiin valtuudet palkata vain toisen henkilökunta, vaikka laivueet sijaitsivat kaukana toisistaan.²⁰⁴ Ilmavoimat kompensoikin jatkuvasti tuota epäsuhtaa käyttämällä perushankintavaroja kunnossapitoon, tapa jota mm ensimmäinen perushankintaohjelmakomitea mietinnössään moitti, samoin eduskunnan tilintarkastajat.

Marsalkka Mannerheim sai tilaisuuksia myös kasvattaa tietämystään ilmavoimista. Hän osallistui vuoden 1934 aikana lentonäytöksiin Englannissa ja Saksassa. Erityisesti Englannissa, Hendonissa järjestetty lentonäytös teki häneen suuren vaikutuksen ilmavoimien toiminnan suhteen. Saksan tutustumisessa marsalkkaan vaikutti erityisesti sikäläisen teollisuuden korkea laatu. Mannerheim antoikin matkansa jälkeen lehdistölle lausunnon, jossa hän ilmaisi mielipiteenään, ”että meidänkin oli ehdottoman välttämätöntä sijoittaa lentoase oikeudenmukaiselle paikalleen puolustusjärjestelmässä, etenkin kun juuri tässä aselajissa

²⁰² Puolustusneuvosto piti 72 kokousta syyskuuhun 1939 mennessä. Kolmessakymmenessä kokouksessa käsiteltiin ilmavoimia, kahdessatoista kokouksessa ilmavoimat oli ainoa aihe. Sark Puolustusneuvoston pöytäkirjat 1931-39.

²⁰³ Mannerheimin muistelmat 1953 osa II s.12

²⁰⁴ Mannerheimin muistelmat 1953 osa II s.44

*voitiin ylittämättä taloudellista kantokykyämme saavuttaa pienimmin aineellisin uhrauksin ja vähimmin miehistöin suurin mahdollinen teho”.*²⁰⁵

Mannerheim teki Saksaan ja Ranskaan suuntautuneesta matkastaan muistion, jonka hän toimitti myös ilmavoimien komentajalle. Muistiossa hän esitteli paitsi lentokalustosta ja ilmastrategiasta saamansa tiedot, myös vaikutelmansa Saksan silloisesta ilmailualan johdosta. Ministeri Herman Göringin myönteiseen suhtautumiseen Suomeen voitiin Mannerheimin mukaan luottaa niin kauan kuin nykyjohto pysyisi siellä vallassa.²⁰⁶

Vuodesta 1935 alkaen kaikki ilmavoimien suuret hankinnat tulivat käsittelyyn myös puolustusneuvostossa, siellähän olivat yhtäaika paikalla kaikki sotaväen puolen keskeiset päättäjät, usein myöskin puolustusministeri. Heti ensimmäisenä vuonna puolustusneuvostossa olivat esillä lentokonemoottorihankinnat, hävittäjähankinnat ja pommikonehankinnat. Hankintamäärärahojen noususta kertoo paljon Utin hävittäjälaivueen kaluston uusimisen käsittely puolustusneuvostossa 25.10.1935. Puolustusministeri Oksala patisti neuvostoa tekemään tyyppivalinnan heti, koska seuraavan vuoden menoarvioesityksen läpimeno eduskunnassa on vaikeaa, jos edellisen vuoden rahoja on “...käyttämättä kymmeniä miljoonia...”.²⁰⁷

Sopivien hankittavien koneiden löytyminen olikin rahanpuutetta suurempi ongelma 1930-luvun loppupuoliskolla. Lähes kaikki suuret kalustohankintapäätökset tehtiin ehdollisina ja ositettuna laivueittain. Toiveena oli paremman lentokonetyypin tulo markkinoille, ennen kuin jatkohankinnasta oli pakko päättää²⁰⁸.

Näiden hankintapäätösten yhteydessä paljastui myös ilmavoimien päättehtävän muutos pommittamisesta hävittäjätoimintaan: ilmavoimien komentaja esitti neuvoston kokouksessa 6.6.1939 hankintalistalla olleen neljännen kaukotoimintalaivueen tilalle hankittavaksi kolmannen hävittäjälaivueen²⁰⁹. Neuvosto hyväksyi esityksen yksimielisesti, joskaan ei jakanut ilmavoimien komentajan optimismia kotimaisen hävittäjätyypin mahdollisuudesta tulla

²⁰⁵ Mannerheim C.G.E. 1953 Muistelmat s 50

²⁰⁶ Sark Ilmavoimien esikunta järjestely- ja liikekannallepanotoimisto, salainen kirjeistö F21

²⁰⁷ Sark Puolustusneuvoston pöytäkirjat

²⁰⁸ Selen 1980. Kari Selen esittelee Ilmavoimien 1930-luvun tärkeimpien kalustohankintojen käsittelyn Puolustusneuvostossa s 151-163.

²⁰⁹ Esitystä edelsi majuri Lorenzin (27.2.1938) ja everstiluutnantti Wariksen (9.5.1938) hävittäjätoimintaa korostavat esitykset sekä keskenään samansisältöiset promemorat yleisesikunnalta puolustusministerille 3.4.1939 ja ilmavoimien esikunnalta sotaväen päällikölle 25.4.1939 Sark P

valituksi. Hankittavaksi päätettiin esittää paras mahdollinen hävittäjä²¹⁰, samalla kuitenkin tilattiin omalta lentokonetehtaalta prototyyppi kotimaisenkin valmistuksen mahdollistamiseksi tarvittaessa. Tätä päivämäärää voidaan pitää hetkenä, jolloin Suomen ilmavoimat virallisesti aloitti muuttumisensa pommitustoiminnasta hävittäjätoimintaan²¹¹. Eversti Lundqvistin keskeistä asemaa ilmavoimien asioissa kuvaa hyvin se, että hän oli itseasiassa päättäjien keskuudessa pommitustoiminnan viimeinen kannattaja. Kokouksessa oli mukana myös kenraaliluutnantti Oesch, joka 1932 oli ajamassa ilmavoimien komentajan vaihtamista, koska eversti Vuori ei silloin hyväksynyt yleisesikunnan pommitustoimintaa painottavaa ilmavoimien tehtävää. Samoin vuonna 1934 Oesch oli yleisesikunnan päällikkönä puheenjohtajana neuvottelussa, jossa ilmavoimien tehtäviä edelleen päätettiin suunnata pommitustoimintaan.

Toimijoita puolustusvoimien kalustotilanteen ratkaisemiseksi puolustusneuvosto pyrki järjestämään myös valtameren taakse. Mannerheim esitti Yhdysvaltoihin nimitettäväksi sotilasiamiehen neuvottelemaan mahdollisista sotatarvikekaupoista Suomeen.²¹² Maaliskuussa 1939 otti suurlähettiläs Hjalmar Procopé yhteyttä Yhdysvaltain ulkoministeri Hulliin kertoen, että Suomesta tulee lähiaikoina sotilasedustaja neuvottelemaan sotavarustehankinnoista Yhdysvalloista. Procopé tiedusteli Hullilta USA:n suhtautumista tällaiseen järjestylyyn ja asemyyntiin Suomeen. Vastaukseksi Hull kertoi, että Hollanti, Englanti, Ranska ja muut maat tekevät jatkuvasti tilauksia lentokoneista ja muista sotilasvarusteista heidän yksityisiltä tehtailtaan. USA:n lakien mukaan asevientti on luvanvaraista, mutta rauhan aikana ei näille toimituksille ole esteitä mitään ulkomaista hallitusta kohtaan. Kevään ja kesän aikana näitä neuvotteluja sitten kävivätkin ensin kenraali Martti Talvela ja sitten eversti Per Zilliacus. Syyskuussa eversti Zilliacus esitti neuvottelukumppaneilleen listan tarvittavista varusteista, joihin sisältyi mm 474 lentokonetta, joista 230 hävittäjää. Saatuaan eversti Zilliacukselta arvion käytettävästä kokonaisrahamäärästä²¹³, otti everstiluutnantti McMorland

23/1

²¹⁰ Parhaaksi katsottiin tilastovertailun perusteella amerikkalainen Seversky-kone. Tämän koneen hankkimatta jättämistä silloinen ilmavoimien koulutustoimiston päällikkö Richard Lorenz harmitteli vielä 1953 kirjoittamassaan laajassa muistiossa "Iskuja ilmaan".

²¹¹ Kyse on suuntautumisen tavoiteasettelusta, todellista offensiivista pommituskapasiteettia Suomen ilmavoimat ei milloinkaan ehtinyt saavuttaa. Taustalla oli useiden vuosien pituinen ilmavoimien sisäinen toiminta hävittäjäpainotuksen puolesta.

²¹² Selén 1980

²¹³ Everstiluutnantti MacMorland kertoi ulkoministerille Suomen haluavan ostaa aseita 20 miljardilla markalla, 400 miljoonalla dollarilla, jossa on varmaankin väärinkäsitys (pilkkuvirhe). Sa-

yhteyttä ulkoministeri Hulliin. Summaa pidettiin niin huikean suurena Suomen kokoiselle maalle, että vaikkakin kauppaneuvotteluja rajoituksetta jatkettiin, asettivat USA:n viranomaiset ehdottoman kiellon kaluston edelleenmyynnille kolmansille valtioille. Ilmavoimien kannalta huomionarvoista on, että rajoituksetta myytävien koneiden luettelossa oli myös ”Seversky type EP-2”, joka samassa kuussa puolustusneuvoston kokouksessa oli valittu seuraavaksi ilmavoimien hävittäjätyypiksi²¹⁴. Sodan Suomenkin osalta sytyttyä, kävi lainansaanti mahdottomaksi ja kaupankäynti näistä lähtökohdista päättyi.²¹⁵

Mannerheimin tyyli johtaa oli samantapainen, jota Somersalo käytti komentajakaudellaan. Asioiden pelkkä protokollan mukainen esittäminen ei riittänyt, vaan perään lähetettiin muistioita, tarvittaessa mentiin itse selittämään päättäjille omaa kantaa, ja julkista sanaa käytettiin paljon hyväksi. Asioiden esittämistapa oli lisäksi hyvin raflaava.

4.3. Perushankintaohjelmia suunnitelleet komiteat

Käsitellessään vuoden 1935 tulo- ja menoarvioesitystä, jossa puolustusvoimien perushankintamäärärahoihin esitettiin selvää nousua ja esitetty summa oli vielä yhtenä kokonaisuutena, ilmoitti eduskunta olevan välttämätöntä saada selvitys puolustusvoimien perustehtävistä ja varustautumisesta²¹⁶. Samoin puolustusneuvosto oli huolissaan puolustusvoimien rahoituksesta ja painosti hallitusta asettamaan komitean asiaa suunnittelemaan.²¹⁷ Ilmeisestikin eduskunnan ja puolustusneuvoston tavoitteet rahoituksen kehityssuunnasta olivat kuitenkin eriäviä.

Heti vuoden 1935 alussa Juho Kusti Paasikiven johtoon asetettu *valtionalouskomitea* ja sen puolustusjaosto oli jo melko puhtaasti parlamentaarinen komitea. Puolustusasiainjaoston puheenjohtaja oli eversti Per Zilliacus ja jäseninä viisi kansanedustajaa ja kaksi sotilasta. Kansanedustajat olivat Jalo Lahdensuo (maalaisliitto), Sulo Heiniö (edistyspuolue), Kaarlo Heinonen (sdp), Toivo Horelli (kok) ja Yrjö Schildt (IKL). Sotilasjäseninä olivat kokeneet

maan aikaan työskennelleen PHK 2:n laskelmat päättyivät runsaaseen 2 miljardiin markkaan.

Department of state/dept of European affairs 8.9.1939 Sark F108

²¹⁴ Koneiden kalliin hankintahinnan takia päätettiin pyrkiä edelleen lisenssivalmistukseen. Sark Puolustusneuvoston pöytäkirja 19.9.1939.

²¹⁵ Koko neuvottelukierroksen tapahtumakulku on mikrofilmillä F108/19 sota-arkistossa.

²¹⁶ Valtiopäivät 1934 Tulo- ja menoarvio 1935

²¹⁷ Selén 1980 ss 110-120

komiteajyrät kenraalimajuri Rudolf Walden ja eversti Leonard Grandell. Vertailukohtana jaosto käytti vuonna 1930 eduskunnan valtionvarainvaliokunnalle esiteltyä perushankintaohjelmaa, josta yleisesikunta oli tehnyt päivitetyn version. Ohjelman alkuperäinen 700 miljoonan loppusumman todettiin nyt puolustusvoimien esityksessä nousseen jo 1,682 miljardiin. Pelkkä ilmavoimien osuus tästä oli 455 miljoonaa markkaa. Näihin summiin jaosto katsoi aiheelliseksi lisätä 216 mmk, suurelta osin ilmatorjunnan osalle. Jaosto esitti mahdollisimman suuren osan rahoituksesta hoidettavan kotimaista teollisuutta ja työllisyyttä hyödyntävällä tavalla. Esittämänsä menolisäyksen johdosta jaosto päätyi esittämään toteutusai-katauluksi kuutta vuotta (1937 - 42), jolloin ilmavoimien keskimääräiset investoinnit olisivat yli 70 miljoonaa markkaa ja koko puolustusvoimien osalta 254 mmk vuodessa²¹⁸. Mietinnössään jaosto esitti säädettäväksi kuusivuotisen lain ohjelman rahoittamiseksi. Tällaista lakia, samoin kuin kansanedustaja Rantasen 1934 esittämää ilmavoimia koskevaa vastaavaa lakia ei eduskunnassa kuitenkaan katsottu tarpeelliseksi sillä perusteella, että ilmavoimien ja koko puolustusvoimien perushankintaohjelma oli hyväksytty vuoden 1936 talousarvio-käsittelyn yhteydessä²¹⁹. Rahoituskeinoina jaosto esitti tavaramuottoja ja turvautumista työtömyysmäärärahoihin.²²⁰

Ilmavoimien realistiseksi tavoitevahvuudeksi todettiin jälleen muotoutuvan 12 laivuetta toimintasuunnitelmien edellyttämän 17 laivueen sijaan, asetelmahan toistuu kaikissa vuosikymmenen komiteoissa. Mietinnön ponsissa²²¹ lentokonetilaukset esitettiin annettavaksi omalle lentokonetehaalle jopa kalliimmillakin kustannuksilla²²², ja ulkomailta esitettiin hankittavaksi vain se määrä, joka oli tarpeen valmistuslisenssin saamiseksi. Tällä menettelyllä ei kuitenkaan ilmavoimien kehitystä eikä niiden täydennys Hankintoja saanut suuresti viivästyttää. Lisäksi jaosto vaati sotatarviketeollisuutta sijoitettavaksi jatkossa turvallisemille alueille Suomessa, koska ilmavoimien ei katsottu pystyvän suojelemaan riittävästi etelä- ja kaakkois-Suomea. Tässä kohdassa näkyy selvästi puolustusneuvoston ääni kenraalimajuri Waldenin kautta, hän oli jäsenenä molemmissa elimissä.

²¹⁸ Valtiontalouskomitean puolustusasiainjaoston mietintö 20.5.1935

²¹⁹ Eduskunnan päätös 10.3.1936 Valtiovarainvaliokunnan mietintö n:o 81/1935

²²⁰ Valtiontalouskomiteasta ja sen esitysten eduskuntakäsittelystä Tervasmäki 1964 s209-210

²²¹ SARk Valtiontalouskomitean puolustusasiain jaoston mietintö 20.5.1935

²²² Jari Elorannan mukaan kotimaisen teollisuuden etujärjestötoiminnalla oli saatu aikaiseksi periaate, jossa kotimaista teollisuutta voitiin suosia hankintapäätöksissä jopa 20 prosenttia kalliimmilla hinnoilla. Eloranta 1998.

Kansainvälisen tilanteen asteittain muuttuessa asetti valtioneuvosto 7.5.1937 *perushankintaohjelmakomitean* (PHK 1) tarkistamaan edellä mainittua puolustusvoimien perushankintaohjelmaa, sekä tarkastamaan suunnitelmat taloudellisen puolustusvalmiuden järjestämiseksi ja tekemään laskelmat sen vaatimista kustannuksista. Lisäksi komitean tuli tehdä ehdotus sanottujen hankintaohjelmien rahoittamiseksi. Komitean puheenjohtaja oli kansanedustaja Jalo Lahdensuo (ml) ja jäseninä kansanedustajat Eric v. Frenckell (ruots), Onni Hiltunen (sdp), Kaapro Moilanen (kok), Onni Peltonen (sdp) ja Vihtori Vesterinen (ml). Muut jäsenet olivat Risto Ryti Suomen pankin johtokunnan puheenjohtajana, pankinjohtaja Mauri Honkajuuri, sekä sotilasjäsenenä eversti Leonard Grandell. Asiantuntijoina komitean istunnoissa kävi mm ilmavoimien komentaja eversti Lundqvist sekä majuri Richard Lorenz. Merkittävin jäsen jatkoa ajatellen komiteassa oli Risto Ryti. Hän oli ollut jäsenenä myös valtiontalouskomiteassa (ei sen puolustusjaostossa), jossa hänen vaikutuksensa näkyi mm kotimaisen teollisuuden suosimisessa ja rahoituksen järjestelyssä. Rytin asenne puolustuslaitokseen oli kuitenkin muuttunut selvästi myönteisemmäksi eräiden kansainvälisten tapahtumien jälkeen. Rytin uusi filosofia oli nyt se, että suurvallat kunnioittivat vain niiden valtioiden oikeuksia, jotka pystyivät puolustamaan itseään.²²³ Hän oli siis erittäin lähellä Mannerheimin ajatuksia.

Komitea tutki vuoden 1935 perushankintaohjelman toteutumistilanteen, vertasi sitä puolustusvoimilta saamaansa uuteen esitykseen ja laati sen jälkeen oman esityksensä jatkoohjelmaksi. Perusteluissa komitea totesi, että edellinen perushankintaohjelma ei toteutessaankaan olisi nostanut puolustusvoimia vielä määrävahvuisiksi, vaan kyseessä on selvästi minimiohjelma. Ilmavoimien tavoitevahvuutena pidettiin edelleen 17 laivueen kokoa, mutta talouden realiteettien takia jouduttiin tyytymään 12 laivueeseen. Ilmavoimien asioita käsiteltiin myös yksityiskohtaisesti, erityisesti esillä olivat kotimaisen teollisuuden rooli, polttoainekysymykset ja ilmavoimien kokoonpano. Poltto- ja voiteluainekysymyksessä oli jo luovuttu 1920-luvun sotatalouskomiteassa esillä olleesta kotimaisesta valmistuksesta, sen sijaan esitettiin maahantuojuille kuuden kuukauden varastointivelvoitetta. Lentokonebenssiinin osalta varastointivelvoite kuitenkin katsottiin valtion tehtäväksi.²²⁴

Hävittäjätorjunnan mahdollisuuksiin ei vielä uskottu, parhaana keinona sotatarviketeolli-

²²³ Suomi 1965

suuden suojaamisessa komitea piti hajasijoituksen lisäksi kalliosuojia. Laivueiden lukumäärää käsitelleessä kokouksessa kuultavana ollut eversti Lundqvist vakuutti komitealle, että henkilökunnan koulutusmahdollisuudet eivät aseta esteitä ilmavoimien laajentamiselle 17 laivuetta käsittäviksi, sillä noin kuuden kuukauden valmistelujen jälkeen voitaisiin henkilökunnan koulutus kaksinkertaistaa.²²⁵ Samassa yhteydessä tosin todettiin, että valtion lentokonetehaalta menisi osittaiseen kaksivuorotyöhön siirtymällä 17 laivueen ohjelman toteuttamiseen 5 vuotta. Loppulausunnossaan komitea kuitenkin päätyi 12 laivueen suunnitelmaan, jossa painopiste edelleen oli pommitustoiminnassa.²²⁶

Rahoituksen puolella komitea totesi edellisen komitean ilmavoimille suunnitteleman 455 mmk:sta olevan vielä lähes puolet, eli 205 mmk olevan myöntämättä. Sotilasviranomaisten komiteaa varten tekemässä ehdotuksessa tuohon summaan esitettiin lisäystä 264 mmk, eli tarpeeksi olisi muodostunut 469 mmk. Valitsemalla ilmapuolustuksen aseistukseksi kotimaisen 20 mm tykin²²⁷, päätyi komitea hieman supistamaan tarvittavaa rahamäärää, kokonaissummaksi muodostui 436 mmk. Peruseriaatteena rahoituksen järjestämisessä komitea totesi, että tuloa tuottamattomien investointien kyseessä ollen ei lainarahoituksen käyttö voi tulla rauhan aikana kyseeseen. Tämä periaate tuli muodostumaan kompastuskiveksi ilmavoimien kalustohankinnoille, koska siitä luovuttiin vasta aivan talvisodan aattona. Muutoksena aikaisempaan suhtautumiseen esitti komitea puolustuslaitoksen perushankinnat määrättäväksi lailla, jonka lain eduskunta 1938 sitten säätikin.²²⁸

Suomen puolustuspoliittisen tilanteen edelleen kiristyessä asetti valtioneuvosto 8.9.1939 toisen *perushankintaohjelmakomitean* (PHK 2) kiireellisesti käsittelemään ”*muuttuneiden olojen puolustusvoimien perushankintaohjelmaan tekemistä lisäyksistä ja tekemään ehdotuksia niiden rahoittamisesta, huomioiden kansanhuolto, väestönsuojelu, ulkomaiset liikenneyhteydet ja työttömyyden torjunta*”. Puheenjohtajaksi nimitettiin nyt Suomen pankin joh-

²²⁴ Sark Perushankintaohjelmakomitean mietintö 17.2.1938

²²⁵ Sark Perushankintaohjelmakomitea 1. Kokouspöytäkirja 14.10.1937

²²⁶ Sark Perushankintaohjelmakomitean mietintö 17.2.1938

²²⁷ Juuri ennen talvisodan syttymistä tykkihankinta jouduttiin kuitenkin tekemään Sveitsistä. Sark Ilmavoimien esikunta, järjestely- ja liikekannallepanotoimisto 1939.

²²⁸ Laki oli rahamäärien osalta kompromissi hallituksen pitämiseksi koossa. Lain syntyvaiheita on selvitetty J. Juottosen väitöskirjassa ”Millainen materiaallinen puolustuskyky” s203-216 Perushankintaohjelmakomitean mietinnön eduskuntakäsittelystä Tervasmäki 1964 s 211-229.

tokunnan puheenjohtaja Risto Ryti²²⁹ ja jäseniksi kansanedustajat Onni Hiltunen (sdp), Kaapro Moilanen (kok), ja Juho Pilppula (ml) sekä pankinjohtajat Mauri Honkajuuri ja Rolf J Witting, sekä kaupunginjohtaja Jaakko Keto (entinen sdp kansanedustaja). Sotilas-edustajina olivat kenraaliluutnantti Karl Oesch ja kenraalimajuri Leonard Grandell. Työskentelyn pohjana komitealla oli kaksi edellistä perushankintaohjelmaa (-35 ja -38) sekä puolustusvoimien tekemä uusi laskelma, loppusummaltaan 4,4 miljardia markkaa²³⁰.

Ilmavoimien komentaja oli toimikunnan kokouksessa kuultavana syyskuussa 1939. Eversti Lundqvist selvitti toimikunnalle sotilasviranomaisten valmistelemasta ehdotuksesta ilmavoimien täydennystä käsittelevän kohdan. Keskustelua syntyi erityisesti lentokonetehtaan asioista ja hävittäjähankinnasta. Komentajan vastausten mukaan valtion lentokonetehtas työskenteli jo osittain kahdessa vuorossa, mutta kapasiteetin lisäämiseksi ilmavoimat oli valmistelemassa toisen lentokonetehtaan rakentamista Poriin. Hävittäjähankinnassa oli päädytty puolustusneuvoston tahdosta amerikkalaiseen tyyppiin, vaikkakin komentaja vieläkin elätteli toiveita sitäkin paremman kotimaisen tyyppin kehittämisestä²³¹.

Komitea totesi, että edellisten ohjelmien tavoitteita ei ole voitu saavuttaa hintojen nousun takia, vaikka tavoitteetkin olivat minimitasoa. Tämän jälkeen komitea laski jo käytetyt varat sekä tilausvaltuuksilla sidotut varat, päätyen laskelmissaan siihen, että valtiolla on näiden lisäksi käytettävissään 1,2 - 1,5 miljardia markkaa. Näin ollen sotilasorganisaatio joutui tekemään uuden esityksen, jonka toteuttaminen teknillisesti olisi mahdollista vuosien 1939 ja 1940 aikana. Tällä periaatteella tehdyn ohjelman loppusumma oli 2,5 miljardia. Ilmavoimien osuus supistui tuossa yhteydessä 202 miljoonasta 75 miljoonaan, joka kertoo osaltaan ilmavoimien kalustohankintojen nopean hankinnan vaikeudesta. Lisäksi ilmavoimien kohdalla oli meneillään huomattavia tilausvaltuuksia, joka seikka huoletti komiteaa yleisestikin rahoitusmahdollisuuksia suunniteltaessa.²³² Kokonaisuohjelman rahoitusvajauksen hoi-

²²⁹ Risto Rytin toiminnasta perushankintojen käsittelyssä laajemmin Suomi 1965.

²³⁰ Leonard Grandellin mukaan todellinen kokonaistarve 1938 tehtyjen laskelmien mukaan olisi ollut noin 9 miljardia markkaa. Sotilasaikakauslehti 2/1963.

²³¹ Hävittäjä oli tyyppiä Seversky. Hanke perustui puolustusneuvoston kokouksessa 6.6.1939 tehtyyn päätökseen. Eversti P Zilliacuksen 23.9.1939 saamien vastausten perusteella USA olisi myynyt mm näitä koneita Suomelle ilman rajoituksia.

²³² Vuoden 1939 osalta ei perushankintamäärärahojen jaosta löydy kokonaispäätöstä, vaan perushankintoihin myönnettyt rahat on jaettu puolustusministeriössä esittelylistojen perusteella, summien vaihdellessa sadoista markoista useisiin miljooniin markkoihin. (suurin kertapäätös oli 168 mmk Brewster-hävittäjien maksuun) Toimintaa johti kenraalimajuri Grandell, joka oli paitsi

tamisessa lähtökohtana huolehdittiin kansantalouden kantokyvystä ja ulkomaisten maksusuhteiden järjestyksen säilymisestä. Rahoituskeinoina käytettiin työttömyysrahoja ja ensimmäistä kertaa myös lainarahaa. Kokonaisuasetelma kertoi vielä uskosta rauhanomaiseen lähitulevaisuuteen, vaikka loppulausunto annettiin 17.10.1939, olihan ohjelma vielä kaksi-vuotinen.

4.4. Rahaa alkoi tulla myös eduskunnalta.

Vuoden 1933 tulo- ja menoarvion esityksessä eduskunnalle siirryttiin eduskunnan kannalta uuteen järjestelyyn. Perushankintamäärärahat oli yhdistetty yhdeksi summaksi, jonka jaon maa- meri- ja ilmavoimien kesken ratkaisisi valtioneuvosto. Eduskunta siis luovutti osan yksityiskohtaisesta päätösvallastaan hallitukselle, joka järjestely varmasti tuli sopimaan ilmavoimien ja puolustusneuvoston uusittuihin toimintamalleihin hyvin, koska priorisointiin saatiin näin jatkuvuutta.

Käyttö ja kunnossapitovarat (9.pl) esitettiin säilytettäväksi ennallaan vuonna 1933, mutta perushankintoihin esitetty summa sensijaan oli pudonnut edellisestä vuodesta dramaattisesti. Kaikkien puolustushaarojen yhteisen tarpeen todettiin eduskunnan vuonna 1930 hyväksymän perushankintaohjelman mukaan olevan 125 mmk vuodessa, mutta toteuttamalla ohjelmasta nyt vain se osa, joka mahdollisimman suuressa määrin lieventäisi työttömyyttä, oli summaa voitu pienentää 50 mmk:aan.²³³ Ilmavoimien osuus tuosta summasta jäi tällä kertaa täysin olemattomaksi, ilmeisesti syynä oli meneillään oleva selvitystyö ilmavoimien asioiden hoidosta. Eduskuntakäsittelyssä muutos tuli vain käyttö- ja kunnossapitorahoihin, joita pienennettiin miljoonalla markalla. Samalla eduskunta ilmoitti odottavansa, että ilma- puolustusasiain hoito viipymättä saatetaan tyydyttävälle kannalle.²³⁴

Seuraavana vuonna valtioneuvosto vetosi tuohon eduskunnan edellisenä vuonna lausumaan odotukseen ilmavoimien asioiden hoitamisesta, perustellessaan huomattavia virkalisäyksiä

perushankintaohjelmakomitean jäsen, myös puolustusministeriön sotatalousosaston päällikkö.

Sark Ilmavoimien esikunta järjestely- ja liikekannallepanotoimisto, salainen kirjeistö 1939 Ha5

²³³ Valtiopäivät 1932 Hallituksen esitys eduskunnalle valtion tulo- ja menoarvioksi vuodelle 1933 Es n:o 45 30.8.1932

²³⁴ Eduskunnan vastaus esitykseen n:o 45 22.12.1932. Ilmavoimien oloja tutkimaan asetetun toimikunnan jälkeen oli puolustusministeriö asettanut myös Valtion lentokonetehaan kirjanpidon ja varastojärjestelyn y.m. tarkastusta everstiluutnantti Y. Nymanin johdolla.

Utin ja Suur-Merijoen tukikohtien kehittämiseksi. Lisäksi esitettiin muutettavaksi lentokonetehaan organisaatiota, joista muutoksista yhteensä aiheutui runsaan 2 mmk:n lisäys vuosittaisiin palkkausmenoihin. Nämä esitykset, jotka oli laadittu ilmavoimien esikunnassa saman vuoden alussa, menivätkin lähes sellaisenaan läpi. Puolustuslaitoksen perushankintoihin valtioneuvosto esitti tarpeen olleen 100 mmk, josta 30 mmk oli katsottu tarkoitukseenmukaisemmaksi sijoittaa osana työttömyyden lieventämistä varten ehdotettuihin määrärahoihin. Näillä perusteilla esitys meni läpi muutoksitta. Sensijaan ilmailu- ja insinööriteknillisten välineiden kunnossapitoon ja uusintaan teknillisellä perusteluilla esitetty kolmen miljoonan markan lisäys ei läpäissyt eduskuntaa, vaan päätöksessä pysyttiin edellisen vuoden 16 miljoonassa.²³⁵ Lisäbudjetissa eduskunta kuitenkin myöhemmin myönsi tuon poistetun 3 miljoonaa ja lisäksi polttoaineisiin 2,9 miljoonaa markkaa ja perushankintavaratkin nousivat 155 mmk:aan²³⁶. Eduskunta puuttui siis edelleen tarkasti ilmavoimien toimintaan, vaikka olikin antanut perushankintamäärärahojen aselajikohtaisen jaon pois omasta päätösvallostaan.

Vuoden 1935 tulo- ja menoarvion esityksessä valtioneuvosto esitti ilmailuvälineiden kunnossapitoon ja uusintaan vain pientä nousua, jonka eduskunta hyväksyi. Sen sijaan koko puolustusvoimien perushankintoihin esitetty korotus oli jo suurempi²³⁷, ensimmäistä kertaa pyrittiin valtionalouskomitean ohjelman mukaiseen 125 mmk:aan, tosin siten että summasta 20 mmk oli sijoitettu työttömyysrahojen puolelle²³⁸. Lisäbudjetissa eduskunta myöhemmin lisäsi puolustusvoimien perushankintoihin vielä 100 mmk. Työttömyyden hoitamiseen tarkoitettut rahat sinänsä olivat pienenemässä, mikä kertoi yleisen taloudellisen tilanteen vahvistumisesta. Eduskunta hyväksyi hallituksen esityksen tältä osin sellaisenaan, mutta otti nyt päätösvallassa askeleen takaisinpäin, liittyen ilmeisesti vuoden 1932 valtion tilintarkastajien lausuntoonkin. Eduskunta lausui seuraavaa: ”*On välttämätöntä saada yksityiskohtainen selvitys niistä perustehtävistä ja hankinnoista, joiden toteuttaminen maan puolustusvalmiuden kannalta on kiireellinen ja ehdottoman tarpeellinen*”. Lisäksi eduskunta velvoitti hallituksen laatimaan perushankintoja varten rahoitussuunnitelman ja sijoittamaan

²³⁵ Valtiopäivät 1933. Tulo- ja menoarvion 1934 käsittely eduskunnassa 25.8.1933 – 20.12.1933

²³⁶ Valtiopäivät 1934. Hallituksen esitys n:o 75 27.8.1934 ja eduskunnan vastaus 2.11.1934

²³⁷ Martti Turtola pitää ulkoministeri Hackzellin tulo- ja menoarviokeskustelussa pitämää puhetta pohjoismaisen suuntauksen alkuna. Turtola 1984. Samalla oltiin lopullisesti menettämässä uskoa Kansainliiton aseidenriisuntaan, joka luonnollisesti heijastui puolustusvoimien perushankintoihin.

²³⁸ Valtiopäivät 1934 Hallituksen esitys tulo- ja menoarvioksi 27.8.1934 n:o 77

entistä suuremman osan puolustuslaitoksen hankinnoista kotimaahan.²³⁹ Valtiontalouskomitean puolustusasiainjaosto asetettiin heti seuraavan vuoden alussa.

Ilmavoimat ja puolustusministeriö ottivat huomioon eduskunnan moitteet vuoden 1936 menoarviota valmisteltaessa. Tilintarkastajat olivat aiemmin useaan kertaan huomauttaneet puolustusvoimia siitä, että perushankintamäärärahoja oli käytetty lentokaluston uusintaan ja kunnossapitoon²⁴⁰. Nyt yhdeksännen pääluokan ilmailu- ja insinööriteknillisiin välineisiin esitettiin selvää korotusta sillä perusteella, että koko uusintamääräraha huomioitiin tällä momentilla²⁴¹. Ilmeisesti taustalla oli myös ilmavoimien oman, puolustusvoimien sisäisen osuuden lisääminen, perushankintamäärärahathan eduskunta joka tapauksessa käsitteli vain kokonaissummana 20. pääluokassa. Budjetin lähetekeskustelussa valtiovarainministeri Relander perusteli puolustusmenojen suhteellisen suurta nousua esittelemällä valtiontalouskomitean asiaa koskevaa mietintöä. Relanderin mukaan komitean finanssijaosto oli tullut siihen tulokseen, että ehdotettua hankintaohjelmaa ”ei voida välttää, vaan että se on niin ensiluokkaisen tärkeä, että muiden uudistussuunnitelmien on väistyttävä puolustuslaitoksen välttämättömien tarpeiden tieltä”²⁴². Puolustusjaoston esitykseen valtioneuvosto oli tehnyt vähennyksen siten, että mietinnössä esitetty vuosittainen 254 mmk oli supistettu 210 mmk:aan ja näin puuttumaan jäivät 105 mmk esitettiin sijoitettavaksi niiden vuosien lisätalousarvioihin, joiden aikana valtiontalouden tila teki sen soveliaaksi. Lähetekeskustelussa käytiin periaatteellista kiistelyä perushankintojen rahoituksesta ja se johtikin välikysymykseen, joka ei kuitenkaan aiheuttanut tilanteeseen muutosta.

Ilmeisesti edellisen vuoden laskelmat lentokaluston uusinnasta eivät aivan pitäneet paikkaansa, myös menoarviossa vuodelle 1937 perusteltiin tämän momentin nousua samalla sanamuodolla. Tällä kertaa nousu oli todella suuri, päätyen 40 mmk:aan, mutta minkäänlaista vastustusta tässä kohdassa samoin kuin perushankintamenoissakaan ei ollut. Komiteatyöskentely, johon myös useita kansanedustajia oli osallistunut ja ilmeisesti myös maa-

²³⁹ Valtiopäivät 1934 Eduskunnan vastaus 17.12.1934 esitykseen n:o 77. Leonard Grandellin mukaan hankintatilanne puolustusvoimissa yleensäkin olisi ennen talvisotaa ollut parempi, ellei kotimaisen tuotannon ensisijaisuus olisi ollut voimassa aina kesään 1939 asti. Sotilasaikakauslehti 10/1961. Samaan tulokseen tuli Jari Eloranta liseniaattityössään. Eloranta 1998 s.190.

²⁴⁰ Valtion tilintarkastajien kertomukset vuosilta 1931 ja 1932. Kertomuksien mukaan paremmalla hoidolla koneet kestäisivät pidempään, jolloin perushankintamäärärahat voitaisiin käyttää oikeaan tarkoitukseen. Moite kohdistui sekä ilmavoimiin että valtion lentokonetehtaaseen.

²⁴¹ Valtiopäivät 1935 Hallituksen esitys tulo- ja menoarvioksi 23.8.1935 n:o 40

ilmanpoliittinen tilanne olivat vakiinnuttaneet asennoitumista puolustusmenoihin.

*”Momentin nimikkeen mukaisesti pitäisi tällä momentilla osoitetuista varoista suorittaa kaikki lentokaluston korjaukset ja uusinnat, mutta niin ei ole voinut tapahtua...”*²⁴³ Vuoden 1937 valtiopäivillä edellisten vuosien asetelma jatkui ennallaan, syynä oli määrärahojen pienuus ja lentokaluston kallistuminen. Nyt kuitenkin haluttiin ottaa askel takaisin, osa uusintatarpeesta esitettiin suosiolla perushankintamäärärahoihin. Syynä tähän oli varmasti ensinnäkin se, että tälläkin järjestelyllä kunnossapitomomenttiin jouduttiin esittämään 50 prosentin nousua. Varsinainen syy oli kuitenkin se, että perushankintoja suunnitelleissa komiteoissa kasvuvauhti oli minimissään yksi laivue vuodessa, jollaisessa vauhdissa olisi vanhat laivueet käytännössä jouduttu tyhjentämään henkilökunnasta, eihän niissä olisi ollut kalustoakaan. Tulo- ja menoarvion esitteli lähetekeskustelussa valtiovarainministeri, joka oli sosialidemokraattien Väinö Tanner. Laajassa puheenvuorossaan hän ennakkoon puolusti sotilaallisten menojen nousua²⁴⁴ pienten, kansanvallan kannalla olevien valtioiden uhanalaisella asemalla. Tämä oli periaatteellinen puolustautuminen selvään linjanmuutokseen hänen oman hallituksensa linjasta 1920-luvun lopulta²⁴⁵. Tulo- ja menoarvion käsittelyn yhteydessä oli esillä myös puolustusvoimien ylimmän johdon järjestely. Ilmavoimien kanalta tilanteeseen ei tullut kovin suurta muutosta, hankinta-asioissahan ilmavoimien komentaja ja esikunta olivat jo olleetkin puolustusministeriön osastona 1934 alkaen²⁴⁶. Kun ilmavoimien komentaja lisäksi oli lähes aina paikalla puolustusneuvostossa ilmavoimien asioita käsiteltäessä, oli asioiden hoitaminen mahdollista kaikkia reittejä. Ilmavoimien rahoitus vuodelle 1938 hyväksyttiin eduskunnassa äänestyksittä.

Maaliskuussa 1938 valtioneuvosto esitteli eduskunnalle lain varojen osoittamiseksi puolustuslaitoksen perushankintoihin. Tämä esitys liittyi perushankintaohjelmakomitean asiasta tekemään esitykseen. Perustakin oli sama, eli lainarahoitusta ei haluttu käyttää tuloa tuottamattomien investointien kattamiseen. Ilmavoimien osalta puolustusministeri Niukkanen

²⁴² Valtiopäivät 1935 Tulo- ja menoarvion lähetekeskustelu 6.9.1935

²⁴³ Valtiopäivät 1937 Hallituksen esitys tulo- ja menoarvioksi 1938 n:o 65 21.8.1937

²⁴⁴ Puolustusmenojen nousu oli 73 mmk, josta ilmavoimien osuus oli 20 mmk. Nousu kertoo myös ilmavoimien aseman paranemisesta, puolustusvoimien määrärahat kasvoivat 10 prosenttia, mutta ilmavoimien osalta 50 prosenttia.

²⁴⁵ Väinö Tanner oli jäsenenä myös valtiotalouskomitean puolustusasiajaostossa, joten hänen perehtyneisyytensä puolustusvoimien asioihin oli 1930-luvulla lisääntynyt paljon.

²⁴⁶ Järjestelyistä laajemmin Kronlund 1990, Selén 1980

totesi ohjelman sinänsä pysyneen ennallaan, mutta lentokaluston hintojen ja rakennuskustannusten nousu vaikeutti erityisesti ilmapuolustuksen rahoittamista²⁴⁷. Tulo- ja menoarvion käsittely seurasi kesän jälkeen perushankintalakia. Suurin korotus menoluokissa oli puolustuslaitoksen menoissa, joiden todettiin johtuvan pääosin keväällä hyväksytystä perushankintalaista. Hallitus ei siten perustele lainkaan perushankintamäärärahojen korotusta, keskustelu oli käyty jo keväällä. Yhdeksännen pääluokan suurin korotus oli jälleen lentokaluston kunnossapitoon, jota ei sitäkään perusteltu mitenkään²⁴⁸. Eduskunta hyväksyi esityksen näiltä osin muuttumattomana.

Vuonna 1939 tulo- ja menoarvion käsittely alkoi heti syysistuntokauden alkaessa, mutta loppui vasta talvisodan jo ollessa meneillään. Budjetti onkin allekirjoitettu Kauhajoella 7. päivä joulukuuta 1939. Esitellessään jo kolmatta talousarviota peräkkäin, totesi valtiovarainministeri Tanner, että yleisten taloudellisten olosuhteiden kehityksen arvioiminen oli mahdotonta. Budjetti oli kuitenkin laadittu vallitsevien olojen mukaan, mutta puolustusmenojen kehityksessä oli otettu jo pitkin vuotta huomioon kansainvälisen tilanteen kiristyminen. Keväällä oli lisätalousarviossa varattu perushankintaohjelman kiirehtimiseen 350 mmk, lisäksi meneillään oli vielä uusia esityksiä. Kaikkiaan ministeri Tanner arvioi puolustuslaitokseen kuluvan meneillään olevana vuonna noin kaksi miljardia markkaa, joka hänen mukaansa oli kolminkertainen summa normaalioloihin verraten²⁴⁹. Seuraavan vuoden menoarvion suurimmat korotukset olivat edelleen sotilasmenoissa, mutta nyt ilmavoimien kunnossapitoon ja uusintaan ei enää esitetty korotusta.²⁵⁰ Samaten perushankintojen kiirehtimisessä, joka on tarkemmin esitelty omassa luvussaan, alkoivat ilmavoimille esitetyt varat pienetä.

²⁴⁷ Laki hyväksyttiin, vain verotusperusteisiin tuli valtiovarainvaliokunnan esityksen mukainen muutos. Valtioneuvoston esitys n:o 20, VVVK mietintö n:o 19 ja perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 51

²⁴⁸ Valtiopäivät 1938, hallituksen esitys n:o 37 Tulo- ja menoarvio 1939

²⁴⁹ Valtiopäivät 1939 tulo- ja menoarvion lähetekeskustelu 8.9.1939

²⁵⁰ Valtiopäivät 1939 Hallituksen esitys tulo- ja menoarvioksi 1949 25.7.1939

Taulukko 5. Ilmavoimien hankintavarojen (9.pl+20.pl) muutokset tulo- ja menoarvio- käsittelyssä 1933 – 1939.

Vuosi	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
Ilmavoimien esitys		27+84	72+70	87+98	88+104	93+97	102+161
Puolustusministeriön es			+37,5	35+87,7	+68,5		
Valtioneuvoston esitys	17+ph	19+ph	20+ph	25+ph	40+ph	60+ph	69,5+ph
Valtiovarain valiokunta	16+ph	16+ph	20+ph	25+ph	40+ph	60+ph	69,5+ph
Eduskunnan päätös	16+ph	16+ph	20+ph	25+ph	40+ph	60+ph	69,5+ph
Tilinpäätös	16+1	19+30	20+37,5	25+87,7	40+68,5	60+99	69,5+sota

Lähteet: valtiopäivien asiakirjat 1932-1939, Ilmavoimien esikunta järj- ja lkptsto salaiset asiakirjat 1933-1939, teknillinen osasto/menoarvioehdotukset 1937-40, PIM keskusosasto salainen ja julkinen kirjeistö 1933-1939, Juottonen 1997

Summat markkoina käypään arvoon, ensimmäinen luku kunnossapitoon (9.pl) ja toinen perushankintaan (20.pl). Selite: ph = perushankintavarat, jotka puolustusministeriö jakoi aselajeittain eduskunnan vahvistettua tulo- ja menoarvion.

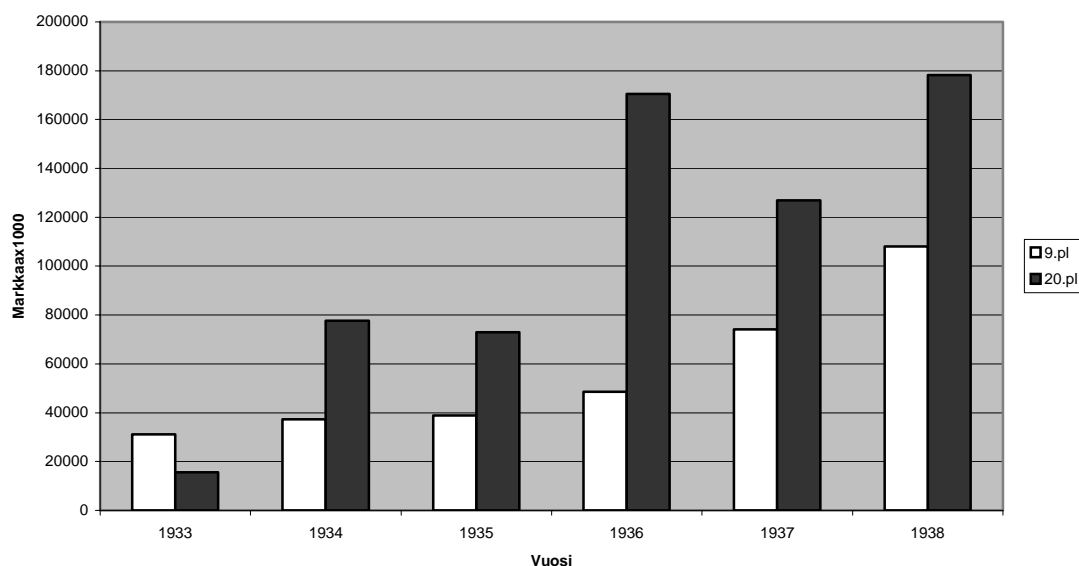
Vuodesta 1934 asti ilmavoimat ryhtyi jälleen tekemään koottuja menoarvioesityksiä, jotka eivät olleet puolustusministeriön etukäteen asettaman raamin mukaisia. Tähän oli luonnollisena syynä se, että ilmavoimien esikunta oli nyt suoraan esittelijänä ministeriössä. Eduskunta luopui perushankintamäärärahojen käyttöönoton yhteydessä vallastaan määrittää puolustushaarakohtaista resurssijakoa, joka ohjeistuksessa määritettiin valtioneuvoston tehtäväksi. Käytännössä puolustusministeriö jakoi perushankintamäärärahat aselajeittain heti eduskunnan hyväksytyä vuosittaisen tulo- ja menoarvion. Yhdeksännnen pääluokan käyttö- ja kunnossapitovarot olivat eduskunnan valvonnassa talvisotaan asti, ilmavoimien esitysten ollessa pienimmilläänkin 1,5-kertaisia ja suurimmillaan yli kolmikertaisia myönnettyihin varoihin nähden.

4.5. Ilmavoimat kansantaloudessa ja puolustusvoimissa

Talvisotaa edeltäneellä seitsenvuotiskaudella Suomen kansantulo kasvoi yli 60 prosenttia ja valtion kokonaismenot vuoteen 1938 mennessä lähes 70 prosenttia. Vuoden 1939 valtion-

menot olivatkin sitten sodan alkamisesta johtuen jo yli 50 prosenttia edellisvuotta suuremmat. Puolustusmenojen osuus valtion kokonaismenoista kasvoi vuoden 1933 17 prosentista vuoteen 1938 mennessä 23 prosenttiin. Vuoden 1939 osuus oli sodasta johtuen jo lähes 50 prosenttia.

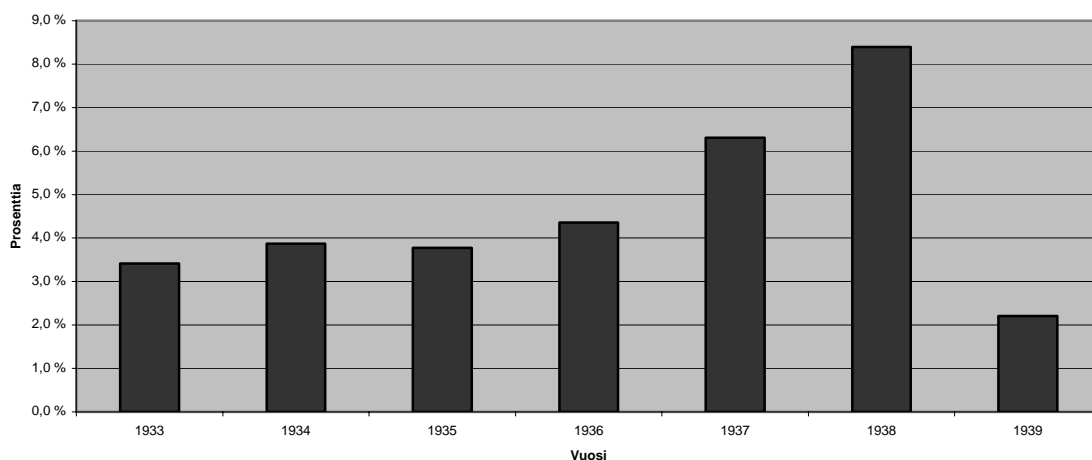
Kuvio 11. Ilmavoimien hankintavarat 9. ja 20. pääluokissa 1933 - 1938

Lähteet: Valtiopäivien asiakirjat 1933 – 1939. Sark Ilmavoimien esikunta järjestely- ja liikekannallepanotoimisto salainen kirjeistö 1933 – 1939. Markan arvot muutettu vuoden 2003 rahan arvon mukaisiksi. Kertoimet liitteessä 1.

Uusintaan ja kunnossapitoon tarkoitettut varat kehittyivät edelleen melko tasaisesti ja voimakkaasti. Tällä aikajaksolla reaaliarvon kasvu oli lähes nelinkertainen, painottuen jakson lopulle lisääntyneen kalustomäärän takia. Perushankintamäärärahoissa näkyi vuonna 1933 epäselvyyksistä aiheutunut ”rangaistus”, mutta heti seuraavana vuonna ylitettiin jo aikaisempien vuosien normaalitaso puolitoistakertaisesti. Vuosikymmenen loppupuolikkaalla näkyi selvästi eduskunnan edellyttämän ja saaman selvitystyön vaikutus. Perushankintamäärärahat nelinkertaistuivat vuosikymmenen alkuun verrattuna, jolloin kasvun rajoitukseksi nousivatkin henkilöstömäärä ja lentokaluston hankintaongelmat.

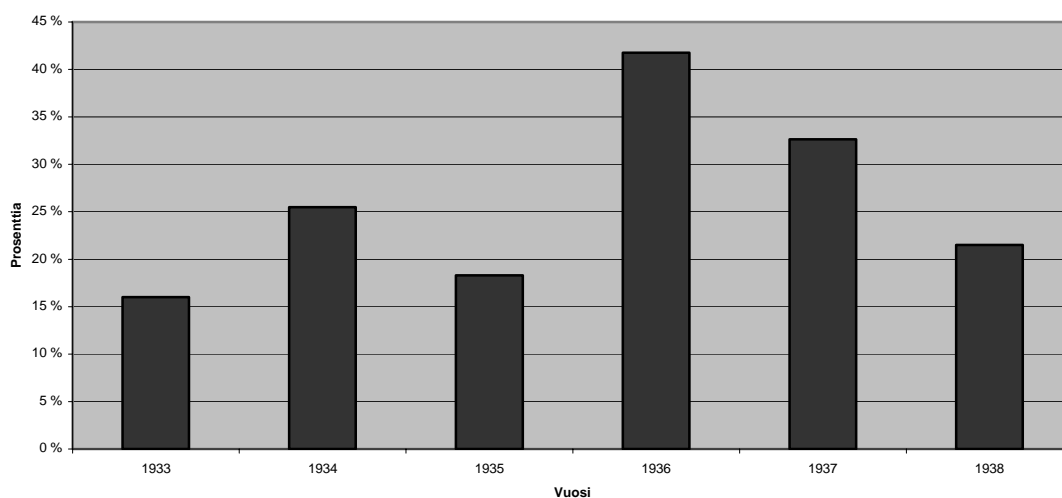
Kuvio 12. Ilmavoimien uusintavarat prosentteina puolustusvoimien vakinaisista menoista 1933-1939

Lähde: Valtiopäivien asiakirjat 1934 – 1940, tilinpäätökset.

Vakinaisen menoarvion sisällä ilmavoimien osuus investointivaroissa kasvoi edelleen tasaisesti, ollen viimeisenä normaalivuotena jo lähes kymmenkertainen Somersalon parhaaseen vuoteen verrattuna. Viimeisen vuoden osuuden lasku johtui siitä, että vuonna 1939 koko puolustusvoimien vakinaiset menot kasvoivat lisäbudjettien kautta 4,5 kertaisiksi sodan alkamisen takia. Ilmavoimien uusintaan saama rahamäärä kasvoi vain 15 prosenttia.

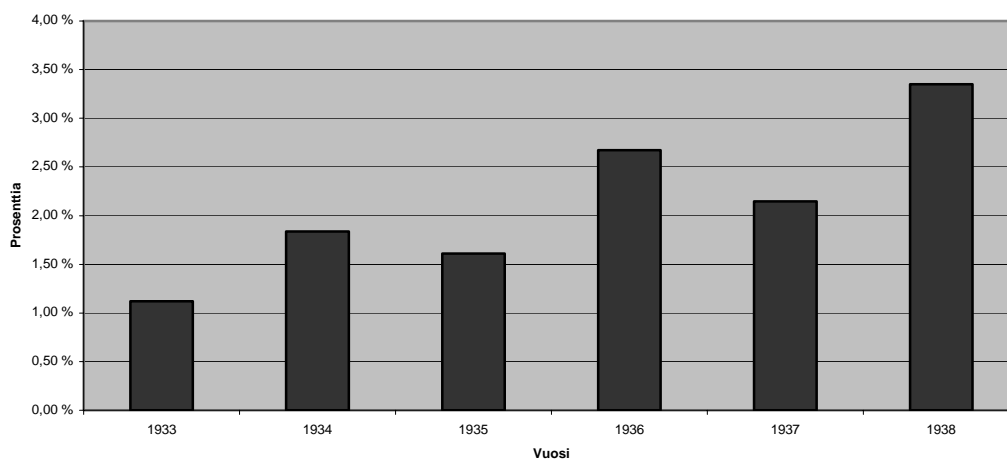
Kuvio 13. Ilmavoimien perushankinnat prosentteina puolustushankinnoista

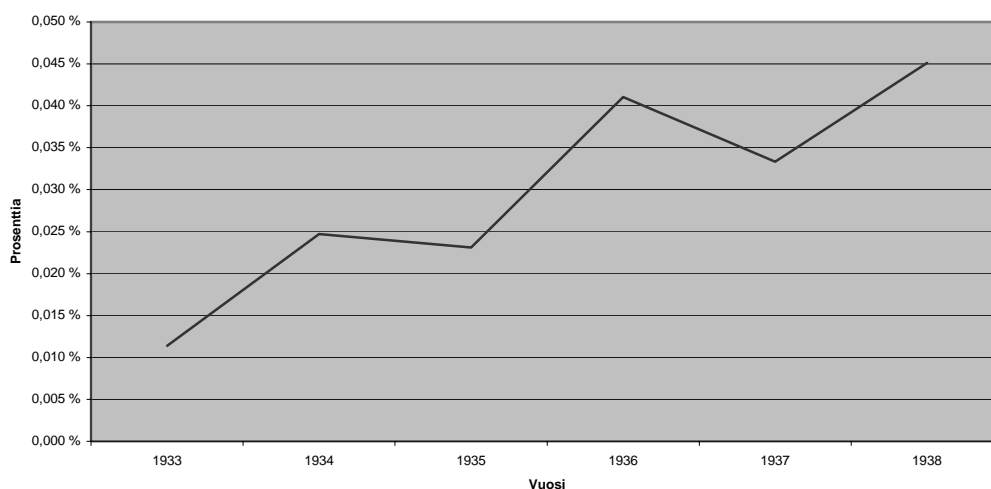
Lähde: Sark Ilmavoimien esikunta järjestely- ja liikekannallepanotoimisto, salainen kirjeistö 1932 - 1939.

Vuodesta 1933 alkaen valtion menoarvioon otettiin ensimmäistä kertaa käsite perushankinnat. Tuon kokonaissumman puolustusvoimien osalta jakoi puolustusministeriö erillisellä päätöksellä, eduskunnan ensin vahvistettua tulo- ja menoarvion tai lisämenoarvion vuosittain. Vuoden 1939 perushankintamääräraha oli ylivoimaisesti suurin, mutta siitä en ole löytänyt kokonaispääöstä, vain lukuisia osapäätöksiä. Ilmavoimien osuus näistä varoista nousi parhaimmillaan yli neljäkymmeneen prosenttiin, joka jo ylittikin majuri Somersalon viisitoista vuotta aikaisemmin vaatiman 1:1 tason verrattuna maavoimiin.

Kuvio 14. Ilmavoimien 9. ja 20. pääluokan investointimenot prosentteina valtion kokonaismenoista

Kuvio 15. Ilmavoimien hankintamenot prosentteina kansantulosta

Lähde: Valtiopäivien asiakirjat 1934 – 1940, tilinpäätökset. Hjerppe, Riitta 1988.

Ilmavoimien osuus kasvavista valtion menoista ja kansantulosta kasvoi edelleen voimakkaasti. Vuoden 1933 tilapäinen pudotus pois lukienkin lentokalustoon tarkoitettujen varojen osuus kaksinkertaistui talvisotaa edeltävien seitsemän vuoden aikana. Kun tiedetään, että vuoden 1939 lopulla ilmavoimien uusintavaroja jo pienennettiin hankinta-aikataulujen takia, voidaan todeta, että loppusuoralla ilmavoimat pääsi siihen maksimiin, jonka Suomen kansantalous pystyi tarjoamaan.

6. PÄÄTÄNTÖ

Aikalaismielipiteen mukaan Suomen ilmavoimat joutui talvisotaan puutteellisesti varustautuneena ja viholliseen verrattuna pahasti alivoimaisena. Tosiasioiden valossa näin todella olikin myös jälkepäin asiaa tarkastellen. Kuka tai ketkä olivat tähän tilanteeseen syyllisiä? Aikalaismielipide syytti tilanteesta valtiovaltaa kitsaudesta määrärahojen jaossa niin koko puolustusvoimien kuin ilmavoimienkin osalta. Oliko totuus näin yksioikoinen edeltäneiden kahden vuosikymmenen osalta? Uusi institutionalistinen taloushistoria ja uudenlainen tapa tutkia sotalaitoksen historiaa myös rauhanajan yhteiskunnallisena kehityksenä antaa paitsi kysymyksiä, myös tutkimusvälineitä selvittää tätä kysymystä osana laajempaa yhteiskunnallista kehitystä. Tutkimusvälineenä on ”Path dependence –väittäjä”, joka koostuu kahdesta osasta, historiallisen tilanteen luomista rajoituksista ja organisaation toiminnasta oman etunsa maksimoimiseksi.

Historiallinen tilanne oli turvallisuuspolitiikan osalta toisaalta hyvin vakaa, eli Neuvostoliitto oli sekä sotilaiden että poliittisen enemmistön kannalta koko ajan selkeä ainoa vihollinen. Muuttuva oli sensijaan liittolaispolitiikka, joka vaihtui reunavaltioista pohjoismaihin ja Kansainliittoon, mutta jätti sitten Suomen kuitenkin lähes yksin talvisodan alkaessa. Pohjoismaisella suuntauksella oli oma vaikutuksensa Suomen ilmavoimien pommikoneisiin painottumisella ja kansainliitto-optimismilla määrärahojen pienuuteen aina 1930-luvun puoliväliin asti.

Ilmavoimien sisällä on tämän tutkimuksen kysymyksenasettelun kannalta kaksi erilaista jaksotusta: Ensimmäinen on komentajien henkilöstä ja johtamistavasta aiheutuva jakautu-

minen kolmeen lähes yhtä pitkään jaksoon. Toinen on lentokalustosta aiheutuva köydenve-to ilmavoimien tehtävistä puolustusvoimissa, josta jätin vesi-/maakonekeskustelun kalusto-historiana pois tutkimuksestani. Sen sijaan pommitus ja hävittäjätoiminnan välinen valinta sisälsi merkittäviä puolustus- ja teollisuuspoliittisiakin varauksia, joten se on tullut yleislin-jauksena tutkimuksessani esiin. Komentajien johtamistavalla eroteltuna vuoden 1926 al-kuun asti asioita pyrittiin ajamaan eduskunnan johtamassa kentässä kaikin mahdollisin kei-noin, myös parlamentaarisia reittejä oikoen. Tulokset olivat nousujohteisia, tosin aloitusti-lannekin oli käytännössä nollapiste. Seuraavassa jaksossa (1926-1932) ilmavoimilta puuttui tarmokas keulakuva. Kehitystä ei näyttänyt johtavan kukaan ja kun lisäksi meripuolustuk-sen puolesta vaikuttajia taas riitti, pyrki ilmapuolustus painumaan suorastaan tarkoitukselli-seen unholaan. Taloudellinen kontrolli pysyi tiukasti eduskunnalla pienissäkin yksityiskoh-dissa. Kun ilmavoimien komentaja lähestyi päättäjiä vasta selkeiden supistusten jo tapah-duttua, siirtyi aloite ilmavoimien asioissa yleisesikunnan suuntaan. Tuloksellisesti oltiin lasku-uralla ja ilmavoimien komentaja joutui osittain ilman omaa syytäänkin vastuunkanta-jaksi. Kolmannessa vaiheessa 1930-luvun alkupuolelta ilmaantui halukkaita suunnannäyttä-jä runsaastikin. Komentajaksi tuli asioita tarmokkaasti ylempien instanssien haluamaan suuntaan ajava upseeri, joka ilmavoimien päätehtävän kohdalla juuttui yleisesikunnan lin-jalle lähes talvisodan syttymiseen asti.

Puolustusvoimien sisällä ilmavoimien kaksi ensimmäistä vuosikymmentä jakautuivat myös omilla tavoillaan. Ensiksikin luonnollisesti oli kyse samantapaisesta jaottelusta kuin ilma-voimien sisäisessä kiistelyssä: mikä oli ilmavoimien käyttötarkoitus. Koko kaksikymmentä-luvun tuo kysymys ei juurikaan aiheuttanut intohimoja yleisesikunnassa, ainut todellinen kapasiteetti ilmavoimilla kun oli tiedustelutehtävissä. Ainoastaan kenraalimajuri Oscar Enckellin ollessa yleisesikunnan päällikkö 1920-luvun alussa, oli ilmavoimilla suunnitel-missa laajahko rooli. Kolmekymmentäluvulla tilanne muuttui oleellisesti, kun todellinen pommituskapasiteetti alkoi olla nähtävissä. Tuolloin ilmavoimista toivottiin puolustusvoi-mien sisällä lähinnä kenttätykistön ulottuvampaa jatketta. Ilmavoimien komentajan miel-tymysten ohella syynä saattoi olla myös salainen tieto Ruotsin avusta, helpoiten toimitetta-va ilmavoimien apu rajan takaa kun oli ehdottomasti hävittäjätorjunta. Toinen aikajaottelu puolustusvoimien sisäisesti oli reviirijako puolustushaarakohtaisesti. Alkujakso oli ilma-voimien kannalta voimakasta nousua, mutta kun lähtökohtatilannekin oli lähes nolla, ei

ilmavoimat ehtinyt saavuttaa vielä todellista puolustushaaran kapasiteettia ennen puolustusrevisionin ja laivastolain aiheuttamaa rahoituspulaa vuosikymmenten vaihteessa. Vasta kun yleisesikunta omaksui uuden kannan ilmavoimien roolista 1930-luvun alussa, muodostuivat olosuhteet sellaisiksi, että nousu puolustushaaraksi oli mahdollinen.

Seuraava jaottelu voidaan löytää komiteoiden työskentelyn tuloksista. Liikkeellelähtö yleisesikunnan päällikön Oscar Enckellin rannikopuolustuskomiteassa oli todella vauhdikas, mutta kuten sananlaskukin sanoo: ”kuka kuuseen kurkottaa se katajaan kapsahtaa”. Seuraavat komiteat olivat ilmavoimille todella tylyjä, pohjanoteerausena puolustusrevisioni. Ilmavoimien sisäisen komiteatyöskentelyn jälkeen 1930-luvulle siirryttäessä etsittiinkin vain syyllisiä syntyneeseen tilanteeseen parin vuoden ajan. Kun riittävästi syyllisten ja syyttömien päitä oli saatu vadille, alkoikin ilmavoimien todellinen nousu komiteoiden asialistoilla. Puolustusneuvosto ja perushankintoja suunnitelleet komiteat nostivat ilmavoimat selkeästi ohi merivoimien resurssien jaossa. Vain se, että ilmavoimat ei sisälläänkään ollut yksimielinen tehtäviensä tärkeysjärjestyksestä, yhdistettynä sopivan kaluston saantiongelmiiin, vaikeutti enää ilmavoimien kehitystä.

Kansanedustajien nimeämisessä komiteoihin puolustusrevisionin ja perushankintaohjelmakomiteoissa noudatettiin parlamentarismien sääntöjä, joka luonnollisesti näkyi eriävinä mielipiteinä lopullisissa mietinnöissä. Esimerkiksi perushankintaohjelmakomitea 1/38 mietintöön jätettiin neljä eriävää mielipidettä, mutta 2/39 mietintöön enää yksi. Sotilaspuolella keskeiseksi komiteajyräksi muotoutui yleisesikunnan järjestely- ja liikekannallepanotoimiston päällikkö eversti (myöh kenraalimajuri) Grandell. Hän oli myöhemmin puolustusministeriön sotatalousosaston päällikkö, jossa asemassa hän vaikutti perushankintamäärärahojen jakoon vuonna 1939 erittäin keskeisesti.

Komiteoiden painoarvo ilmavoimien kannalta vaihteli suuresti. Puolustusrevisioni teki erittäin laajan kokonaistyön puolustusvoimien tehtävistä ja kokoonpanosta. Työskentely tapahtui osittain parlamentaarisisessa valvonnassa ja siinä käytettiin laajaa kotimaista ja ulkomaista sotilaallista asiantuntemusta. Ilmavoimien välitön kehittäminen ei edennyt revisionin sisäisten arvostusten takia lainkaan, mutta työskentelyssä syntynyt asiasisältö muodosti ilmavoimienkin kehittämisen tavoiteasetelman 1930-luvulla. Puolustusrevisioni olikin

oman vuosikymmenensä ainut ilmavoimien kannalta merkittävä komitea, sekä hyvässä että pahassa. Heti 1930-luvun alussa tilanne muuttui oleellisesti. Uudestijärjestelytoimikuntaa varten tehty työ ja valtionmenojen supistamislautakunnan hätäohjelma aloittivat asenne muutoksen puolustusvoimien johdossa. Valtiovallan suuntaan varsinaisen työn sitten teki-kin puolustusneuvosto ja kansainvälisen tilanteen kiristyminen. Vuoden 1935 jälkeen asetettiin valtioneuvoston komiteaan ja perushankintaohjelmakomiteoihin kulminoitui laajemminkin koko yhteiskunnan ja puolustusvoimien valmistautuminen puolustuspolitiikan muutokseen.

Kuinka komiteoiden esitykset toteutuivat talvisodan alkuun mennessä? Hankittavien kalustomäärien ja perustettavien laivueiden osalta esitettyihin tavoitteisiin ei päästy koskaan. Realistiseksi tavoitteeksi joukkojen määrässä muodostui puolustusrevisionin esittämä seitsemäntoista laivueen koko, josta käytännön tavoitteeksi rajattiin kaksitoista laivuetta. Tähtäkään ei talvisotaan mennessä päästy, vaan operatiivisessa toiminnassa vuoden 1939 lopussa oli kymmenen laivuetta. Hankintaan käytettyjen varojen tarkastelu antaa sensijaan yllättävän tuloksen. Täysin epärealistisena aikanaan tyrmätty rannikkopuolustuskomitea esitti vuosittaisiksi perushankintamenoiksi ilmavoimille keskimäärin 40-60 mmk vuodessa²⁵¹, joka taso ylitettiin rahan arvon muutoksetkin huomioiden vuodesta 1936 alkaen. Puolustusrevisionin esitys ilmavoimien kehittämiseen oli noin 30 mmk vuodessa, johon sisältyvät perushankintavarat ylitettiin vuotta 1933 lukuun ottamatta 1930-luvulla jokaisena vuonna. Perushankintaohjelmakomiteoiden laskelmat perustuivat todellisiin käytössä oleviin rahoitusmahdollisuuksiin, mutta niiden osalta rajoittavaksi tekijäksi muodostui ilmavoimien kyvyttömyys kasvattaa investointeja riittävän nopeasti valtion lentokonetehtaan kautta.

Ylimmän tason jako löytyy valtionhallinnosta, jossa aikajaksottelu on ilmavoimien komentajien virkakausien mukainen. Ensimmäisessä vaiheessa suhtautuminen oli kyllä positiivista, mutta ilmavoimien tarpeet ja päättäjien mahdollisuudet eivät olleet vielä samassa maailmassa. Toisessa vaiheessa ilmavoimat jäi paitsioon puolustusrevisionin ja kansainliittooptimismin takia. Myös Tannerin vähemmistöhallitus aiheutti rahoitukseen 1928 taka-

²⁵¹ Esityksen ilmavoimiin kohdistuvat kokonaiskustannukset olivat 120 – 220 mmk vuodessa, josta lentokaluston ja tukikohtien hankinta- ja perustamiskustannukset olivat varsinaisessa esityksessä 40 – 60 mmk/v ja supistetussa esityksessä 30 – 50 mmk/v.

askeleen, josta nousu oli hidasta. Kolmannessa vaiheessa eduskunta käytännössä luovutti erillisen ilmavoimia koskevan päätösvallan puolustusneuvostolle sekä puolustusministeriölle ja yleisesikunnalle. Ilmavoimien osuus läksi jälleen nousuun, vaikka nousun suunta ei jälkeenpäin tarkasteltuna ollutkaan paras mahdollinen. Talvisotaa edeltävien vuosien sotatalouspäällikkö, kenraalimajuri Grandell kirjoittikin myöhemmin seuraavasti:

”Yhtä kiistämätöntä on kuitenkin myös se, että ennen 1930-luvun keskivaihetta ei avuttomuuttamme koskaan paljastettukaan poliittiselle johdolle ja eduskunnalle koko laajuudessaan. Ja lopuksi: kun tämä sittemmin tehtiin osittain jo v 1935 ja lopullisesti v 1938 perushankintalakiesityksen yhteydessä, eduskunta hyväksyi tämän silloisissa olosuhteissa poikkeuksellisen suuren perushankintaohjelman melkein yksimielisesti.”²⁵²

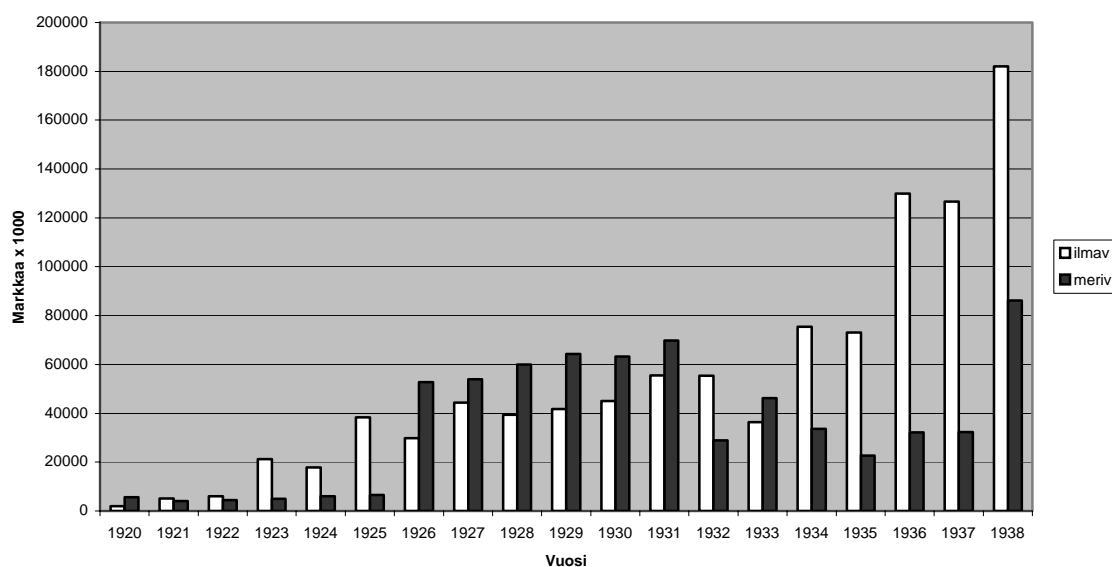
Eduskunnalla oli suora mahdollisuus puuttua Ilmavoimien kehittämiseen kahdella tavalla. Ensiksikin lainlaatijana se saattoi vaikuttaa ilmavoimien toimintaympäristöön osana puolustusvoimia, ja toiseksi tulo- ja menoarvion käsittelyn yhteydessä myös ilmavoimien toimintaresurseja säätelämällä voitiin vaikuttaa toimintaedellytyksiin. Näitä molempia tapoja eduskunta myöskin säännönmukaisesti käytti. Lainlaadinnassa suurin vaikutus oli ilmavoimien komentajan aseman muutos 1930-luvulla suhteessa puolustusministeriöön lähinnä hankinta-asioissa. Epäsuorempi vaikutusreitti oli käyttää kansanedustajia jäseninä ilmavoimia käsittelevissä komiteoissa. Oleellisin tällainen komitea 1920-luvulla oli puolustusrevisioni, 1930-luvulla kansanedustajia ja talouselämän keskeisiä vaikuttajia muutoinkin oli perushankintoja käsitelleissä komiteoissa säännönmukaisesti.

Tulo- ja menoarvioiden käsittelyn yhteydessä tuli selvimminkin ilmi eduskunnan vaikutus ilmavoimien toimintaan. Muutokset hallituksen esittämiin määrärahoihin ja vuodesta toiseen tapahtuvat heilahdukset kertovat selkeästi ilmavoimien roolin toisarvoisuudesta 1920-luvulla. Vuodesta 1934 alkaen ilmavoimien investointirahoitus lähti uuteen nousuun, jonka avulla todellinen sodanajan suorituskyky alkoi olla saavutettavissa. Vuosina 1934-1938 ilmavoimien perushankintamäärärahat olivat keskimäärin 25 prosenttia puolustusvoimien perushankinnoista, joka jää vain hieman majuri Somersalon vaatimasta tasavertaisuudesta

²⁵² Sotilasaikakauslehti 10/1961. Holman komitea totesi lausunnossaan jo 1924, että kansanedustajille ei kerrottu riittävän rehellisesti puolustusvoimien heikosta tilaasta.

maavoimiin verrattuna.²⁵³ Merivoimien rahoituksessa on laivastolain merkitystä korostettu sekä aikalaismielipiteissä että monissa tutkimuksissa. Kun kuitenkin katsotaan kuviota 16, voidaan todeta merivoimien suosimisen laivastolain kautta olleen ilmeisen perusteltua. Ilmavoimat oli edeltäneinä vuosina saanut kasvatettua osuuttaan selvästi meripuolustusta paremmin. Lisäksi ilmavoimat pystyi 1930-luvun aikana kuittaamaan vahingon takaisin moninkertaisesti.

Kuvio 16. Ilmavoimien ja merivoimien kokonaishankintamenot

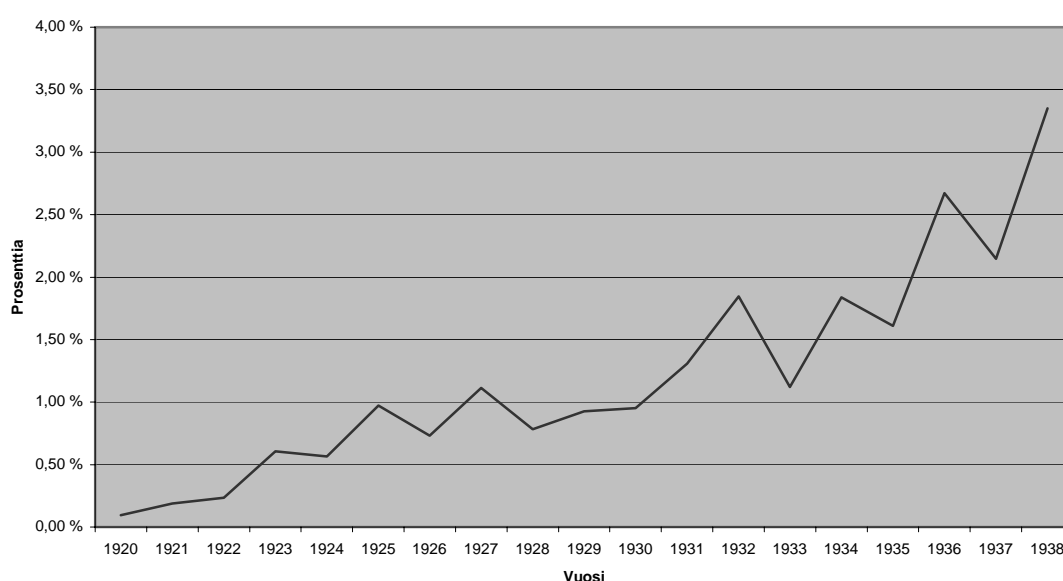
Lähde: Valtiopäivien asiakirjat 1920 – 1940, tilinpäätökset. Ilmavoimien esikunta, järjestely- ja liikekannallepanotoimisto, salaiset asiakirjat 1930 – 1940. Markkamäärät muuttamattomina.

Ilmavoimien investointien rahoitustilanne oli voimakkaassa kasvussa vuoteen 1925 asti. Suurimpana tekijänä siinä oli tarmokas komentaja, joka sai hyvää tukea yleisesikunnan päälliköltä vuoteen 1924 saakka. Vuodesta 1926 vuoteen 1933 rahoitustilanne kasvoi hyvin heikosti ja ajoittain jopa heikkeni. Tähän oli useita syitä. Puolustusrevisionin kallistuminen laivaston puolelle ja teollisuuden etujärjestöjen voimakas toiminta samaan suuntaan heikensivät hetkellisesti muun puolustusvoiman osuutta. Myös Kansainliitossa käynnistyneet aseidenriisuntaneuvottelut kokonaisuutena puolustusmenojen kehitystä. Ilmavoimien komentajan ja yleisesikunnan ajautuminen 1930-luvun uudestijärjestelyssä eri linjoille romahdutti ilmavoimien osuuden hetkellisesti aivan olemattomaksi. Kun taustalla oli komen-

²⁵³ Jari Elorannan mukaan kolme pääsyytä huonoon varustautumistilanteeseen talvisodan alkaessa olivat sotilasjohdon huono varustelusuunnittelu, alhainen lähtökohtatilanne ja kotimaisen

tajan ponneton alkukausi, menetti ilmavoimat puolen vuosikymmenen etsikkoajan. 1930-luvun loppu oli rahoituksellisesti todella voimakkaan kasvun aikaa. Perussyy oli yleisen maailmanpoliittisen tilanteen kääntyminen siten, että Suomenkin eduskunnassa todettiin puolustuslaitoksen materiaalisen kehittämisen välttämättömyys. Ilmavoimien osuuden kasvu johtui marsalkka Mannerheimin ja puolustusneuvoston asettumisesta ilmavoimien kehittämisen kannalle. Tässä taas oli taustalla yleisesikunnan linjanmuutos samaan suuntaan, ilmeisesti osittain Ruotsin sotilasjohdon kanssa käytyjen neuvottelujen perusteella.

Kuvio 17. Ilmavoimien hankintavarat prosentteina valtion kokonaismenoista

Lähde: Valtiopäivien asiakirjat 1921 – 1940, tilinpäätökset.

Ilmavoimien hankintojen suhde bruttokansantuotteeseen yli kaksikymmenkertaistui 1920- ja 1930-luvuilla. Osuus nousi alun 0,002 prosentista vuoden 1938 jo 0,045 prosenttiin. Valtion kokonaismenoista ilmavoimien hankinnat muodostivat vuonna 1920 vain 0,1 prosenttia ja vuonna 1938 jo 3,3 prosenttia, eli osuus kasvoi yli kolmekymmenkertaiseksi.

Koko tutkimallani aikavälillä ilmavoimien hankintamenot kasvoivat kahdesta miljoonasta markasta yli satakertaisiksi rahan arvon muutoksenkin huomioiden. Ilmavoimien osuus puolustusvoimien kokonaismenoista kasvoi samaan aikaan alle prosentista noin 15 prosenttiin.

teollisuuden suosinta. Varoja sinänsä oli kansainvälisesti vertailtuna käytössä riittävästi.

Ilmavoimien strategian suuntautuminen ensisijaisesti pommitustoimintaan aina kesään 1939 asti ei ollut niin selvä asia kuin yleensä on esitetty. Puolustusrevisionin mietintöön asti toiminta oli kehittymässä tasapuolisesti tulituki-, pommitus-, tiedustelu- ja hävittäjätoimintoihin. Puolustusrevisionin tulosten perusteella lukkiutui ensin ilmavoimien johto, sitten yleisesikunta ja lopuksi ilmavoimien komentaja uudestaan yksipuolisesti pommitustoiminnan kannalle. Syinä puolustusrevisionin kohdalla oli se, että kuristettuaan ensin ilmavoimille esitetyt varat minimiin, joutui komitea priorisoimaan aselajille asetetut tehtävät. Tällöin päädyttiin kansainvälisen muodin mukaisesti offensiiviseen pommitustoimintaan. Yleisesikunta omaksui 1930-luvun taitteessa ruotsalaisten kanssa käytyjen neuvottelujen jälkeen tuon strategian niin voimakkaasti, että vaihtoi ilmavoimien komentajan kun edellinen esitti hävittäjätoimintaan panostamista. Seuraava ilmavoimien komentaja oli peruskoulukseltaan pitkän linjan tykistöupseeri, joka suostui luopumaan kauaskantoisen ”tykistön-sä” suosimisesta vasta kesäkuussa 1939 ilmavoimien sisäisen ja yleisesikunnan painostuksen jälkeen. Pommitustoiminnalla oli toki ilmavoimien sisälläkin oma laaja kannattajajoukkonsa.²⁵⁴ Kokonaisuutena kalustokysymyksen kehityskulku on hieno esimerkki path dependence -teoriasta, joka kaiken lisäksi alkoi ilmavoimien ulkopuolisista vaikuttajista puolustusrevisionissa. Samaan teoriaan sopii myös seuraavan kappaleen teollisuustoiminta.

Ilmavoimien kalustokysymysten ratkaisemisessa omalla lentokonetehtaalla ja kotimaisen teollisuuden etujärjestöillä oli omat ratkaisevat vaikutuksensa. Ensimmäisen vuosikymmenen katastrofaalisen kalustotilanteen ratkaisemisessa kotimainen valmistus oli ilmavoimien kasvun ja kehittymisen perusedellytys. Seuraavalla vuosikymmenellä oman lentokonetehtaan suosimisessa ajauduttiin kuitenkin osittaiseen umpikujaan.²⁵⁵ Vaikka uudestijärjestelytoimikunta esitti jo 1931, että omien lentokonetyyppien kehittelystä tulisi luopua, jatkettiin tätä toimintaa sitkeästi vielä sotien aikanakin. Pommikoneiden osalta tyydyttiin lisenssi-valmistukseen, jolloin tulokset olivat vähintään hyviä. Hävittäjäkoneiden osalta Valtion lentokonetehtas tarjosi ilmavoimille optimistisia suunnittelutavoitteitaan, jotka laitettiin hankintavertailuissa rinnakkain ulkomaisten valmiiden tyyppien kanssa samaan riviin.²⁵⁶

²⁵⁴ Pajari 1971

²⁵⁵ Myös lentokonetehtaan työllisyyden ylläpito aiheutti vaikeuksia. 1920-luvun lopun epäonnistuneet konehankkeet johtuivat osin kiireestä saada työtilauksia tehtaalle. Ilmavoimien oloja tutkimaan asetetun komitean mietintö 18.6.1932.

²⁵⁶ Käyttökelpoisten hävittäjäkoneiden aikaansaamisen vaikeudesta suunnittelupöydältä rintamakäyttöön jopa suurvallassa enemmän Valtonen 1999.

Vielä syyskuussa 1939 ilmavoimien komentaja sai puolustusneuvostossa ajettua läpi päätöksen, jossa tilattiin kotimaisen hävittäjän prototyyppi rinnan amerikkalaisen lisenssin tavoittelun kanssa. Ilmavoimien komentaja ja teollisuuden etujärjestöt olivat kotimaisen teollisuuden suosimisen kaksi kulmakiveä lentokoneteollisuuden kohdalla. Niiden välissä oli ratkaisevana toimijana eduskunta, joka painotti kaikissa budjettipäätöksissään aina talvisotaan asti kotimaisen teollisuuden suosimista jopa korkeammilla kustannuksillakin. Tätä tietoa käyttivät määrärahojen esittäjät luonnollisesti hyväkseen ja sillä on todennäköisesti ollut marginaalinen vaikutuksensa ilmavoimienkin määrärahojen kasvuun. Ilmavoimien komentajan kaksoisrooli myös lentokonetehtaan johtokunnassa ajautui kestävämpään tilanteeseen 1930-luvun alussa. Pyrkimys turvata tehtaalle tasainen työllisyys johti joihinkin hätäkohtoihin konehankintoihin ja ne olivat mukana aiheuttamassa komentajan vaihtoa.

Ilmavoimien kehitykseen oli myös monilla henkilöillä oma vaikutuksensa. Positiivisessa mielessä ratkaisevimpana voidaan pitää marsalkka Mannerheimin roolia puolustusneuvoston puheenjohtajana toimimisen aikana. Mannerheim nosti ajattelussaan ilmavoimat puolustushaaran asemaan ohi merivoimien. Hänen auktoriteettinsa takia tällä oli ratkaiseva vaikutus paitsi eduskunnan ja puolustusvoimien johdon suhtautumiseen, myös ilmavoimien omaan asennoitumiseen.²⁵⁷ Lisäksi marsalkka Mannerheim otti käyttöön tavan kertoa puolustusvoimien heikosta kalustotilanteesta peittelemättömästi sekä poliitikoille että julkiselle sanalle. Tämä tapa osoittautui ratkaisevan tärkeäksi 1930-luvun jälkipuolen kehityksessä.

Valtiovallinnon puolella suoranaisia ilmavoimien vastustajia tai puolestapuhujia on vaikeampi löytää. Perushankintavarojen nousuun ja samalla myös ilmavoimien kehittymiseen keskeisinä vaikuttajina olivat Risto Ryti komiteatyöskentelyssä sekä Väinö Tanner sosialidemokraattien ja Juho Niukkanen maalaisliiton siirtymisessä tämän asian taakse. Kallion tullessa presidentiksi ja punamultahallituksen mahdollistuttua näiden puolueiden tuki olikin välttämättömyys. Selkeä syy näihin asennemuutoksiin oli tietysti maailmanpoliittisen tilanteen kiristyminen. Yleisenä havaintona voidaan todeta, että samalla kun valtiovallinnossa todettiin perushankintojen välttämättömyys, niiden sisällöstä päättäminen annettiin sotilaiden tehtäväksi.²⁵⁸

²⁵⁷ Mannerheimin toiminta puolustusneuvostossa oli selkein esimerkki Nokkalan esittelemästä sotilaspolitiikasta.

²⁵⁸ Soikkanen 1984

Sotilasorganisaatiossa ilmavoimien asioiden ajamisessa yleisesikunnalla oli keskeinen rooli. Kaksi yleisesikunnan päällikköä ottikin aktiivisesti asiaan kantaa. Kenraalimajuri Oscar Enckell näki jo 1920-luvun alussa ilmavoimien roolin tärkeänä ja hyvällä komentajavalinnalla sekä määrärahojen puolustamisella edistikin aselajin asiaa. Jääkäriupseerien tultua puolustusvoimien johtoon, oli yleisesikunnan päällikkönä eversti Wallenius, jonka aikana ei ilmavoimiin kiinnitetty huomiota juuri lainkaan. Kenraalimajuri Oesch oli yleisesikunnan päällikkö lähes koko 1930-luvun. Hän piti ilmavoimien tehtävää tärkeänä, mutta painotti yksipuolisesti pommitustoimintaa. Lentokoneteollisuuden osalta hän vastusti omien tyyppien valmistusta myös puolustusneuvoston kokouksissa, mutta ei pystynyt ohittamaan ilmavoimien komentajan käyttämää asiantuntijavaltaa.

Ilmavoimien komentajan rooli oman puolustushaaran kehittämisessä on luonnollisesti keskeinen. Tutkimuksen aikajakson kaikkien kolmen komentajan rooli on jo esitelty tarkemmin omissa luvuissaan. Kokonaisuutena Somersalon kausi oli voimakasta kasvun kautta, jossa pyrittiin saamaan haltuun kaikki mahdolliset lentoaseelle sopivat tehtävät. Seuraava Vuoren kausi oli passiivisen odottelun aikaa, jossa suuntautuminen ja tavoiteasettelut olivat puolustusrevisionin määrittelemiä, mutta liikkeelle ei koskaan päästy suurelta osin laivastolain ja lama-ajan takia. Viimeisin, eli eversti Lundqvistin kausi oli jälleen tarmokasta etenemistä yleisesikunnan määrittämään suuntaan puolustusneuvoston aikaansaamalla vauhdilla. Erään sivujuonteen takia komentajan roolin vaikutusta on negatiivisessa mielessä vielä syytä erikseen korostaa. Pitkäaikainen ilmavoimien vaikuttaja, Aarne Snellman oli nimittäin omasta mielestään sopivin ilmavoimien komentajan tehtävään jo vuonna 1924. Hän vaikutti siksi ratkaisevasti sekä majuri Somersalon että eversti Vuoren eroon ilmavoimien komentajan paikalta. Edellisestä hän teki rikosilmoituksen ja jälkimmäisestä hän kirjelmöi negatiivisia asioita eduskunnan suuntaan ja yleisesikunnalle sekä puolustusneuvostoon. Näin hän tuli edesauttaneeksi ilmavoimien rahoituksen supistumisesta sekä laivastolain säätämisen aikana että vuoden 1933 totaalisisessä romahduksessa.

Muutamissa komiteoissa teollisuuden etujärjestöjen edustajana ollut teollisuusneuvos Matti Viljanen järjestöineen olivat keskeisesti vaikuttamassa siihen, että ilmavoimienkin kalustohankinnoissa painotettiin voimakkaasti oman teollisuuden osuutta. Kansantalouden kannal-

ta asialla oli omat hyvät puolensa, mutta varsinkin ilmavoimien hävittäjähankintojen kannalta liian orjallisella soveltamisella oli kiistattomat haittavaikutuksensa. Hävittäjäkoneiden sekä niiden moottorien ja tykkien osalta oltiin siksi talvisodan syttyessä kovin vaillinaisesti varustautuneita.

Yleisesikunta antoi 6.10.1939 käskyt ilmavoimien keskitys- ja toimintasuunnitelmiksi. Näissä Mannerheimin allekirjoittamissa käskyissä määrättiin hyvin lyhyesti ilmavoimien sijoitukset ja alistussuhteet joukko-osastoittain sekä ensimmäiset tehtävät armeijan keskitysten ajaksi.²⁵⁹ Ilmavoimat ryhtyi valmistautumaan tehtäviin, joissa tultiin testaamaan edellisten kahden vuosikymmenen töiden tulokset.

²⁵⁹ Sark Yleisesikunta, operatiivinen osasto, ilmavoimatoimisto. käskyt n:o 268 ja 269

1. Arkistolähteet

Sota-arkisto (Sark)

Ilmavoimien esikunta, järjestely- ja liikekannallepanotoimisto 1918 – 1939
salainen ja julkinen kirjeistö.

Yleisesikunta, operatiivinen osasto toimisto I 1918 – 1939, salainen ja julkinen kirjeistö.

Yleisesikunta, operatiivinen osasto, ilmavoimatoimisto 1935-1939.

Puolustusministeriö, keskusosasto, kirjeistö 1928-1937.

Rannikkopuolustuskomitean mietintö 5:88

Määrävahvuuskomitean mietintö 5:88

Puolustusrevisionin asiakirjat T7759, Filmit 1-20 F67

Puolustusneuvoston asiakirjat 5:90, Filmit 1-3 F97

Ilmavoimien oloja tutkimaan asetetun toimikunnan mietintö

Uudestijärjestelytoimikunnan mietintö. T22520

Perushankintaohjelmakomitean mietintö PHK1 5:92

Toisen perushankintaohjelmakomitean mietintö PHK2 5:93

2. Virallisjulkaisut

Komiteamietinnöt

Asevelvollisuuskomitea 1920:23

Suomen puolustuskysymys 1926:4

Valtion varainhallinto 1928:1

Valtion menojen supistamistoimikunta 1931:10

Eduskunnan pöytäkirjat 1917 – 1939

Eduskunnan asiakirjat 1917 – 1942

Tilastollinen vuosikirja 1917 – 1940

3. Opinnäytetyöt

Ahoniemi 2000: Ahoniemi, Lea, Taistelu helikoptereista. Yhteiskuntatieteiden väitöskirja Tampereen yliopistossa. Strategian laitoksen julkaisuja n:o 16. Helsinki

Eloranta, 1998, Eloranta, Jari: Different needs, different solutions. Taloushistorian lisensiaattityö Jyväskylän yliopistossa.

Eloranta 2002, Eloranta, Jari: The demand for external security by domestic choices. Taloushistorian väitöskirja Milanon yliopistossa.

Juottonen 1997, Juottonen, Jorma: Millainen materiaallinen puolustuskyky? Suomen historian väitöskirja Helsingin yliopistossa.

Nokkala 2001, Nokkala, Arto: Laajeneva sotilaspolitiikka. Strategia ja turvallisuus suomalaisen asevoiman rakentamisessa. Yhteiskuntatieteiden väitöskirja Lapin yliopistossa.

Raunio 1989, Raunio, Ari: Suomalainen taktiikka suuntaa etsimässä – taktiikan kehittämisen vaikeudet 1920-luvulla. Suomen historian pro gradu Helsingin yliopistossa.

Salmela 1954, Salmela, Eero: Ilmavoimiemme kalustohankinnat 1934-1944. Sotakorkeakoulun diplomityö.

Suomi 1965, Suomi, Juhani: Risto Rytin valmistautuminen Suomen poliittisen johtoon. Suomen historian pro gradu Helsingin yliopistossa.

Turtola 1984, Turtola, Martti: Tornionjoelta Rajajoelle. Suomen historian väitöskirja. Helsingin yliopistossa.

Uola 1972, Uola, Mikko: Suomen ilmapuolustuskysymys. Suomen historian lisensiaattityö. Turun yliopistossa.

Valla 1990, Valla, Juha: Vuoden 1924 englantilainen asiantuntijakomissio. Suomen histori-

an pro gradu Helsingin yliopistossa.

4. Kirjallisuus

Arimo 1985, Arimo, Reino: Suomen puolustus suunnitelmat 1918-1939 I - III

Björklund 1990, Björklund, Nils G: Asetehtaiden muuntuminen kansainväliseksi suuryhtiöksi. Jyväskylä.

Enckell 1925, Enckell, Oskar: Småstaternas försvarsproblem. Helsinki.

Hjerppe 1988, Hjerppe, Riitta: Suomen talous 1860 – 1985. Helsinki.

Iskanius 1985, Iskanius, Markku: Puolustusvoimien sisäinen varainkäyttö 1919 – 1938. Sotatieteen laitoksen julkaisu.

Kallenautio 1985, Kallenautio, Jorma: Suomi katsoi eteensä. Itsenäisen Suomen ulkopoliittikka 1917-1955.

Korhonen 1966, Korhonen, Keijo: Naapurit vastoin tahtoaan. Lahti

Korhonen 1971, Korhonen, Keijo: Turvallisuuden pettäessä. Helsinki

Kronlund 1990, Kronlund, Jarl: Suomen puolustuslaitos 1918 - 1939. Porvoo

Lamberg 1997, Lamberg, Juha-Antti – Ojala, Jari: Uusi institutionaalinen taloushistoria. Jyväskylä

Lorenz 1953, Lorenz, Rickhard: Iskuja ilmaan. Tutkielma. Sark.

Mannerheim 1953, Mannerheim, Carl Gustaf: Muistelmat II

Nummela 1984, Nummela, Ilkka: Taloudellisen puolustusvalmiuden suunnittelu Suomessa 1920- ja 1930-luvuilla. *Studia historica Jyväskyläensia* 30. Jyväskylä

Paasivirta 1968 Paasivirta, Juhani: Suomen diplomaattiedustus ja ulkopolitiikan hoito it-senäistymisestä talvisotaan.

Paasivirta 1984, Paasivirta, Juhani: Suomi ja Eurooppa 1914 – 1939

Pajari 1971, Pajari, Risto: Talvisota ilmassa. Porvoo.

Pajari 1985, Pajari, Risto: Näkökohtia ilmavoimien lentokonemateriaalihankinnoista 1930-luvulla ja sotien aikana. *Tiede ja ase-lehti*

Peltonen 1996, Peltonen, Martti: Keskustelu Suomen ilmavoimista 1920 ja 1930-luvuilla. *Sotahistoriallinen aikakausikirja* 15.

Peltonen 2000, Peltonen, Martti: Ilmavoimien valmius talvisodan edellä. *Sotahistoriallinen aikakauskirja* 19.

Puolustusvoimiemme upseeristo. 1929 ja 1934

Selén 1974, Selén, Kari: Genevestä Tukholmaan.

Selén 1980, Selén, Kari: C.G.E. Mannerheim ja hänen puolustusneuvostonsa 1931 – 1939 *Keuruu*.

Seppinen 1996, Seppinen, Ilkka: Ahdinkoajan varalle. Taloudellinen puolustusneuvosto.

Seppälä 1974, Seppälä, Helge: Itsenäisen Suomen puolustuspolitiikka ja strategia. Porvoo.

Skippari 2001, Skippari, Mika (toim):Suomalaista lentokoneosaamista. Ilmailuvoimien lentokonetehtas – Patria Finavitec oy 1921-2001. Jyväskylä.

Soikkanen 1984, Soikkanen, Timo: Kansallinen eheytyminen – myytti vai todellisuus?

Somersalo 1928, Somersalo, Arne: Taisteluvuosien varrelta. Helsinki.

Suomen jääkärien elämäkerrasto 1975

Suomen turvallisuuspolitiikka. Keuruu 1987. Selén, Kari Itsenäistymisestä talvisotaan.

Tervasmäki 1964, Tervasmäki, Vilho: Eduskuntaryhmät ja maanpuolustus. Mikkeli

Terä 1973, Terä, Martti –Tervasmäki, Vilho: Puolustushallinnon perustamis- ja rakentamisvuodet. Helsinki

Tiihonen 1984, Tiihonen, Seppo – Tiihonen, Paula: Suomen hallintohistoria. Helsinki

Uola 1975, Uola, Mikko: Suomen ilmavoimat 1918-1939. Hämeenlinna

Uola 1994, Uola, Mikko: Suomen ilmailuliitto 75 vuotta. Helsinki

Valtonen 1999, Valtonen, Hannu: Messerschmitt Bf 109 ja Saksan sotatalous. Jyväskylä.

Visuri 1997, Visuri, Pekka: Turvallisuuspolitiikka ja strategia. Juva

Visuri 2003, Visuri, Pekka: Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikan linjaukset. Keuruu

Österman 1966, Österman, Hugo: Neljännesvuosisata elämästäni. Porvoo

LIITTEET

Kaavioiden taulukkosivu.

Komiteat, niiden puheenjohtajat, ajat ja asettajat

Kaavioiden taulukkosivu

VUOSI	1920	1921	1922	1923	1924	1925
puolv 9. pl	271573	284101	289322	327732	348607	399315
puolv 20. pl	88161	70981	59128	72630	95553	143154
valtion kokonaismenot	2089528	2698135	2551195	3497447	3149441	3952544
ilmav 9. pl kunnossapito	400	1100	700	1200	1800	3420
ilmav 20. pl hankinnat	1600	4020	5300	20000	16000	35000
meriv 9. pl	3500	4000	4400	5000	6000	4000
meriv 20. pl	2100	0	0	0	0	2500
pv perushankinnat						
ilmav perushankinnat						
meriv perushankinnat						
ilmailu- ja instek väl	x	x	x	x	x	x
alukset ja meritek väl	x	x	x	x	x	x
hall esit ilmav 9. pl					14128	23429
hall esit meriv 9. pl					15856	21536
hall esit rt 9. pl					26357	35102
BKT	12983100000	15260700000	16497500000	17456800000	18665300000	20010500000
muuntokerroin	2,069	1,662	1,706	1,691	1,662	1,594
eurokerroin	5,94573	5,94573	5,94573	5,94573	5,94573	5,94573
pv kok	359734	355082	348450	400362	444160	542469
ilmav kokhankinnat	2000	5120	6000	21200	17800	38420
ilmavph % pvph						
ilmav 20. % ym	2 %	6 %	9 %	28 %	17 %	24 %
ilmav 9. % pv 9.	0,1 %	0,4 %	0,2 %	0,4 %	0,5 %	0,9 %
ilmav kok % pv kok	0,6 %	1,4 %	1,7 %	5,3 %	4,0 %	7,1 %
ilmav % BKT	0,002 %	0,003 %	0,004 %	0,012 %	0,010 %	0,019 %
ilmav 20. markkoina	3310,400	6681,240	9041,800	33820,000	26592,000	55790,000
ilmav 20. euroina	556,7693118	1123,703902	1520,721593	5688,115673	4472,45334	9383,204417
ilmav % valtion menoista	0,10 %	0,19 %	0,24 %	0,61 %	0,57 %	0,97 %
ilmav 9. markkoina	827,600	1828,200	1194,200	2029,200	2991,600	5451,480
ilmav 9. euroina 04	139,1923279	307,4811672	200,8500218	341,2869404	503,1510008	916,8731173
pv menot euro 04	125180,5322	99255,47981	99980,27156	113865,2684	124155,3047	145431,3576
valt kokmeno eur	727115,6665	754205,1809	732010,8162	994694,1548	880357,9951	1059643,666
meriv kok	5600	4000	4400	5000	6000	6500
meriv % BKT	0,0043 %	0,0026 %	0,0027 %	0,0029 %	0,0032 %	0,0032 %
meriv % valt kokm	0,27 %	0,15 %	0,17 %	0,14 %	0,19 %	0,16 %
meriv % pv kokm	1,6 %	1,1 %	1,3 %	1,2 %	1,4 %	1,2 %

Ilmavoimia käsitelleet komiteat 1920 - 1939

Nimi ja puheenjohtaja	Toiminta-aika	Asettaja
Rannikkopuolustuskomitea kenraalimajuri Oscar Enckell	17.3.1921 – 28.10.1922	Puolustusministeriö
Määrävahvuuskomitea kenraalimajuri Martin Wetzer	1.8.1922 – 10.2.1923	Puolustusministeriö
Puolustusrevisioni kansanedustaja Eirik Hornborg	26.11.1923 – 11.1.1926	Valtioneuvosto
Puolustusneuvosto puolustusministeri	22.4.1924 –	Asetus n:o 17/1924
Sotatalouskomitea professori Bernhard Wuolle	24.4.1926 -1.5.1928	Valtioneuvosto
Ilmailuasiantuntijalautakunta kauppaneuvos Hohenthal	5.11.1928 – 19.4.1929	Puolustusministeriö
Taloudellinen puolustusneuvosto filtri Henrik Ramsay	1.3.1929 -	Valtioneuvosto
Valtionmenojen supistamislautakunta Juho Kusti Paasikivi	30.3.1931 – 15.5.1931	Valtioneuvosto
Puolustusneuvosto/Mannerheim 106/1931	11.3.1931 -	Asetus n:o
Uudestijärjestelytoimikunta kenraalimajuri Oesch	4.9.1930 – 17.6.1931	Puolustusministeriö
Ilmavoimien oloja tutkimaan asetettu toimikunta/ kenraalimajuri Oesch	17.9.1931 – 18.6.1932	Puolustusministeriö
Lentokonetehtaan oloja tutkimaan asetetut toimikunnat - lentokonetehtaan hankinnat/ ylivohtaja V.M.J. Viljanen	9.5.1930 – 26.11.1930	Puolustusministeriö
-lentokonetehtaan toiminta/ ins W.E.T. Grönroos	25.11.1931 – 23.3.1932	Puolustusministeriö
-lentokonetehtaan kirjanpito/ everstiluutnantti Nyman	marrask1932 – 23.4.1933	Puolustusministeriö
Valtiontalouskomitea/Paasikivi -puolustusasiainjaosto/Zilliacus	11.1.1935 – 20.5.1935	Valtioneuvosto
Perushankintaohjelmakomitea I kansanedustaja Jalo Lahdensuo	7.5.1937 – 17.2.1938	Valtioneuvosto
Perushankintaohjelmakomitea II Pankinjohtaja Risto Ryti	8.9.1939 – 17.10.1939	Valtioneuvosto